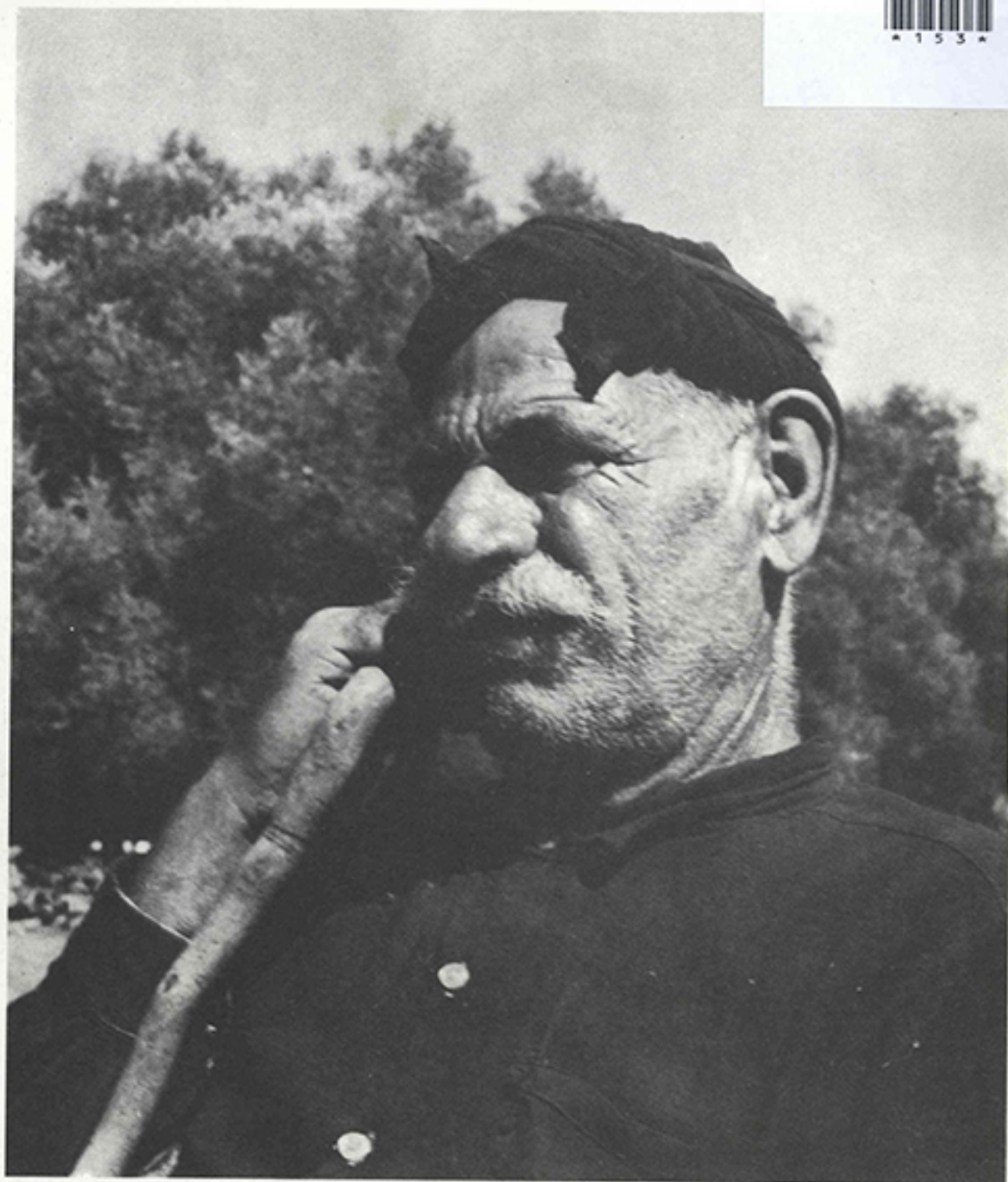

xavià
1975

«Μὴ φέρνετε τὸ ἀθιβολὲς
καὶ τὰ ροζοναμέντα
καὶ μὴν τὰ κουβεντιάσετε
μὴν τὰ μεταδιηγᾶστε...
... Ἐμέναν ἦτον κι' ὁ φονιάς
ἐμὲ κι' ὁ σκοτωμένος...».

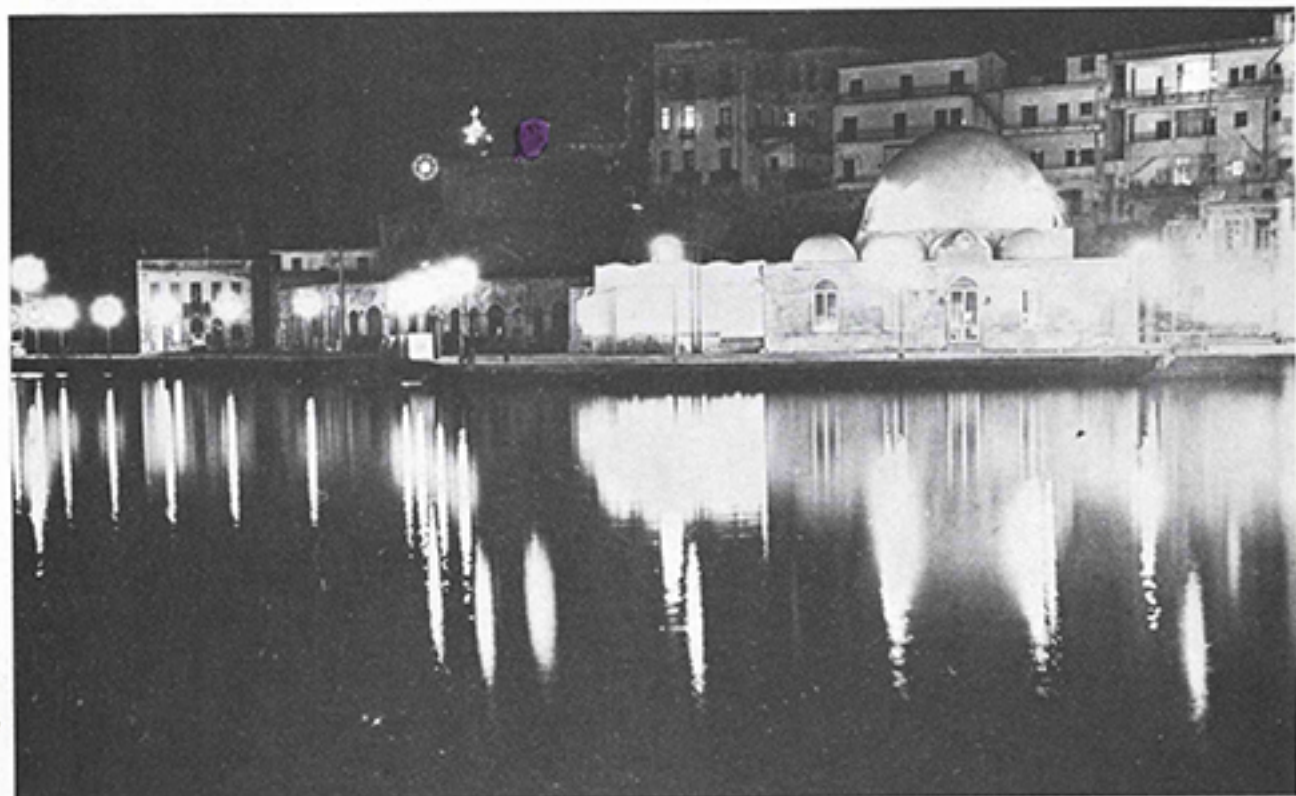
Ριζίτικο Τραγούδι

φορκλορικόν

φεστιβάλ μαΐου 1975

23, 24, 25, 26 Μαΐου 1975
(Κολυμβητήριο Ν.Ο. Χανίων)

Άποψη τοῦ λιμανιοῦ τῶν Χανίων τῇ νύκτι.

Φιρκάς: Τὸ Ναυτικὸ Μουσεῖο.

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΠΡΟΣ ΦΙΛΟΥΣ

Τὰ Χανιά, ἡ πανέμορφη αὐτὴ πόλη τῆς Μεγαλονήσου Κρήτης, ὑποδέχονται καὶ πάλι αὐτὸ τὸν καιρὸ τοὺς φίλους τους. Αὐτοὺς ποὺ ἔρχονται νὰ γιορτάσουν, μαζὶ μὲ τοὺς ἥρωικοὺς Κρητικοὺς ἀγωνιστάς, τὴν ἐπέτειο τῆς Τιτανομαχίας ἐκείνης τοῦ 1941, ποὺ ἔκοψε τὴν ἀναπνοὴ ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος, ὅταν διεξαγόταν, καὶ ἔμεινε στὴν ἱστορία μὲ τὴν ὀνομασία «ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ».

Καὶ οἱ φίλοι ἐπισκέπτες τῶν Χανίων θὰ περιδιαβάσουν, ἄλλοι γιὰ πολλοστὴ φορὰ καὶ ἄλλοι γιὰ πρώτη, στοὺς δρόμους καὶ στὶς συνοικίες τῆς λουλουδένιας πόλεως. Καὶ θὰ ζήσουν, ἀσφαλῶς, νοερὰ τοὺς θρύλους καὶ τίς ἱστορικὲς παραδόσεις, ἀπὸ τίς ὁποῖες εἶναι γεμάτη κάθε γωνιά τῆς.

Τοὺς φίλους αὐτοὺς ἐπισκέπτες χαιρετίζει θερμὰ ὁ Δῆμος τῆς ἱστορικῆς πόλεως. Καὶ τοὺς προσφέρει, μαζὶ μὲ τὴν ὁλόθερμη ἀγάπη του, αὐτὴ τὴν μικρὴ ἔκδοση, ποὺ δὲν ἔχει λογοτεχνικὲς ἢ ἱστορικὲς φιλοδοξίες, ἀλλὰ ἐπιθυμεῖ νὰ δώσῃ μιὰ μικρὴ εἰκόνα τῶν χιλιάδων τόσων θρύλων καὶ παραδόσεων τοῦ τόπου, τοῦ αἵματοβαμμένου, τοῦ σκληρὰ δοκιμασμένου ἀπὸ ξένους κατακτητὰς καὶ ποὺ πάντα στάθηκε ὄρθιος καὶ δὲν ἔσκυψε τὸ κεφάλι σὲ κανένα. Τοῦ τόπου ποὺ γέννησε, ἀνέθρεψε καὶ ἀνέδειξε τὴν μεγαλύτερη πολιτικὴ φυσιογνωμία τῆς Ἑλλάδος τοῦ 20οῦ αἰῶνα, τὸν Ἐθνάρχη ΕΛΕΥΘΕΡΙΟ ΒΕΝΙΖΕΛΟ. Τὸν ἀγωνιστὴ ποῦ, ἂν καὶ πέρασαν 40 χρόνια ἀπὸ τὸν θάνατό του, ἡ σκιά του πλανᾶται ἐπάνω ἀπὸ τὰ ἀγαπημένα του ΧΑΝΙΑ.

Τοὺς φίλους ἐπισκέπτες τῶν Χανίων ὁ Δῆμος τοὺς χαιρετᾷ καὶ τοὺς χαρίζει τὴν μεγάλη ἀγάπη τῶν κατοίκων του.

"Κρητικός αγωνιστής"
 του Χανιώτη ζωγράφου
 Αντ. Πετρούλακη

"Ο Τοπανάς"
 του Χανιώτη ζωγράφου
 Βασ. Ζαχαράκη

Τὸ παλιὸ λιμάνι τῶν Χανίων ἀπὸ τὸν παλιὸ Κρητικὸ ζωγράφο Γιάννη Σταυράκη (1897).

ΧΑΝΙΑ

Ἕνα κοχὺλι ποὺ τὸ χαϊδεύει ὁ γιαλὸς
κι ὁ ἥλιος τὸ μορφαίνει
μὴν ἀνεμῶνα ξέγνοιαστη στάγερα τὴν ἀγκάλῃ.

Κόρη ματιοῦ ποὺ μέθησε στάντικρυσμα τοῦ ὁραίου
μὴν ὀπτασίᾳ ποὺ λικνίζεται
στῶν ἀστεριῶν τὴ λάμψη
ἕνας καημὸς στὴν ξεγνιασιὰ τοῦ ὀνείρου.

Ὡ, τοῦ Αἰγαίου ὁμορφὴ φωλιά
ἀπὸ νοσταλγικὰ ὁράματα φτιαγμένη.

ΜΙΧΑΛΗΣ ΓΡΗΓΟΡΑΚΗΣ

ΕΙΚΟΝΕΣ ΑΠΟ ΤΗ

Ἡ λαχαναγορὰ τῶν Χανίων στὴν Τουρκοκρατία, πρὶν τὴν πυρκαϊὰ τοῦ 1897. Σήμερα τὸ ἐμπορικὸ τμήμα τῆς ὁδοῦ

ζωή στά παλιά χανιά

Ποιτιέ (Κάτωλας).

“Ας κάνουμε και φέτος ένα ταξίδι στα περασμένα, στην περασμένη και ξεχασμένη ζωή της πόλης μας. Μπορεί αυτά τα ταξίδια να μās κάνουν ν’ αγαπήσουμε περισσότερο τουτό τον τόπο, την πόλη αυτή όπου οι παλαικές της γειτονιές διατηρούν ακόμα τις αναμνήσεις τους, ζουν μέσα στις αναμνήσεις τους.

Μέσα σε 50 ή 60 χρόνια ή ζωή άλλαξε μορφή, κι ύστερα από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο ίσως άλλαξε και νόημα. Πώς μπορεί ο νέος άνθρωπος σήμερα να φανταστεί την πόλη (καινούρια και παλιά) χωρίς ασφαλοστρωμένους δρόμους, χωρίς αυτοκίνητα, χωρίς ηλεκτροφωτισμό; Κείνη την εποχή όμως, οι δρόμοι στην παλιά πόλη ήταν στρωμένοι με μαύρες ήφαιστειακές πλάκες και στην καινούρια μόνο οι κεντρικοί ήταν σκυροστρωμένοι. “Όλοι οι άλλοι ήταν χωματένιοι χωρίς καμιά επίστρωση. Τό χειμώνα λάσπη, τό καλοκαίρι σκόνη που σηκώνόταν σαν σύννεφο, όταν περνούσε κανένα τροχοφόρο (άμαξα, κάρρο ή βιζαβί) ή φυσούσε αέρας. Καθώς τό γυναικείο ντύσιμο της εποχής (μακριά φορέματα με κλειστό τό λαιμό, μακριά μανίκια) δέν άφηνε νά φανούν γυμνά μέρη τοῦ γυναικείου σώματος, κυκλοφορούσε τό χαρακτηριστικό, και για την κατάσταση τών δρόμων και για τούς πόθους τοῦ ανδρικού πληθυσμοῦ, δίστιχο:

“Αραμπάς περνά, σκόνη γίνεται,
σήκωσ’ τό φουστανάκι νά μή σκο-
νίζεται.

Τά αυτοκίνητα ήταν ελάχιστα: λίγα ταξί (Φιάτ ή Φόρντ), λιγώτερα ιδιωτικής χρήσης και μερικά λεωφορεία, σωστές σακαράκες. Αυτά τά τελευταία έκαναν τή συγκοινωνία από τήν πλατεία της Άγοράς ως τήν πλα-

τεία Βενιζέλου, στη Χαλέπα, ακολουθώντας τή διαδρομή της οδού Έλ. Βενιζέλου, χωρίς νά περνοῦν από τήν πλατεία Δικαστηρίων. Στην πλατεία αυτή πήγαιναν άλλα λεωφορεία. Ήταν ανεξάρτητη γραμμή. “Όπως όμως οι άνθρωποι κείνη τήν εποχή προτιμούσαν νά περπατοῦν, ό επιβάτης τοῦ λεωφορείου έπρεπε νά περιμένη πολλές φορές περισσότερο από μιá ώρα, ώσπου νά συγκεντρωθῇ ένας ίκανοποιητικός αριθμός επιβατῶν για νά ξεκινήσει τό λεωφορείο. Γι’ αυτό τόν λόγο, πολλοί προτιμούσαν τά ίπποκίνητα βιζαβιά που χωρούσαν μόνο έξη ανθρώπους κι έφευγαν σε συντομώτερα χρονικά διαστήματα. Με τό πέραςμα τοῦ χρόνου, τά βιζαβιά περιορίστηκαν στη γραμμή Άγοράς — Δικαστηρίων κι εξαφανίστηκαν όριστικά με τήν κήρυξη τοῦ Έλληνοϊταλικοῦ Πολέμου τό 1940. Οι άμαξες έπαιζαν τό ρόλο τών ταξί και τίς χρησιμοποιούσαν οι εύποροι της εποχής, κυρίως τά μεσημέρια που γύριζαν στά σπίτια τους φορτωμένοι με τά ψώνια τους. Στη διασταύρωση της σημερινής οδού Τζανακάκη και της πλατείας Άγοράς, ένας χωροφύλακας έπαιζε τό ρόλο τοῦ τροχονόμου. Με μεγάλoπρεπες τελετουργικές κινήσεις ρύθμιζε τήν κυκλοφορία τών λίγων τροχοφόρων, άμαξῶν, αυτοκινήτων και κάρρων.

Με τήν ύπαιθρο, ή συγκοινωνία γινόταν, όπου όπληρχαν δρόμοι, με «σοδστες» που τραβοῦσαν άλογα ή μουλάρια (ένα για κάθε μιá), οι περισσότεροι όμως χωρικοί χρησιμοποιούσαν ζῶα, μουλάρια ή γαϊδάρους, πάνω στα όποια φόρτωναν τά προϊόντα τους για νά τά πουλήσουν στην πόλη. Ξεκινούσαν, άνάλογα με τήν απόσταση τοῦ χωριοῦ τους, από τήν πόλη, μετά τά μεσάνυχτα, δυό -

Ο πασάς της Κρήτης διαβάσει σουλτανικό φερμάνι από την πόρτα του παλατιού του. (Χανιά 1897).

τρείς μαζί, κι όσο προχωρούσαν, ή παρέα μεγάλωνε με την προσθήκη άλλων χωρικών από τὰ ἐνδιάμεσα χωριά, ἔτσι πού στην πόλη ἔμπαιναν ἀπὸ τὴν κάθε περιφέρεια ὀλόκληρα καραβάνια ἀνθρώπων καὶ ζώων. Πήγαιναν στὰ δυὸ ὑπόστεγα πού ὑπῆρχαν ἔξω ἀπὸ τὴν ἀγορὰ καὶ περίμεναν νὰ πουλήσουν τὰ προϊόντα τους. Ὑστερα ὁδηγοῦσαν τὰ ζῶα τους στὰ διάφορα χάνια πού ὑπῆρχαν μέσα στὴν πόλη καὶ τὰ ἄφηναν ὥσπου νὰ τελειώσουν τὶς ἄλλες δουλειές τους καὶ τὰ ψώνια τους γιὰ νὰ ξαναφύγουν στὰ χωριά τους. Πολλοὶ χωρικοί, γιὰ νὰ πετύχουν καλύτερες τιμές στὰ προϊόντα τους, τριγύριζαν στίς γειτονιές καὶ τὰ διαλαλοῦσαν με δυνατὲς φωνές. Αὐτὸ τὸ τριγύρισμα γινόταν ὀπωσδήποτε, ὅταν ὁ χωρικός κουβαλοῦσε ξύλα ἢ κλαδιά, ἀπαραίτητα τότε πού ὅλα τὰ σπίτια εἶχαν. τζάκια.

Ὁ φωτισμὸς τῶν δρόμων γινόταν με λάμπες τοῦ πετρελαίου καὶ ἦταν ἱκανοποιητικὸς γιὰ τὶς ἀπαιτήσεις ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, προπάντων στὴν παλιὰ πόλη, ὅπου τὰ στενὰ σοκάκια περιόριζαν τὸν ὅρο πού ἔπρεπε νὰ φωτιστῇ. Αὐτὸ τὸ παρατήρησε τὸ 1861 καὶ ὁ Γάλλος περιηγητὴς Bourguelot, πού γράφει: «Δὲν πρέπει νὰ παραλείψω, γιὰτ' εἶναι σπά-

νιο πρᾶγμα σὲ τούρκικη πόλη, ὅτι τὰ Χανιά εἶναι καλὰ φωτισμένα με μεγάλα φανάρια, πού τοποθέτησε πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια ὁ Βελὴ πασάς χάρις σὲ μιὰ εἰδικὴ εἰσφορά πού ἐπέβαλε στοὺς κατοίκους». Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ὁ Βελὴ πασάς ὑπῆρξε ὁ εἰσηγητὴς στὸν ἑλληνικὸ ὅρο τῶν σημερινῶν τελῶν φωτισμοῦ πού εἰσπράττουν οἱ ἄλλοι.

Κάθε πρῶτ, ὑπάλληλοι τοῦ Δήμου, φορτωμένοι με μιὰ σκάλα καὶ ἕναν τενεκὲ πετρελαιο, τριγυροῦσαν ὅλα τὰ φανάρια τῆς πόλης, τὰ καθάριζαν, τὰ γέμιζαν πετρελαιο καὶ τὸ βράδυ ξαναπερνοῦσαν καὶ τὰ ἀναβαν. Πλανόδιοι ἐξ ἄλλου με δυὸ τενεκέδες πετρελαιο στὰ χέρια, ἕνα μικρὸ χωνὶ καὶ ἕνα τενεκεδέσιο μικρὸ δοχεῖο, πού χωροῦσε ὀρισμένη ποσότητα πετρελαίου, περνοῦσαν ἀπὸ τὶς γειτονιές τὰ ἀπογεύματα καὶ διαλαλοῦσαν τὸ ἐμπόρεμά τους. Ἦταν «οἱ πετρελαιάδες», ὅπως τοὺς λέγανε καὶ πουλοῦσαν στίς νοικοκυρές τὸ λίγο πετρελαιο πού χρειαζόταν γιὰ μιὰ νύχτα ἢ μοναδικὴ συνήθως λάμπα τῶν φτωχόσπιτων. Λίγα ἦταν τὰ σπίτια πού προμηθεύονταν πετρελαιο γιὰ περισσότερες νύχτες καὶ μόνο τὰ πλουσιόσπιτα ἀγόραζαν σφραγισμένους τενεκέδες τῶν 12-15 ὀκάδων.

Ἕνας ἄλλος γραφικὸς πλανόδιος πουλητὴς, τὶς ζεστὲς μέρες τοῦ καλοκαιριοῦ (μεσημέρια καὶ ἀπογεύματα), ἦταν ὁ παγωτατζής. Τριγύριζε καὶ αὐτὸς τὶς γειτονιές με δυὸ παγωτιέρες φορτωμένες σὲ ἕνα γαϊδουράκι καὶ διαλαλοῦσε τὸ ἐμπόρεμά του: «Παγωτὸ γαλάτο». Ἦταν παγωτὸ ἀρωματισμένο με βανίλια, πολὺ νόστιμο. Ἀντὶ γιὰ πάγο χρησιμοποιοῦσαν χιόνι πού κουβαλοῦσαν ἀπὸ τὰ Λευκὰ Ὅρη, μέσα σὲ σακκιά, τυλιγμένο σὲ φτέρες, οἱ χωρικοί, κυρίως οἱ Κεραμειανοί. Χιόνι χρησιμοποιοῦσαν ἐπίσης καὶ κείνοι πού πουλοῦσαν τὴν χαρουμπία σὲ ὑπαίθριους πάγκους στὴν πλατεία τῆς Ἀγορᾶς. Ὅταν ὁ πελάτης ζητοῦσε ἕνα ποτήρι χαρουμπία, γέμιζαν ἕνα ποτήρι με χαρουμπία ὥς τὴ μέση, ἐνῶ σὲ ἕνα ἄλλο ποτήρι ἐβαζαν χιόνι ἀπὸ αὐτὸ πού εἶχαν στὸν πάγκο τους καὶ ἀρχίζαν νὰ ἀνακατώνουν τὸ περιεχόμενο δυὸ ποτηριῶν, ὥσπου ἔλειωνε τὸ χιόνι. Αὐτὸ τὸ μίγμα ἔπινε ὁ πελάτης. Χιόνι ἀπὸ τὰ Λευκὰ Ὅρη χρησιμοποιοῦσαν καὶ τὰ λίγα καφενεῖα πού εἶχαν κρύο νερὸ τὸ καλοκαίρι με ἕνα ἀπλὸ ψυγεῖο. Ἕνα ἀπὸ τὰ καφενεῖα αὐτὰ ἦταν καὶ τοῦ Νικολάου Κλώνου στὴ γωνιά πρὸς τὴν πλατεία τῆς Ἀγορᾶς, ὅπου εἶναι σήμερα ἡ Ἐθνι-

*Souvenir de Crète.
Μία Παρασκευή εις τὰ περίγειον Χανίων.
Un Vendredi dans les environs de la Canée*

Χαλικοῦτηδες τῶν Χανίων σὲ ἀνοιξιὰτικὴ ἐκδρομὴ τους στὴ Νέα Χώρα.

κὴ Τράπεζα.

Ὅλα αὐτὰ χάθηκαν γιὰ πάντα καὶ δὲν πιστεύω ὅτι τὰ νοσταλγεῖ κανένας. Δὲν πιστεύω ὅτι θὰ βρεθῇ κάποιος νὰ νοσταλγήσῃ τὴ σκόνῃ τῶν δρόμων, τὰ φανάρια τοῦ πετρελαίου, τὰ κάρρα ἢ τὰ μακριὰ φορέματα τῶν γυναικῶν. Μαζί ὅμως μὲ αὐτὰ χάθηκαν ἡ ἡρεμία καὶ ἡ ζεστασιά ἀπὸ τὶς καρδιὲς τῶν ἀνθρώπων. Ἐσβησε καὶ ἡ γειτονιά μὲ τὶς ἀποσπερίδες στὰ πεζοδρόμια τὶς νύχτες τοῦ καλοκαιριοῦ, τοὺς γείτονες καὶ τὶς γειτόνισσες ποὺ ἐνδιαφέρονταν εἰλικρινὰ ὁ ἓνας γιὰ τὸν ἄλλο. Τώρα, χρόνια μποροῦν νὰ μένουν ἄνθρωποι στὰ διπλανά μας σπιτία ἢ στὴν ἴδια μὲ μᾶς πολυκατοικία, χωρὶς νὰ ξέρουμε οὔτε τὸ ὄνομά τους. Ἐτσι ὅμως εἶναι ἡ ζωὴ. Οἱ καιροὶ ἀλλάζουν καὶ μαζί τους οἱ ἄνθρωποι καὶ οἱ συνήθειες. Ἐχει δίκιο ὁ ποιητής:

Βαρὺ τὸ χέρι τοῦ καιροῦ καὶ τόρριξε
[τὸ σπίτι,
παλιὲς καλὲς νοικοκυρὲς ταξιδεμέ-
[νες οὐλές,
παπποῦδες μ' ἄσπρα τὰ μαλλιά, κα-
[λόκαρδες κυροῦλές,
χαρὲς κρυφὲς τῆς γειτονιάς στὸ φῶς
[τ' ἀποσπερίτη.

Χανιά 9-3-1975

Ἐνα κορμάτι ἀπὸ τὰ «Βενέτικα στενά».

ΑΝΑΜΝΗΣΤΙΚΟΝ

ΤΗΣ ΗΜΕΡΑΣ ΚΑΘ' ΗΝ ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΕΠΙΣΗΜΟΣ ΕΠΕΣΚΕΦΘΗ ΤΗΝ ΠΡΟΤΕΥΟΥΣΑΝ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕ-
ΡΟΕΙΣΗΣ ΚΡΗΤΗΣ Η Α. ΕΞΟΧΟΤΗΣ Ο ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΟΛΙΤΗΣ ΗΜΩΝ

ΚΥΡΙΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ Κ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ

ΠΑΛΑΙΑ ΕΛΛΑΣ

ΕΚΤΑΣΙΣ 133.211 ΣΤΕΡΕΑ
ΠΑΝΟΥΣΜΟΣ 2.831.912
ΣΤΡΑΤΟΣ 100.000
ΣΤΟΛΟΝΤΑΥΙΑ 44

Η ΚΡΗΤΗ ΑΝΘ' ΟΣΩΝ Η ΕΛΛΑΣ
ΥΠΕΡ ΑΥΤΗΣ ΥΠΕΣΤΗ, ΕΓΕΝΝΗΣΕ
ΚΑΙ ΤΗ ΕΞΑΠΕΣΤΕΙΛΕ ΤΟΝ ΕΛΕΥΘΕ-
ΡΩΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΝ Κ. ΒΕΝΙ-
ΖΕΛΟΝ.

ΑΝΕΧΟΡΗΣΕΝ ΕΚ ΧΑΝΙΩΝ
ΤΗΝ 5^Η ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1910

ΝΕΑ ΕΛΛΑΣ

ΕΚΤΑΣΙΣ 130.000 ΣΤΕΡΕΑ
ΠΑΝΟΥΣΜΟΣ 3.000.000
ΣΤΡΑΤΟΣ 500.000
ΣΤΟΛΟΝΤΑΥΙΑ 48

ΕΠΕΡΩΤΟ Ο ΔΙΑ ΤΟΥ ΟΝΟΜΑ-
ΤΟΣ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΒΑΠΤΙΣΘΕΙΣ
ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ Κ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ
Ν' ΑΠΟΔΩΣΗ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΝ ΕΙΣ
ΤΗΝ ΙΔΙΑΙΤΕΡΑΝ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΔΑ ΚΑΙ
ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΣΚΛΑΒΩΜΕΝΟΥΣ ΑΔΕΛ-
ΦΟΥΣ ΜΑΣ.

ΕΠΑΝΗΛΘΕΝ ΕΙΣ ΚΡΗΤΗΝ
ΤΗΝ 1^Η ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1912

Ο ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΣ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΠΑΝΕΡΓΑΤΙΚΟΝ ΣΥΝΕΚΑΤΟΧΕ ΚΡΗΤΗΣ Η ΠΡΟΝΟΙΑ ΣΕ ΕΡΓΑΤΙΚΟΝ ΚΕΝΤΡΟΝ ΚΑΙ ΤΑ ΕΡΓΑΤΙΚΑ ΣΥΜΒΕΤΑ ΣΤΟΙΧΜΑΤΟΠΟΙΩΝ
ΚΑΠΗΡΕΓΑΤΩΝ ΑΥΤΟΠΟΙΩΝ ΤΟ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΜΟΣ, ΚΑΙ ΤΕΣΣΑΡΩΝ ΤΕΛΩΝ Η ΑΛΛΗΛΟΒΟΗΘΕΙΑ ΕΠΙΣΕΡΓΑΝ ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΑΝΑΜΝΗΣΤΙΚΟΝ
ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΜΕΓΑΛΗ ΣΥΜΠΟΛΙΤΗΝ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΝ ΕΙΣ ΑΝΑΜΝΗΣΙΝ ΤΗΣ ΕΙΣ ΚΡΗΤΗΝ ΚΑΘΟΔΟΥ ΑΥΤΟΥ ΜΕΤΑ ΕΚΕΙΝΟΥ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΟΣ
ΧΑΙΡΕΤΙΖΟΝΤΕΣ ΤΟΥΤΟΝ ΚΑΙ ΕΥΧΟΜΕΝΟΙ ΣΕΙ ΤΗΣ ΠΡΟΦΥΛΟΓΙΑΣ ΑΥΤΟΥ Η ΑΡΣΑΜΕΝΗ ΠΡΑΓΜΑΤΟΕΤΗΣ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΕΝΕΛΕΥΣΕΝ
ΙΔΕΑΣ ΟΛΟΚΑΛΗΣΕΙΝ ΤΑ ΣΥΝΤΕΛΕΣΙΝ.

ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΕΓΓΡΑΦΟΝ ΕΙΣ ΜΟΝΟΛΟΓΟΝ

ΕΝ ΧΑΝΙΩΣ ΤΗ 1^Η ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1912

ΚΑΤ' ΕΝΤΟΛΗΝ ΤΩΝ ΣΩΜΑΤΕΙΩΝ

ΥΠΟΔΗΜΑΤΟΠΟΙΩΝ	ΚΑΠΗΡΕΓΑΤΩΝ	ΠΑΝΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΣΥΝΔΙΚΑΤΟΥ	ΑΥΤΟΠΟΙΩΝ	ΤΕΣΣΑΡΩΝ ΤΕΛΩΝ
Α. ΠΑΡΟΝΤΕΣ: <i>Πατρ. Θεοφάνους, Ιωάν. Τσιπρινάκης</i>	<i>Σ. Παπαγιάννης</i>	<i>Σ. Παπαγιάννης</i>	<i>Πατρ. Θεοφάνους, Ιωάν. Τσιπρινάκης</i>	<i>Πατρ. Θεοφάνους, Ιωάν. Τσιπρινάκης</i>
Β. ΠΑΡΟΝΤΕΣ: <i>Σπυρ. Γ. Βενιζέλος, Ιωάν. Τσιπρινάκης</i>	<i>Σ. Παπαγιάννης</i>	<i>Σ. Παπαγιάννης</i>	<i>Πατρ. Θεοφάνους, Ιωάν. Τσιπρινάκης</i>	<i>Πατρ. Θεοφάνους, Ιωάν. Τσιπρινάκης</i>
<i>Τ. Σ.</i>	<i>Τ. Σ.</i>	<i>Τ. Σ.</i>	<i>Τ. Σ.</i>	<i>Τ. Σ.</i>

*Οι αὐτοὶ ἀντιπρόσωποι καὶ οἱ ἄλλοι
αὐτοὶ καὶ οἱ ἄλλοι
Ο Ἡγουμένης
Ἡγουμένης*

Ο ΕΚΣΗΜΩΤΗΣ ΑΥΤΟΥ
Ἡγουμένης

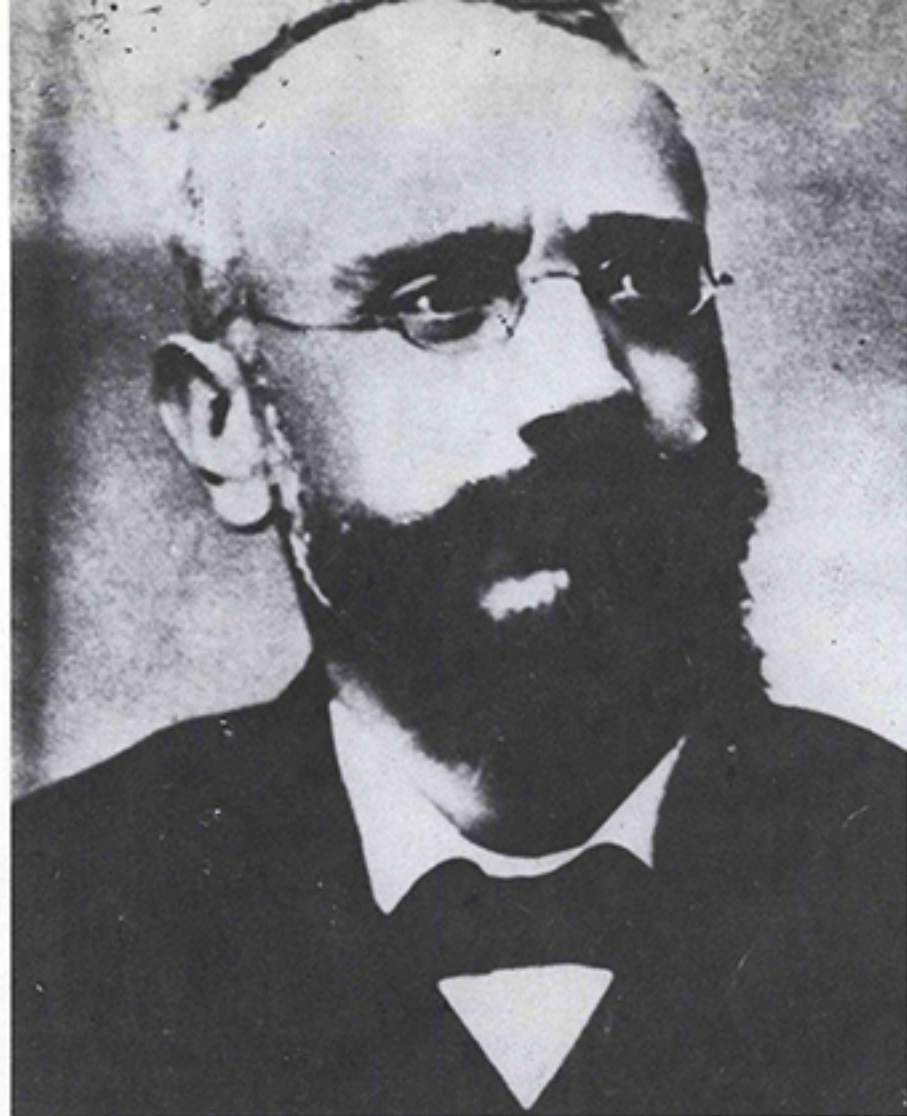
Ἀναμνηστικὸν ψήφισμα τῶν Σωματείων τῶν Χανίων γὰρ τὴν πρώτην ἐπίσκεψιν τοῦ Βενιζέλου σὰν πρωθυ-
πουργοῦ στὰ ἐλεύθερα Χανιά.

Εικόνες τοῦ Χανιώτη καλλιτέχνη Γ. Γεροντάκη.

ή ἀπήχηση ἀπὸ τοῦ

Ἐλευθέριος Βενιζέλος : Ὁ πρωταγωνιστὴς τοῦ Θερίσου.

Μία ομάδα ἀπὸ Κρητικὸς ἐπαναστάτες.

Ἡ Ἐπανάσταση τοῦ Θερίσου, ἐπανάσταση καθαρὰ ἀπελευθερωτική, ἦταν ἐπόμενο πὼς θὰ συγκινοῦσε, ὅπως καὶ οἱ προηγούμενες, τὰ φιλοκρητικὰ αἰσθήματα πολλῶν Ἑλλήνων καὶ ξένων προσωπικοτήτων.

Ἀπὸ τὰ διασωθέντα ἀρχεῖα καὶ τὶς ἐφημερίδες ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, βλέπομε πὼς πολλοὶ συγκινήθηκαν μὲ τὴ νέα κρητικὴ ἐπανάσταση καὶ ὕψωσαν τὴ φωνή τους ὑπὲρ τῶν κρητικῶν λαϊκῶν δικαίων.

Μεταξὺ τῶν πρώτων αὐτῶν εἶναι καὶ ἐκείνη τοῦ Ἰταλοῦ δημοκράτη, βουλευτῆ καὶ δημοσιογράφου Γκάλλη, γνωστοῦ γιὰ τοὺς ἀγῶνες τοῦ στὴν ἰταλικὴ Βουλὴ καὶ τὸν ἰταλικὸ Τύπο τὸ 1897, ὅταν καὶ πάλι ἡ Κρήτη, ξεσηκωμένη, ζήτησε τὸ δίκιο της.

Ὁ Γκάλλη, ποὺ γεννήθηκε τὸ 1842 καὶ πέθανε τὸ 1931, στὸ ἀκουσμα τοῦ νέου ξεσηκωμοῦ τῶν Κρητικῶν στὸ Θερίσο, φέρνει καὶ πάλι τὸ θέμα στὴν ἰταλικὴ Βουλὴ. Μᾶς τὸ πληροφορεῖ ἡ παρακάτω εὐχαριστήρια ἐπιστολή, ποὺ τοῦ ἔστειλε τὸ ἐπαναστατικὸ προεδρεῖο τοῦ Θερίσου:

Ὁ κρητικὸς λαὸς στὴ μάχη τῆς κρήτης

Τοῦ ΑΝΕΣΤΗ ΜΑΚΡΙΔΑΚΗ

Κανείς δὲν ἀντιστέκεται, κανείς ὀρθός. Μονάχα δράκοι
καὶ δρακοντόπουλα μιὰ φούχτα παλληκάρια
ἀπὸ τὰ παλληκάρια σου κι ἀπὸ τὰ χρώματά σου.
Σὲ μιὰ ἀγκωνὴ μὲ τὰ σπαθιά, μὲ τὰ κοντάρια ὀλόρθοι,
ὀλόρθοι καὶ ἀπαράδοτοι.

ΠΑΛΑΜΑΣ

Τὸ ξεσκήσιμα τοῦ λαοῦ τῆς Κρήτης στὶς 20 τοῦ Μάη τοῦ 1941 μὲ σκοπὸ νὰ ἐμποδίσαι τοὺς Γερμανοὺς νὰ τὸν υποδουλώσουν, ὑπῆρξε ὁ μεγαλύτερος σταθμὸς στὴν ἱστορία αὐτοῦ τοῦ ἀρχαίου τόπου. Στὴ μακρόχρονη καὶ πολυτάραχη ζωὴ τῆς, ἡ Κρήτη κάθε τόσο συγκλονίζει τὸν κόσμον μὲ πολεμικὲς ἢ εἰρηνικὲς ἐξάρσεις, ἐκπληκτικὲς γιὰ ὅλη τὴν οἰκουμένη.

Καθιερώθηκε ἔτσι ὁ λαὸς τῆς Κρήτης σὰν πρωτοπόρος στὴν ἰδεαλιστικὴ πορεία τῆς ἀνθρωπότητας.

Στὴ Μάχη τῆς Κρήτης, ὅμως, ὁ κρητικὸς λαὸς ξεπέρασε τὸν ἑαυτό του. Ποτὲ ἄλλοτε δὲν ἀνέβηκε σὲ τέτοια ὕψη πατριωτικῆς ἀρετῆς, μὲ τόση ἐνότητα, τόσο πείσμα καὶ τόση περιφρόνηση πρὸς τὸν θάνατο.

Ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ ἀνοίξε τις φτεροὺγες του ὁ γερμανικὸς αἰετός, γιὰ νὰ κατακτήσει τὸν κόσμον παίζοντας τὴν τύχη τῆς Γερμανίας γιὰ χίλια χρόνια — ἕνας μεγάλος λόγος, ποὺ φαίνεται σήμερον κωμικὸς — ἕνα σύγκρουο τρόμου πέρασε τὴν καρδιά τῆς

οἰκουμένης. Μιὰ μαύρη προαίσθηση ἔλεγε πὺς ἔρχονταν ἀνυπολόγιστες συμφορὲς γιὰ τὸ ἀνθρώπινο γένος. Καὶ καθὼς οἱ ἄγριες ὀρδὲς τῶν νεοβαρβάρων προχωροῦσαν μὲ ἀσυγκράτητη ὀρμὴ καὶ μὲ τρομερὰ ὄπλα, οἱ λαοί — καὶ ἀνάμεσά τους πολλοὶ παλαιοὶ γενναῖοι λαοί — λύγιζαν καὶ ἐπεφταν στὰ πόδια τοῦ κατακτητῆ περίτρομοι, ἀξιοθρήνητοι, δοῦλοι.

Ὅταν ἦρθε ἡ σειρὰ τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, ποὺ ἐκτὸς ἀπὸ τὴν αἰσιοδοξία του καὶ τὴν γενναιότητά του, εἶχε καὶ ὑποσχέσεις μεγάλων ἐθνῶν, ὅτι θὰ βοηθήσουν μὲ ὅλες τους τίς δυνάμεις νὰ κρατηθῇ ἡ Κρήτη, αὐτὸς ὁ λαὸς δὲν χρειάστηκε οὔτε στιγμή γιὰ νὰ πάρει τὴν ἀπόφασή του. Ἀντίσταση μέχρι θανάτου.

Ἐκτοτε τίποτε στὸν κόσμον δὲν ἦταν ἱκανὸ ν' ἀλλάξει αὐτὴ τὴν ἥρωική ἀπόφαση. Κάθε στιγμή, καθὼς πλησίαζε ἡ κρίσιμη ὥρα, ὁ κρητικὸς λαὸς δοκίμαζε ἀλλεπάλληλες ἐκπλήξεις, ὅπως ἐβλέπε τὴν ἀνοργάνωτη ἀμυνα τῶν Συμμάχων. Λίγο ὕστερα ἀπὸ τοὺς πρώτους ἀνελήντους βομβαρδισμοὺς ὅλοι πιά ἦταν

βέβαιοι ὅτι σὲ αὐτὸ τὸν ἀοπλο σχεδὸν λαὸ θάπεφτε τὸ μεγαλύτερο βάρος νὰ ὑπερασπίσει τὴ γῆ, τὰ σπίτια του καὶ τὰ παιδιὰ του. Εἶχε γίνῃ πιά φανερό πὺς οἱ εἰσβολεῖς θὰ ἔρχονταν μὲ τὰ ἀεροπλάνα καὶ δὲν θὰ γίνονταν, τουλάχιστον στὴν ἀρχή, μάχες τακτικοῦ στρατοῦ. Ὁ καθένας ποὺ εἶχε γενναία καρδιά, μπορούσε νὰ κτυπήσει τὸν οὐρανοκατέβατο ἐχθρό.

Ἔτσι, μὲ ἀκλόνητη τὴν ἀπόφασή μας, φτάσαμε στὴν κρίσιμη ὥρα, ἀφοῦ ὁ λαὸς ἔκανε τὸ πᾶν γιὰ νὰ βρεῖ ὄπλα ἀπὸ ὅπουδήποτε μπορούσε νὰ βρεθοῦν. Καὶ περίμενε. Κύριοι στόχοι τῶν ἀδιάκοπων βομβαρδισμῶν ἦταν τὸ ἀεροδρόμιο Μάλεμε, Πηγῆς καὶ Ρουσσοῦν, τὸ λιμάνι τῆς Σούδας καὶ οἱ πόλεις τῆς Κρήτης.

Ἡ Σούδα βομβαρδιζόταν μὲ ἐξαιρετικὴ σφοδρότητα. Τὰ πλοῖα βομβαρδιζόνταν μέχρι καταβυθίσσεως καὶ ὁ ἀπαίσιος βόμβος τῶν Στούκας δὲν σταματοῦσε οὔτε λεπτό. Τὴν αὐγὴ τῆς 20ῆς Μαΐου σμῆνη βομβαρδισμοῦ καὶ ἀεροπορίας διώξεως σκέπασαν ὅλη τὴν περιοχὴ τῶν Χανίων. Σφοδρὸς βομβαρδισμὸς καὶ πολυβο-

λισμός άπανταχοϋ εξελίσσεται σέ καταιγισμό πυρός. Οί βόμβες επε-
φταν παντοϋ και τὰ διωκτικά πο-
λυβολούσαν κάθε κινούμενο στόχο.
Ο καταιγισμός έφτασε στο κατακό-
ρυφο, όταν βαρέα βομβαρδιστικά έρ-
ριξαν βόμβες τών χιλίων κιλών.

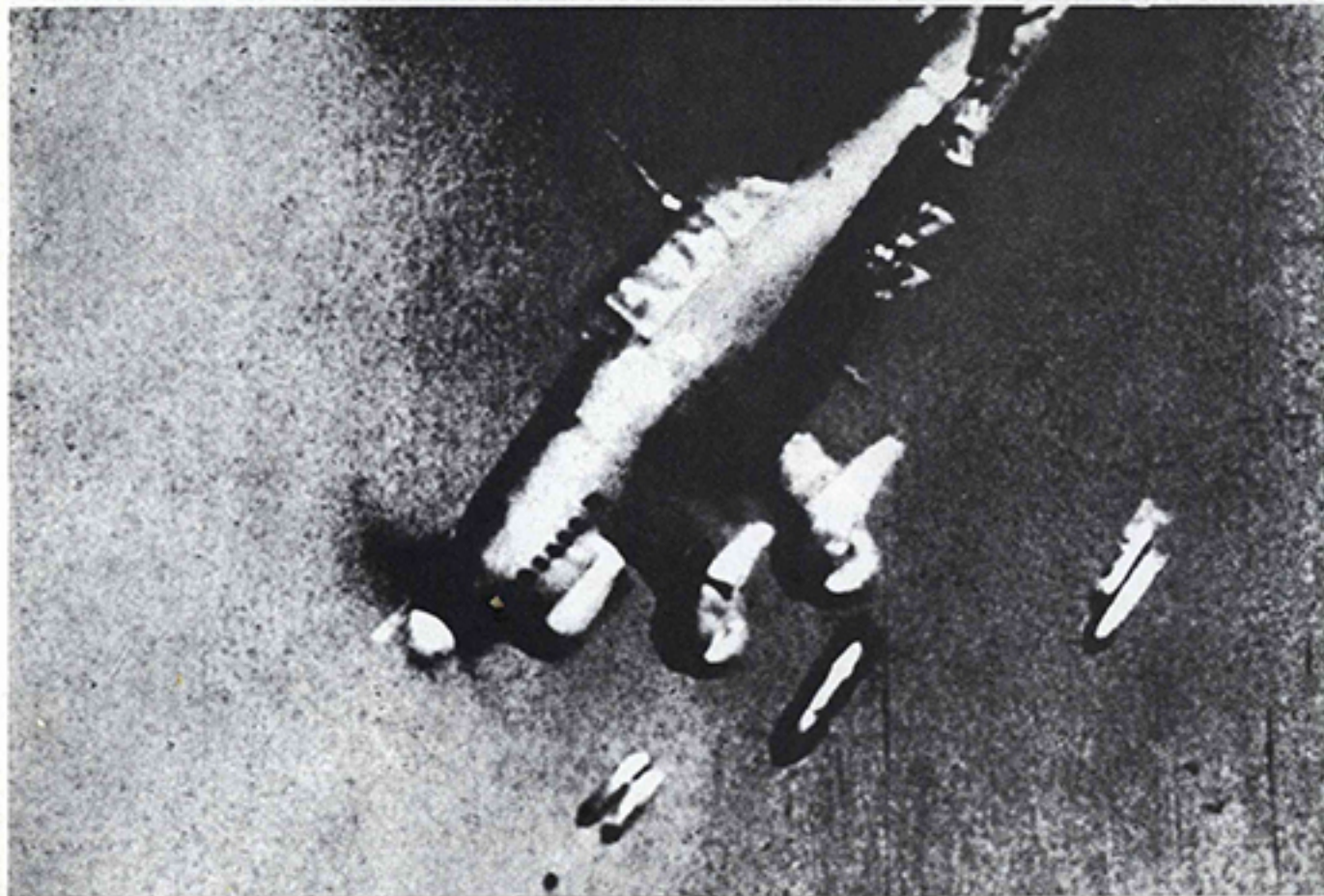
Στό σημείο αυτό, σμήνη αεροπλά-
νων Γιουνκερς και άνεμοπλάνα μετέ-
φεραν τούς άλεξιπτωτιστές που γέ-
μισαν τόν ουρανό με τὰ πολύχρωμα
άλεξιπτωτά τους. Άνθρωποι και έφύ-
δια κρέμονταν στον ουρανό και πα-
ρουσίαζαν μιá εικόνα φοβερή και
άγνωστη. Για πρώτη φορά ή Κρή-
τη αντιμετώπιζε τή νέα αυτή τα-
κτική του πολέμου. Σέ λίγο και οί
εισβολείς, για πρώτη φορά, θά αντι-
μετώπιζαν έναν άπροσδόκητο άν-
τίπαλο, έναν μαχόμενο λαό.

Αίφνιδιάστηκαν οί Γερμανοί, κα-
θώς αντίκρυσαν έναν λαό νά άρπά-
ζει στα χέρια του ό,τιδήποτε, ακόμα
και τὰ όπλα τών σκοτωμένων έχθρών
του, και νά τούς αντιμετώπιζει με
άπιστευτη γενναιότητα. Αίφνιδιά-
στηκαν και οί υπερασπιστές τής
Κρήτης, καθώς αντιμετώπιζαν τούς
πλέον επίλεκτους άντρες τής γερμα-
νικής στρατιάς. Πρώτη φορά στην
Κρήτη εφαρμοζόταν σέ τόση έκτα-

ση αυτός ό καινούριος τρόπος πο-
λέμου. Αυτό τó πρωτοφανές θέαμα
τής από άέρος επιθέσεως και ή σύν-
θεση τών μαχητών δημιούργησαν τήν
παραδοξώτερη μάχη τής ιστορίας.
Όλόκληρος και όλόψυχος ό λαός
τής Κρήτης, παλαιοί όπλαρχηγοί
και γερασμένοι καπετάνιοι, άξιωμα-
τικοί βετεράνοι, ψημένοι στη φωτιά
τών πολέμων, γυναίκες και άντρες
κάθε ηλικίας, παιδιά μικρά και με-
γάλα, ένας αυτόμάτως δημιουργημέ-
νος στρατός έδωσε νέο χαρακτήρα
στη μάχη. Με γκράδες, με σεσε-
πούς, με δίκαννα κυνηγετικά, με πε-
ρίστροφα, κρητικά μαχαίρια, ραβδιά,
τσεκούρια, σκαλίδες, παλαιά σπαθιά
και πέτρες ακόμα, πολεμούσαν στη-
θος με στήθος. Τά άλεξιπτωτά ήταν
ό πρώτος στόχος και έπειτα πάλη
σώμα με σώμα, για νά πάρουν τὰ
όπλα. Καθώς προχωρούσε ή ώρα
και φούντωνε ή φωτιά και παντοϋ
είχε άπλωθεί μιá κόλαση πολέμου,
πολλοί από τούς άμαχους, αν δέν
ήταν Κρητικοί, θά έκρεπε νά είχαν
παραφρονήσει. Ένας Γερμανός ά-
ξιωματικός σέ έπίσημη έκθεσή του
άργότερα έγραφε: «Οί ίδιοι έμεις εί-
χαμε πέσει για παρόμοιες πολεμικές
έπιχειρήσεις και στη Γαλλία και σέ

άλλες ευρωπαϊκές χώρες, αλλά ή
αίφνιδιαστική και τρομακτική επί-
θεσή μας σκόρπιζε τόν πανικό στον
άμαχο πληθυσμό και απομάκρυνε
τούς στρατιωτικούς, που έτρεχαν νά
παραδοθούν. Ένώ στην Κρήτη κα-
νένας δέν φοβόταν. Κανέ-
νας δέν παραδινόταν. Οί
σφαίρες σφύριζαν στα αυτιά μας μό-
λις ξεμπουκάρουμε από τήν καταπα-
κτή του αεροπλάνου και όσπου νά
πέσουμε στη γή. Όσοι πατούσαμε τó
χώμα ζωντανοί, βλέπαμε ένα μαινό-
μενο πλήθος νά μäs επιτίθεται, χω-
ρίς νά φοβάται τὰ επαναληπτικά μας
όπλα και τις χειροβομβίδες μας.
Στην Κρήτη μόνο οί πέτρες δέν ση-
κώνονταν μονάχες τους νά χτυποϋν.
Τά πάντα μäs πολεμούσαν και μεις
πολεμούσαμε ως τήν ύστατη στιγμή»

Οί Γερμανοί υπολόγιζαν ότι ένα
μόνο 24ωρο ήταν άρκετό για τις χι-
λιάδες τών «πράσινων διαβόλων» με
τήν τεράστια δύναμη πυρός που διέ-
θεταν, για νά καταλάβουν τήν Κρή-
τη. Αλλά ή άποτυχία του Γερμανι-
κού Γενικού Έπιτελείου, νά εκτιμή-
σει άκριβώς τήν κατάσταση, δηλα-
δή νά άγνοήσει τήν αντίσταση του
λαού τής Κρήτης, έγινε αίτια νά υπο-

Τα στοίκακς χυμοϋν νά κατασπαράζουν τήν Κρήτη...

στεί ο έχθρος σκληρές απώλειες και να μιλεί για «γεγονός μοναδικό στα στρατιωτικά χρονικά» (Βίτμαν).

Ο κρητικός λαός μπήκε άμέσως στην επίθεση με τον δικό του τρόπο. Σκορπίστηκε στους κάμπους και στις πλαγιές, παραμόνευε πίσω από κάθε φυσικό προκάλυμμα. Και δεν άφηνε τους ουρανοκατέβατους ούτε στιγμή να συνέλθουν. Ούτε, καθώς έπεφταν σκόρπιοι, να ανασυνταχθούν και να ένωθούν σε μεγαλύτερες ομάδες.

Κατά τον Γερμανό ταγματάρχη Φλέκερ, «ή μάχη πήρε μιὰ ιδιαίτερη μορφή πολέμου από τις συμμορίες των ανταρτών που μᾶς χτυπούν ένεδρεύοντες στο πέραςμά μας. Μᾶς περιμένουν πίσω από κάθε σπίτι, πίσω από κάθε θάμνο, πυροβολούν από κάθε κρύπητη και κατακρεουργούν τούς Γερμανούς στρατιώτες σάν θαινες!..»

Και ποιός καρδιωμένος άνθρωπος δεν γίνεται θαινα, όταν θέλεις να τοῦ αρπάξεις, χωρίς αἰτία, τὴ λευτεριά του, τὸ βίός του, τὴ ζωὴ του, τὰ παιδιά του μέσα από τὸ ἴδιο τὸ σπίτι που γεννήθηκε;

Στις πρώτες ἡμέρες τῆς εἰσβολῆς μιὰ πυρινὴ καταιγίδα εἶχε μεταβάλει τὸ νησί σὲ κόλαση φωτιάς και θανάτου. Ὅμως κανεῖς δὲν βαρυκόμησε, κανεῖς δὲν λιποψύχισε οὔτε στιγμή.

Ποτὲ ἄλλοτε ἡ κραυγὴ «ἐλευθερία ἢ θάνατος» δὲν ἀκούστηκε με τὴν αποφασιστικότητα, με τὴν ὁρμὴ και τόσο πάθος. Ἦταν ἡ ἥρωική παράδοση τοῦ λαοῦ τῆς Κρήτης, ἦταν τὸ δικίο του, ἦταν ἡ ὁργὴ και ἡ φοβερὴ του ἀγανάκτηση, γιατί ἦρθαν νὰ τοῦ στερήσουν τὴν ἐλευθερία, ποῦ τὴν θεωρεῖ σάν τὸ ὠραιότερο ἀγαθὸ τῆς ζωῆς και πάλευε τὸς αἰῶνες νὰ τὴν ἀποκτήσει; Ἦταν ὅλα μαζί.

Μιὰ μικρὴ ἰδέα αὐτοῦ τοῦ ἐπικοῦ ἀγώνα παίρνει κανεῖς διαβάζοντας περιγραφὲς τῶν μαχῶν. Ὁ Γερμανὸς στρατηγὸς Βίτμαν, περιγράφοντας τὴν τύχη ἑνὸς ἀποσπάσματος, ποῦ προχωροῦσε πρὸς τὸ χωριὸ Κάντανος, σημειώνει: «Συνεχῶς, καθὼς ἐπροχωροῦσε, διεξήγαγε σκληροῦς ἀγῶνες με ὁμάδες ἀποθηριωμένων πολιτῶν». Δὲν ἔμεινε κανεῖς ἀπὸ τὸ ἀπόσπασμα και γι' αὐτὸ ἔπειτα ἀπὸ

λίγο δὲν ἔμεινε τίποτε και ἀπὸ τὴν Κάντανο, κατὰ τὰ φοβερὰ ἀντίποινα ποῦ ἀκολούθησαν.

Γιὰ τὴ μάχη τοῦ Γαλατᾶ, μᾶς ἀπὸ τίς πιὸ πολὺ γνωστὲς και τίς σπουδαιότερες, ὁ ἴδιος Γερμανὸς στρατηγός, ποῦ τὴν ἀποκάλεσε «μάχη τῶν γιγάντων», γράφει ἀπὸ γερμανικῆς πλευρᾶς: «Τὰ πλήγματα τῶν ἀεροπλάνων και πυροβόλων μας εἶναι εὔστοχα. Μιὰ κόλαση φωτιάς, καπνοῦ και ἐκρήξεων συνταράσσει τὸ ἔδαφος. Καταλαμβάνομε ἐξ ἐφόδου τὸ σκεπασμένο ἀπὸ πτόματα ἀλεξιπτωτιστῶν ὕψωμα τῆς ἐκκλησίας τοῦ Γαλατᾶ και προχωροῦμε με ἀγῶνες ἐκ τοῦ συστάδην πρὸς τὰ σπίτια τῆς Ντόμπιας. Ἐπιθέσεις και ἀντεπιθέσεις ἐναλλάσσονται. Μιὰ πολὺ ὁρμητικὴ μας ἐπίθεση κινδυνεύει νὰ ἐξασθενήσει. Ἀλλὰ μιὰ νέα βροχὴ ὀβίδων ἀπὸ τὰ ἀεροπλάνα μας ἔρχεται νὰ μᾶς βοηθήσει. Με τὴν τελευταία βόμβα οἱ ἀλπινισταί μας ἐξορμοῦν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ἀπὸ χαράκωμα σὲ χαράκωμα, ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι, ἀρχίζει ἕνας φονικὸς ἐκ τοῦ συστάδην ἀγῶνας, ὁ ὁποῖος μέσα στὸ σκοτάδι

Γερμανικὰ ἀεροπλάνα βομβαρδίζουν ἀγγλικά ἄρματα μάχης.

μαίνεται ακόμα σὲ ὅλη τὴν ἔκταση τοῦ Γαλατᾶ. Μία γενναία ἀντεπίθεση τῶν Ἑλλήνων καὶ Βρεταννῶν τοῦς δίδει καὶ πάλι τὸ χωριὸ στὰ χέρια ἐξ ὀλοκλήρου. Ἀκολουθεῖ μὴ τρομερὴ νυκτερινὴ ὁδομαχία τῶν ἀλпинιστῶν μας, οἱ ὁποῖοι ἐπικρατοῦν πρὸς στιγμὴν. Καθὼς βγήκε ὁ ἥλιος, τὸ πρωὶ φώτισε ἕνα φορικαλέο θέαμα. Σὲ λίγο εἶχαμε σταθεροποιήσει τὶς θέσεις μας μὲ 1500 νεκροὺς στρατιώτες».

Ὁ Γαλατᾶς κατελήφθη τρεῖς φορές καὶ πάλι ἀνεκατελήφθη ἀπὸ τοὺς

ἀγῶνα μέχρι θανάτου.

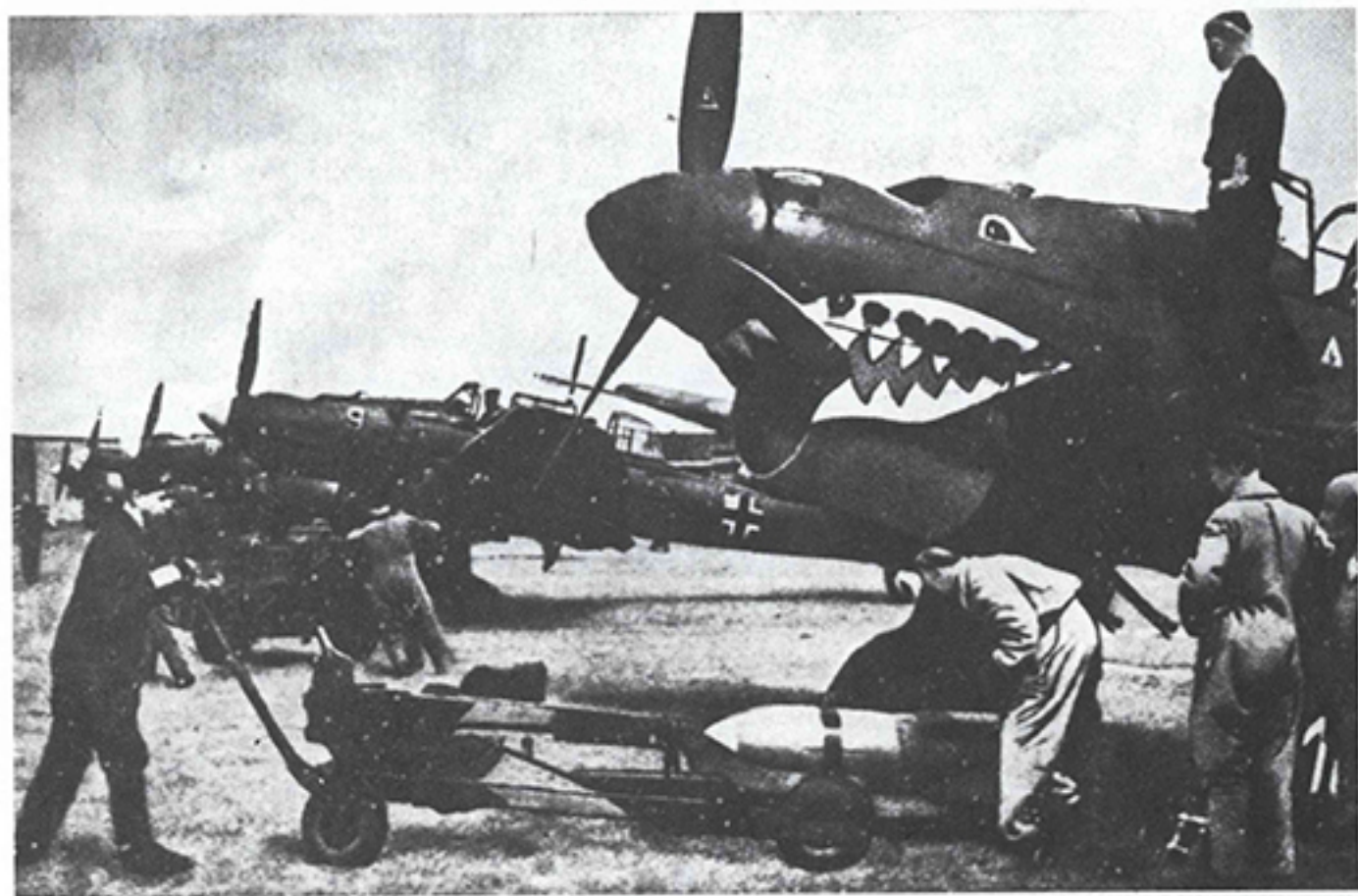
Στὰ σπίτια, μέσα καὶ ἔξω, στίς αὐλές, στὰ λιόφυτα γύρω, ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ὑπερασπίζοντας τὴ ζωὴ τους, τὴ γῆ τους, τὴν ἐλευθερίαν τους, ἐφτασαν μαχόμενοι στὸ ἀνώτερο ὕψος τοῦ ἀνθρωπίνου ἡρωισμού.

Ἄς δοῦμε ὁμῶς ἀκόμα μὴ φορὰ πῶς ξεκίνησε ἡ Μάχη τῆς Κρήτης. Ὑπάρχει πάντα μὴ κάποια γραφικότητα σὲ αὐτὲς τὶς δραματικὲς ἐξιστορήσεις.

Ἐκατὸν εἴκοσι γιγαντιαία μεταφορικὰ ἀεροπλάνα γεμάτα ἀπὸ ἀλεξι-

ρω στὰ 120 - 150 μέτρα. Τὸ θέαμα ἦταν συγκλονιστικό. Τὰ ἀλεξιπτωτὰ τῶν ἀξιωματικῶν ἦταν κόκκινα ἢ μώβ, τὰ ἄλλα μαύρα. Κίτρινα τὰ ἀλεξιπτωτὰ τῶν ἱατρικῶν ἐφοδίων. Λευκὰ τῶν πολεμοφοδίων.

Σὲ αὐτὴ ἐδῶ τὴν ἀνοιξὴ τῆς Κρήτης οἱ πολύχρωμες ἀνεμώνες ἔπεσαν ἀπὸ τὸν οὐρανό. Στὴν ἀρχὴ τῆς μάχης, τόσα πολλὰ ἀεροπλάνα ἦταν εὐκολοὶ στόχοι. Ἐβλεπε κανεὶς τὰ βλήματα νὰ κτυποῦν καὶ νὰ διαμελίζουν τὰ ἀεροπλάνα καὶ τοὺς ἀνθρώπους νὰ πέφτουν κάτω σὰν σακκιά.

Προετοιμασία τῶν γερμανικῶν βομβαρδιστικῶν.

ὑπερασπιστὲς του. Ὅταν τελικὰ περιήλθε στοὺς Γερμανοὺς, ἡ νίκη τους στὸν Γαλατᾶ βάρυνε πολὺ στὴν κατάρρευση τῆς Κρήτης. Ὁ ἐξαήμερος λυσσώδης ἀγῶνας σὲ αὐτὴ τὴ μάχη ἄρχισε στίς 20 τοῦ Μάη μὲ τὴν πτώση τῶν ἀλεξιπτωτιστῶν. Πολέμησαν ἐκεῖ Ἕλληνες στρατιώτες, Νεοζηλανδοὶ καὶ ἑνοπλοὶ κάτοικοι τοῦ Γαλατᾶ. Οἱ Γαλατιανοί, ἀτρόμητοι ξεχύθηκαν ἀμέσως παντοῦ, ψάχνοντας νὰ βροῦν ἀλεξιπτωτιστὲς. Ὅπουδήποτε ὑπῆρξε συνάντηση ἀλпинιστῶν ἢ ἀλεξιπτωτιστῶν μὲ πολῖτες, ἢ πάλι ἔπαιρνε τὴ μορφή ἐνὸς γενναίου

πτωτιστὲς ξεκίνησαν στίς 5 τὸ πρωί, στίς 20 τοῦ Μάη, ἀπὸ τὸ Χασάνι (Ἑλληνικὸ) μὲ προορισμὸ τὴν Κρήτη. Καθὼς πετοῦσαν πρὸς τὸν Νοτιὰ συναντήθηκαν μὲ τὰ βομβαρδιστικὰ ποὺ μόλις εἶχαν τελειώσει ἕναν ἄγριο βομβαρδισμό παντοῦ στὸ νησί. Φλεγόταν καὶ κάπνιζε ὅλη ἡ περιοχὴ γύρω στὰ ἀεροδρόμια καὶ τὰ λιμάνια. Γύρω στίς ἑφτάμιση ἄρχισαν νὰ πηδοῦν οἱ πρῶτοι ἀλεξιπτωτιστὲς. Πρῶτα ὁ διοικητής, ἔπειτα οἱ ταγματάρχες, λοχαγοί, ὑπαξιωματικοί, ὀπλίτες παλαιοὶ καὶ τελευταῖοι οἱ νέοι. Πηδοῦσαν ἀπὸ ἕνα μικρὸ ὕψος γύ-

Οἱ ἀλεξιπτωτιστὲς ἔπεσαν παντοῦ. Στὰ λιόφυτα, στίς ταρατσες, στοὺς δρόμους, ἐπάνω στὰ δένδρα καὶ στὰ βράχια. Ἐπάνω στὰ δένδρα τὸ κυνήγι ἦταν εὐκόλο καὶ εὐστοχό. Στὰ χωράφια ὁποῖος προλάβαινε τὸν ἀλεξιπτωτιστὴ στίς πρῶτες στιγμὲς ξεμπερδευε γρήγορα καὶ εὐκόλα. Ἀργότερα χρειαζόταν πάλι μέχρι θανάτου τοῦ ἐνὸς ἢ καὶ τῶν δύο. Δυσκολότερα γίνονταν τὰ πράγματα, ὅταν μεταγωγικὰ ἀεροπλάνα προσγειώνονταν παντοῦ καὶ ἀποβίβαζαν στρατὸ μὲ βαρὺ ὅπλισμό. Ὅλοι οἱ Γερμανοὶ ποὺ ἔπεσαν στὴν Κρήτη ἦταν δια-

Εικόνα φρικτής καταστροφής στα Χανιά.

λεκτοί. Τό ἄνθος τῆς Γερμανίας. Ἐπρόκειτο περὶ ἐξαιρετικὰ ἐπιλέκτων στρατιωτῶν. Κάθε ἀλεξιπτωστὴς πηδώντας εἶχε μαζί του μόνο τὸ πιστόλι του, ἓνα μαχαίρι, τροφή, ποτὸ κατὰ τῆς δίψας, σοκολάτες, ζάχαρη καὶ ταρταρικό ὀξύ. Ὁ ἄλλος του ὅπλισμός ἐπεφτε μὲ ξεχωριστὰ ἀλεξίπτωτα. Τὸ Μάλεμε ἦταν ὁ κυριότερος ἀντικειμενικὸς στόχος τῆς πρώτης ἡμέρας καὶ ἀπὸ τὴν κατάληψή του κρίθηκε τελικὰ ὁ ἀγώνας.

Καθὼς οἱ ἀλεξιπτωτιστὲς πηδοῦσαν, οἱ περισσότεροὶ δὲν ἔφταναν ζωντανοὶ στὴ γῆ. Ἄν πατοῦσαν ζωντανοὶ τὰ πόδια τους στὴ γῆ, παντοῦ ὁ θάνατος τοὺς περίμενε. Στὸν εὐρύτερο χῶρο τοὺς πολεμοῦσαν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι κάθε ἡλικίας, ἀκόμα καὶ οἱ σκύλοι. Εἶναι ἀπίστευτο, ἓνας πόλεμος ποὺ ἔγινε μὲ παλιοτούφεκα τῆς Τουρκοκρατίας, μὲ τσεκούρια, παλιά ξίφη καὶ πέτρες, νὰ φέρει αὐτὰ τὰ ἀπίθανα ἀποτελέσματα. Τὸ νέο ὄπλο τοῦ Χίτλερ, ποὺ ἔφερνε τότε τρόμο στὴν οἰκουμένη, ἐξευτελίστηκε μπροστὰ στὴ φοβερὴ μανία τοῦ

κρητικοῦ λαοῦ. Ὁ ἀλεξιπτωτιστὴς χάνεται διὰν πέσει σὲ ἓνα χῶρο ποὺ τὰ πάντα εἶναι θάνατος. Ἐνὰ τόσο ἐκτεταμένο πεδίο μάχης, ἀπὸ τὸ Ἡράκλειο ὡς τὸ Καστέλλι Κισσάμου, τὸ βράδυ τῆς 21 τοῦ Μάη εἶχε στρωθεῖ ἀπὸ νεκρούς. Στὴ δευτέρη μέρα οἱ Κρητικοὶ εἶχαν στὰ χέρια τους ἀφθονα γερμανικὰ τουφέκια. Καὶ χτυποῦσαν πρὸ ἀποτελεσματικὰ καὶ πρὸ ἀλύπητα. Καθὼς προχωροῦσε ὁ ἀγώνας, στοὺς τομεῖς Ἡρακλείου καὶ Ρεθύμνης ὑπῆρχε ἀποτυχία τῆς ἐπίθεσης. Στὸν τομεῖα τῶν Χανίων, ὅπου ἡ πίεση τοῦ ἐχθροῦ μὲ τὸ κυριότερο βάρος τῶν δυνάμεων γινόταν συνεχῶς ἰσχυρότερη, ὁ ἀγώνας εἶχε φτάσει σὲ κρίσιμο σημεῖο. Ἐν τούτοις ἡ φοβερὴ αἱμορραγία τοῦ ἐχθροῦ τὸν εἶχε καταπονήσει θανάσιμα καὶ σχεδὸν ἐξουθενώσει. Ὅμως οἱ συμμαχικὲς στρατιωτικὲς δυνάμεις εἴτε ἐπειδὴ ἐλιποψύχησαν εἴτε ἐπειδὴ δὲ ἐκτίμησαν σωστὰ τὴν κατάσταση εἴτε ἀκόμα ἐπειδὴ ἐφάρμοζαν μὴ ἐκ τῶν προτέρων διαγεγραμμένη στρατηγική, καὶ περισσότερο γιατί ἡ γερμα-

νικὴ ἀεροπορία τοὺς ἀποδεκάτιζε συνεχῶς, χωρὶς νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ τὴν ἀντιμετωπίσουν, δὲν ἐκμεταλλεύτηκαν τὴν ἀδυναμία τῶν Γερμανῶν καὶ στὴν κρισιμότερη στιγμή ἐγκατέλειψαν τὸν ἀγώνα. Ἀλλὰ τὸν κρητικὸ λαὸ τίποτε δὲν τὸν σταματοῦσε. Κράτησε τὴ μάχη περισσότερο καὶ αὐξήσε τὴν πανολεθρία τοῦ ἐχθροῦ. Ὅμως κάποτε ἦρθε ἡ στιγμή ποὺ δὲν ἔμενε τίποτε ἄλλο, παρὰ νὰ ὑποκύψει.

Σὲ αὐτὸ τὸν τιτάνιο ἀγώνα οἱ Γερμανοὶ ὑπερίσχυσαν ἀλλὰ δὲν θριαμβολογοῦσαν γιὰ τὴ νίκη τους. Ἐνῶ οἱ Σύμμαχοι ἠττήθηκαν ἀλλὰ ἐόρταζαν τὸ γεγονὸς σὰν σίγουρη ἐνδειξη στροφῆς τοῦ πολέμου ὑπὲρ αὐτῶν.

Αὐτὴ ἡ μάχη τοῦ λαοῦ τῆς Κρήτης, ἐνῶ κατέπληξε ὅλο τὸν κόσμο, γιὰ τοὺς Κρητικούς δὲν ὑπῆρξε οὔτε παράδοση οὔτε ξένη πρὸς τὰ βιώματά τους.

Ἀπὸ τὸν ἐφηβο ὡς τὸν ὑπερήλικα, ἀπὸ τὴν κόρη ὡς τὴν ἡλικιωμένη, ἀπὸ τὰ μικρὰ παιδιά ὡς τὰ μεγάλα ἀγόρια ἢ κορίτσια, διὰ τὴν ἡμέραν

στά σπίτια τους ή όταν πήγαν να πολεμήσουν ή να αντισταθούν ή να χτυπήσουν, το έκαναν με απλότητα και θάρρος ελευθερωμένοι από κάθε φόβο και δειλία.

Αυτός ο τρόπος της πορείας προς τον θάνατο όλου του λαού είναι το απαύγασμα μιας πρωτοποριακής ζωής πολλών αιώνων. Οι μελετητές του ανθρώπινου βίου μπορεί να ονομάζουν αυτό τον λαό κοσμοϊστορικό. Να όριζον ότι είναι φυσική η ιεράρχηση των λαών, όπως και των ατόμων. Και ακριβώς, η ψυχική σύσταση του λαού της Κρήτης τον έμφανίζει πρωταγωνιστή σε κοσμοϊστορικούς σταθμούς της ιστορίας, στην περίοπτη θέση των εκλεκτών της δημιουργίας από της πλευράς της ανθρωπίνης αξίας. Οι άνθρωποι της Κρήτης αγαπούν την ελευθερία και πεθαίνουν γι' αυτή, γιατί αγαπούν τη ζωή με πάθος. Και είναι βέβαιοι, ότι η ζωή χωρίς την ελευθερία είναι σαν να μη υπάρχει.

Έτσι μπορούν να αγωνίζονται αταλάντευτοι, ψυχραιμοί και άτρομοι. Στη Μάχη της Κρήτης, όσο και αν ήταν καινοφανής, πήραν μέρος χωρίς διαταγές και επιτελικά σχέδια, άοπλοι, ασύντακτοι, χωρίς άρμηγους, αλλά με την απαραίτητη ψυχική προπαρασκευή. Αυτός ο τρόπος πολέμου καλούσε το λαό να πάρει μέρος στη μάχη, γιατί αυτός ο τρόπος άμυνας ήταν μοναδικός για να αντιμετωπισθεί ο από αέρος εισβολέας. Στην Κρήτη ο λαός δέχτηκε αυτό τον αγώνα, άλλος ο λαός έφευγε. Γι' αυτό όλος ο κόσμος αναγνώρισε πως η μάχη αυτή είχε τη μορφή ενός θαύματος, ενός πατριωτισμού χωρίς όρια.

Είναι περασμένες πολλές δεκαετίες ύστερα από αυτή την πολυσυζητημένη μάχη. Τα ανεξάντλητα γραπτά κείμενα που την άφορουν, είναι γεμάτα άλλοτε από πελώριες φαντασιοπληξίες, άλλοτε από υποθέσεις και πότε πότε από νέα στοιχεία που έρχονται στο φως. Υπάρχουν έπαινοι, αλλά και αναρίθμητες κατηγορίες έναντι των Συμμάχων. Ο κρητικός λαός πιστεύει ότι έπραξαν το καθήκον τους, όπως και εκείνος το δικό του. Γι' αυτό βοήθησε όλους όσους παρέμειναν στο νησί και μετά την κατάκτησή του και τους έσωσε από το υστέρημά του και τους έσωσε από τον κατακτητή πληρώνοντας πάρα πολλές φορές με τη ζωή του αυτό που θεωρούσε χρέος. Τους υποδέχεται τώρα κάθε επέτειο της μάχης, καθώς έρχονται από τις μακρινές τους πατρίδες, όχι σαν ξένους αλλά σαν αδερφοπούς, όπως τους

άποκαλεί. Η αδερφοποίηση συντελέστηκε σε μία στιγμή από τις ωραιότερες της κρητικής ιστορίας. Και σφραγίστηκε με πολύ αίμα και μεγάλο πόνο. Αυτοί ξέρουν τώρα ότι πολεμούσαμε στην Κρήτη επί αιώνες, πολλούς αιώνες, για τη λευτεριά μας. Την είχαμε αποκτήσει με ποταμούς αίματος και δακρύων. Η παράδοσή μας θέλει τη μοναδική μας Λίμνη καμωμένη από τα δάκρυα των μανάδων μας. Ξέρουν τώρα ακόμα οι συμπολεμιστές μας, ότι αυτή την ελευθερία, όταν ήρθαν να μας την πάρουν, δεν το δεχτήκαμε κατά κανένα τρόπο. Και πέσαμε στη φωτιά πολλές φορές μαζί τους πολεμώντας πλάι πλάι με πρωτοφανές στον κόσμο πατριωτικό μένος.

Σε εκείνη την ιερή στιγμή της ένδοξης μάχης της παγκόσμιας ιστορίας, χύσαμε μαζί το αίμα μας και από τότε είμεθα αδερφοχτοί πλέον. Ένα παλαιό κρητικό έθιμο του πολέμου ήταν η αδερφοποίηση μπροστά στον παπά και σε μία Παρθένο που αντιπροσώπευε την Παναγία. Αυτή την Παρθένο την υπερασπίζαν οι αδερφοχτοί μέχρι θανάτου. Η αδερφοποίηση με τους συμπολεμιστές μας έγινε εκείνη την ιερή στιγμή της μάχης μπροστά στον Θεό. Παρθένος ήταν η Κρήτη που την υπερασπίζαμε μαζί μέχρι θανάτου.

Απόσπασμα από το διάγγελμα του βασιλιά Γεωργίου από την Κρήτη.

Λευκά Όρη, 23 Μαΐου του 1941
... Από την Κρήτη όπου τα συμμαχικά στρατεύματα μαζί με όλους τους Κρήτες ανεξαρτήτως φύλου και ηλικίας αγωνίζονται με ανυπέβλητο θάρρος για την τιμή και την ελευθερίαν των...

... Είμαι υπερήφανος δια τον λαόν της Μεγαλονήσου, του οποίου αι πατριπαράδοτοι άρεται του πατριωτισμού, της γενναιότητας και της Έθνικής αξιοπρεπείας έπείσαν τον γενικόν θαυμασμόν.

... Η Κρήτη κατέστη εκ νέου το σύμβολον της ψυχικής και ήθικης ένότητος όλοκληρου του Έλληνισμού δια την άπελευθέρωσιν των άδελφών μας και την διατήρησιν της έθνικής τιμής.

Η ΚΑΛΥΨΙΣ ΚΑΤΑ ΤΑ ΔΙΕΘΝΗ ΝΟΜΙΜΑ ΤΗΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΕΩΣ ΤΟΥ ΚΡΗΤΙΚΟΥ ΛΑΟΥ

1) Διαταγή ύπ' αριθ. Α.Π. 55 της 4/1/41 της Στρατιωτικής Διοικήσεως Κρήτης «Περί συγκροτήσεως σώματος Πολιτοφυλακής εν Κρήτη.

2) Διαταγή Στρατιωτικής Διοικήσεως Κρήτης ύπ' αριθ. 54/14.1.41 «Περί κατανομής της δυνάμεως της Πολιτοφυλακής».

3) Διαταγή Στρατιωτικής Διοικήσεως Κρήτης ύπ' αριθ. 4 της 16.5.41, εις εκτέλεσιν της ύπ' αριθ. 21 της 5.5.41 Δ/γής Υπ. Στρατιωτικών «Περί συγκροτήσεως Πολιτοφυλακής». Στρατολογία κατά περιοχάς.

Στοιβάς πέφτουν σαν γεράκια επάνω στη Σούδα.

αν ζητάτε

ΜΠΟΡΟΥΜΕ ΝΑ ΣΑΣ ΤΟ ΠΡΟΣΦΕΡΩΜΕ
ΜΕ ΤΟΥΣ ΣΥΜΦΕΡΩΤΕΡΟΥΣ ΟΡΟΥΣ

Μιχαήλ Φαραντακης

ΠΡΩΤΟΙ ΣΤΙΣ ΠΩΛΗΣΕΙΣ ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΩΝ Σ' ΟΛΗ ΤΗΝ ΚΡΗΤΗ

ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΑ :

FIAT
SIMCA
LANCIA
SEAT
POLSKI
DAIHATSU

ΜΟΤΟΣΥΚΛΕΤΕΣ :

RAWASAKI
B.S.A.
TRIUMPH
DUCATI
JORDA

ΥΠΕΥΘΥΝΟ ΣΕΡΒΙΣ ΣΕ ΕΙΔΙΚΕΥΜΕΝΑ ΣΥΝΕΡΓΕΙΑ
ΕΤΟΙΜΟΠΑΡΑΔΟΤΑ ΑΝΤΑΛΛΑΚΤΙΚΑ ΓΙΑ ΟΛΕΣ ΤΙΣ ΜΑΡΚΕΣ
ΑΓΟΡΑΖΟΜΕ ΑΝΤΑΛΛΑΣΣΟΜΕ ΚΑΙ ΠΩΛΟΥΜΕ
ΜΕΤΑΧΕΙΡΙΣΜΕΝΑ
ΠΡΙΝ ΑΓΟΡΑΣΕΤΕ Ή ΠΡΙΝ ΑΛΛΑΞΕΤΕ
ΤΟ ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΟ ΣΑΣ ΕΛΑΤΕ ΣΕ ΜΑΣ

ΜΙΧΑΗΛ ΦΑΡΑΝΤΑΚΗΣ

ΑΠΟΚΟΡΩΝΟΥ 56, ΤΗΛΕΦ. 23.927 καί 25.900

ΧΑΝΙΑ

A.N.E.K

ΑΝΩΝΥΜΟΣ ΝΑΥΤΙΛΙΑΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ ΚΡΗΤΗΣ

ΚΥΔΩΝ

- Α' Βραβείον 'Ακτοπλοΐας 1972 -

ΚΑΝΤΙΑ

- 'Η τελευταία λέξις τής ναυπηγικῆς -

ΡΕΘΥΜΝΟΝ

Πλήρως κλιματιζόμενα
Πολυτελέστατα, άνετα, άσφαλή
Διαθέτουν κλίνας Α' Β' Γ' και τουριστικής θέσεως
Καθημερινή συγκοινωνία Κρήτης - Πειραιώς
Εισιτήρια - πληροφορίες:

Πρακτορείον ΧΑΝΙΩΝ: Πλατεία Σοφοκλή Βενιζέλου, τηλ. 25656 - 23636
Πρακτορείον ΡΕΘΥΜΝΗΣ: Λεωφόρος Κουντουριώτου, τηλ. 22296 - 22456
Πρακτορείον ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ: 25ης Αύγουστου 33, τηλ. 222481 - 222482
Πρακτορείον ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ: τηλ. 28114
Πρακτορείον ΙΕΡΑΠΕΤΡΑΣ: τηλ. 22308
Πρακτορείον ΣΗΤΕΙΑΣ: τηλ. 22281
Πρακτορείον ΝΕΑΠΟΛΕΩΣ: τηλ. 32-222

ή τύχη της στρατιᾶς

Τὰ μεσάνυχτα τῆς 9ης Μαΐου 1945, τὴν ὥρα ποὺ ὁ στρατάρχης Κάιτελ ὑπογράφει μὲ τρεμᾶμενο χέρι τὴν ὑποταγὴ τῆς Γερμανίας, γιὰ λογαριασμό τοῦ ναυάρχου Νταϊνιτς, στὴ μεγάλη αἴθουσα τῆς Σχολῆς Ὑπαξιωματικῶν τοῦ Κάρλχορστ, ἓνα ἀεροπλάνο προσγειώνεται στὸ στρατιωτικὸ ἀεροδρόμιο τοῦ Μάλεμε. Ὁ στρατὸς τοῦ «Φρουρίου Κρήτης» ἐχει λάβει ἐκτακτὰ μέτρα γιὰ τὴν προσγείωσή του. Στὶς ἄκρες τοῦ διαδρόμου ἔχουν στηθῇ ἀρκετὰ ἀντιαεροπορικά. Διμοιρίες ἔχουν λάβει θέσεις στὴν παραλία. Ὁ κεντρικὸς δρόμος ἔχει ἀποκλεισθῇ καὶ περίπολοι περνοῦν ἐπάνω ἀπὸ τοὺς λόφους καὶ τὴν γύρο ποταμιὰ.

Τὸ ἀεροπλάνο τροχιοδρομεῖ στὸν μοναδικὸ διάδρομο. Δὲν ἔχει διακριτικά. Ἐνα κλειστὸ αὐτοκίνητο τοῦ Γερμανικοῦ Στρατηγεῖου πλησιάζει καὶ δυὸ ἄνδρες μὲ πολιτικὰ πηδοῦν ἀπὸ τὴν ἐξοδὸ τοῦ ἀεροπλάνου καὶ θρονιάζονται στὰ πίσω καθίσματα.

Τὸ αὐτοκίνητο ὁρμᾷ ἀνατολικά, ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ μικρὰ ἀνθισμένα χωριά τοῦ κάμπου, ἐνῶ πίσω οὐρλιάζουν δυὸ μοτοσυκλέτες τῆς Φέλντ Τζελνταρμερ. Οἱ ἀγρότες τοῦ κάμπου, ποὺ ξενοχτοῦν γιορτάζοντας τὴν συντριβὴ τῆς Γερμανίας, ξαφνιάζονται ἀπὸ αὐτὴ τὴ νυχτερινὴ κινήσει...

Τὰ δυὸ πολύτιμα «ἀντικείμενα»

Σὲ λίγα λεπτὰ, ὁ στρατηγὸς Πέντακ θὰ ὑποδεχθῇ τοὺς μυστηριώδεις ἐπισκέπτες του στὸ στρατιωτικὸ Νοσοκομεῖο Χαγίων. Καί, δυὸ ὥρες ἀργότερα, ἓνας ἐμπιστος ἀξιωματικὸς τῆς ἀντικατασκοπίας θὰ συντάξῃ ἓνα τηλεγράφημα, ποὺ δὲν φαίνεται νὰ μεταδόθηκε ποτὲ στὴν Κεντρικὴ Διοίκηση τῆς Βέρμαχτ, γιὰ τὸν ἀπλούστατο λόγο ὅτι δὲν ὑπῆρχε πιά οὔτε Βέρμαχτ

οὔτε κρατικὰ ἀρχεῖα.

Τὸ τηλεγράφημα αὐτό, ποὺ βρέθηκε χρόνια ἀργότερα στὰ χαρτιά τοῦ τότε γενικοῦ διοικητοῦ Κρήτης, ἐπισκόπου Ἀγαθαγγέλου, ἀναφέρει γιὰ δυὸ «πολύτιμα ἀντικείμενα τέχνης», ποὺ ἔφθασαν καλὰ καὶ ἔφυγαν γιὰ τὸν προορισμὸ τους, «ἀφοῦ ἐδέχθησαν τὰς περιποιήσεις μας».

Κανεὶς δὲν ἔμαθε ποτὲ ποιά ἦσαν τὰ πολύτιμα αὐτὰ ἀντικείμενα. Τὸ παράξενο ἀεροπλάνο ἔφυγε σὲ λίγες ὥρες. Ταυτόχρονα ἔφυγε καὶ ἓνα λευκὸ πλοιάριο ἀπὸ τὴ Σούδα μὲ δυὸ ἐπίσης ἐπιβάτες. Κανεὶς δὲν ξέρει ποὺ πῆγε τὸ ἀεροπλάνο. Καί, φυσικά, κανεὶς δὲν ξέρει ποιοὺς ἔφερε καὶ ποιοὺς πῆρε μαζί του...

Δεκάδες μάρτυρες βεβαιώνουν πῶς ἀπὸ τὴν πτώσι τοῦ Βερολίνου ὡς τὴν συνθηκολόγησι τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ, στὶς 9 Μαΐου τοῦ 1945, καὶ ἴσως ἀκόμη ἀργότερα, γερμανικὰ ἀεροπλάνα προσγειώνονταν στὸ ἀεροδρόμιο τοῦ Μάλεμε. Οἱ μάρτυρες δὲν συμφωνοῦν πάντα στοὺς τύπους τῶν ἀεροπλάνων, ποὺ εἶδαν νὰ προσ-

γειώνωνται. Μιλοῦν γιὰ «Γιοῦνκερς 89» ἢ γιὰ «Γιοῦνκερς 90», γιὰ βομβαρδιστικά, γιὰ ἀναγνωριστικά μακρῆς ἀκτίνος καὶ γιὰ πολιτικὰ ἀεροπλάνα. Ὅλοι ὁμως μιλοῦν γιὰ στρατιωτικὲς κινήσεις ποὺ σὲ κάθε προσγείωσι. Ἐπίσης μιλοῦν γιὰ κλειστὰ αὐτοκίνητα, ποὺ συνοδεύονταν ἀπὸ μοτοσυκλετιστάς, καὶ γιὰ ἀποκλεισμὸ τῶν δρόμων... Τὰ ἀεροπλάνα ἔφευγαν συνήθως ἀπὸ τὴν Κρήτη, τὴν ἴδια νύχτα, πρὸς ἀγνωστὴ κατεύθυνσι. Ἐτσι, στὶς 16 Μαΐου 1945, ὅταν ὁ τότε σμήναρχος Ἑμμανουὴλ Κελαῖδης παρέλαβε τὸ ἀεροδρόμιο, σὰν ἐκπρόσωπος τοῦ Συμμαχικοῦ Στρατηγεῖου, δὲν βρῆκε μέσα οὔτε ἓνα ἐχθρικό ἀεροπλάνο.

Ποιούς μετέφεραν; Ποῦ;

Καὶ τώρα προκύπτουν, ὅπως καὶ τότε, ἀναπάντητα ἐρωτήματα:

● Ἀπὸ ποῦ ἔφθαναν τὰ ἀεροπλάνα αὐτὰ στὸ Μάλεμε, ἀφοῦ σὲ ὁλόκληρὴ τὴν Εὐρώπη, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Σουηδία καὶ τὸ λεγόμενον Βοημικὸ Τετρά-

Ἀγγareia γιὰ τὸν καθαρισμὸ τῶν Χανίων ἀπὸ τὰ εἰρεπία.

μπέντακ

γωνο, δεν υπήρχαν πιά γερμανικά αεροδρόμια;

● Ποῦ πήγαιναν, όταν απογειώνονταν ἀπὸ τὸ Μάλεμε;

● Ποιούς μετέφεραν;

Πολλὰ στελέχη τῆς Ἀντιστάσεως εἶχαν διατυπώσει, τὰ χρόνια ἐκεῖνα, τὴν ἄποψη, ὅτι τὰ αεροπλάνα αὐτὰ ἀπογειώθηκαν ἀπὸ μυστικούς διαδρόμους τῆς ὀρεινῆς Γερμανίας, ποῦ διατηροῦσαν οἱ μεγάλοι ἀξιωματοὶ τοῦ Γ' Ράιχ γιὰ ὥρα ἀνάγκης. Καὶ οἱ ἐπίσημες ἱστορίες τοῦ Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου εἶναι γεμάτες ἀπὸ περιπτώσεις στραταρχῶν, ποῦ πήραν τοὺς θησαυροὺς τους καὶ τὰ προσωπικά τους αεροπλάνα καὶ πέταξαν πρὸς διάφορες κατευθύνσεις, όταν ἔνοιωσαν ὅτι χάνεται τὸ πᾶν. Οἱ ἀντιστασιακοὶ δὲν μπορούσαν ὅμως νὰ ἐξηγήσουν τὸ μυστήριο ποῦ κάλυπτε τὴν ἀναχώρηση τῶν αεροπλάνων αὐτῶν. Ποῦ πήγαν, όταν ἀπογειώθηκαν ἀπὸ τὸ Μάλεμε; Ὑπολογίζουν, ἀπὸ διάφορες ἐνδείξεις, ὅτι τράβηξαν ἀνατολικά, γιὰ τὴ Δωδεκάνησο ἢ τὴν Τουρκία. Μερικοὶ ὑποστηρίζουν ὅτι τουλάχιστον ἓνα ἔφυγε πρὸς τὰ νότια, γιὰ τὴν Ἀφρική.

Οἱ τύποι τῶν αεροπλάνων αὐτῶν, καὶ χωρὶς πρόσθετες δεξαμενὲς βενζίνης, μπορούσαν νὰ καλύψουν ἀνετα τὴν ἀπόσταση Γερμανία - Κρήτη καὶ μετὰ Κρήτη - Τουρκία - Συρία ἢ καὶ Περσία ἀκόμη. Ἡ ὑπόθεση τῶν παράξενων αὐτῶν αεροπλάνων ξεχάστηκε σιγά - σιγά. Τελευταία, ὅμως, ἓνα ἔγγραφο, ποῦ βρέθηκε τυχαῖα στὰ χαρτιά τοῦ ὑπουργοῦ γενικοῦ διοικητοῦ Κρήτης κατὰ τὴν Κατοχή, Ἐπισκόπου Ἀγαθαγγέλου Ξηρουχάκη, ξαναφέρει στὸ προσκήνιο αὐτὴ τὴν ξεχασμένη ἱστορία, γιὰτὶ συνδυάζεται μαζί της.

Φυγὴ πρὸς Ἀσία καὶ Ἀφρική

Τὸ αεροδρόμιο τοῦ Μάλεμε ἦταν ἡ τελευταία πολεμικὴ βάση ποῦ κρά-

τησαν οἱ Γερμανοὶ στὸν Δεύτερο Παγκόσμιον Πόλεμο. Ὁ Ἀγκυλωτὸς Σταυρὸς κυμάτιζε στὸν λαϊμὸ τοῦ Ἀκρωτηρίου καὶ στίς παραλίες τοῦ Κόλπου τῶν Χανίων πολλὲς ἡμέρες μετὰ τὴν ἐπίσημη συνθηκολόγηση τῆς Γερμανίας. Τὸ «Φρούριο Κρήτης» συνθηκολόγησε τελευταῖο στὸν κόσμον. Αὐτὸ εἶναι ἓνα γεγονός.

Ὑπάρχει ἀκόμη ἓνα ἄλλο γεγονός: Ἀπὸ τίς δεκάδες τοὺς Γερμανοὺς ἐγκληματίες πολέμου, ποῦ ἀναζητεῖ ὁ γνωστὸς Πολωνοεβραῖος διώκτης τῶν ναζί, Βήξενταλ, πολλοὶ ἔχουν ἐπισημανθῇ στὴ Συρία, στὴ Βιρμανία καὶ σὲ ἄλλες χώρες τῆς Μέσης καὶ τῆς Ἀπὸ Ἀνατολῆς. Ὁ φυσικότερος δρόμος, γιὰ νὰ φθάσουν στὰ σημεῖα αὐτὰ οἱ Γερμανοὶ ἀξιωματοὶ, ἦταν τὸ Μάλεμε. Ἀλλὰ ποῦ προσγειώθηκαν τὰ αεροπλάνα τους μετὰ τὸ Μάλεμε;

Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ καὶ πέρα ἀρχίζουν οἱ εἰκασίες. Μιλοῦν γιὰ συνεργασία τουρκικῶν παραγόντων στὴ φυγάδευση τῶν ἀξιωματῶν ναζί. Μιλοῦν γιὰ μυστικούς διαδρόμους στὴν Ἀφρική ἢ στὴν Ἀσία, τοὺς ὁποίους εἶχαν ἐτοιμάσει ἀπὸ πρὶν διάφορες καμουφλισμένες ἐθνικοσοσιαλιστικὲς ὁργανώσεις τοῦ ἐξωτερικοῦ, ὅπως συνέβη καὶ στὴ Νότιο Ἀμερική, ὅπου δροῦν ἀκόμη σὰν σύλλογοι ἢ σὰν ἐμπορικὲς ἐταιρίες. Μιλοῦν γιὰ συμμαχικὴ ἀνοχὴ ἢ ἐξαγορὰ ἀνοχῆς μὲ ἀφθονο χρυσάφι...

Ὁ Γ. Ψυχουντάκης, σύνδεσμος τοῦ Συμμαχικοῦ Γραφείου Κατασκοπίας στὴν Κρήτη, ὑπολογίζει ὅτι τὰ γερμανικὰ αεροπλάνα, ποῦ ἔφθασαν στὸ Μάλεμε μετὰ τὴν πτώση τοῦ Βερολίνου, δὲν ἦσαν περισσότερα ἀπὸ τρία ἢ, τὸ πολὺ, τέσσερα. Ὅταν ἀνέφεραν τὸ γεγονός στὸν Βρεταννὸ ὑπεύθυνον, ἐκεῖνος δὲν φάνηκε νὰ δίνει σημασία. Συμπεραίνουν πὺς ἢ δὲν τὸν ἀπασχόλησε τὸ ζήτημα, ἀφοῦ ἡ Γερμανία εἶχε πιά ἡττηθῇ, ἢ εἶχε ἐντολὲς νὰ μὴ ἀναμιχθῇ.

Χανιά, τὸ πρῶτο καλοκαίρι τῆς σκλαβιάς. Ἡ Σβάστικα στὸ λιμάνι.

Αὐτόπτες μάρτυρες ἀναφέρουν ἀκόμη ὅτι, τὴν νύκτα τῆς 9ης Μαΐου 1945, ἓνα λευκὸ πλοιάριο παρέλαβε ἀπὸ τὴν ἀποβάθρα τῆς Σούδας δυὸ πρόσωπα μὲ πολιτικὰ καὶ χάθηκε μέσα στὴ νύκτα. Τὰ πρόσωπα αὐτὰ εἶχαν φθάσει στὴ Σούδα μὲ τὸ ἐπταθέσιο «ἀουτοούνιον» τοῦ στρατηγοῦ Πέντακ.

Ποῖα ὅμως ἦσαν τὰ πρόσωπα αὐτὰ καὶ ποῦ πήγαν;

Οἱ φήμες συνέδεσαν τὴ νυκτερινὴ ἐκείνη ἀπόδραση μὲ κάποιον ἐπιφανὴ ναζὶ, ποῦ ἔφυγε ἔχοντας στὴ βαλίτσα του θησαυρὸ ἀπὸ πολύτιμους λίθους. Ὅτι τὸν παρέλαβαν, ἀνοιχτὰ στὸ πέλαγος, πρόσωπα ὁργανωμένα ἀπὸ τοὺς χιτλερικούς ἢ κοινοὶ λαθρέμποροι, ποῦ πληρώθηκαν καλά, γιὰ νὰ τὸν μεταφέρουν σὲ κάποιο λιμάνι τῆς Μέσης Ἀνατολῆς. Καὶ ἐπειδὴ ὅλες αὐτὲς οἱ μυστηριώδεις ἀποδράσεις συνδέονταν μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Μάρτιν Μπόρμαν, φυσικὸ ἦταν οἱ φήμες νὰ μὴν ὑστερήσουν καὶ στὴν περίπτωση τῆς Σούδας καὶ τοῦ Μάλεμε. Συνδέθηκαν, λίγο ἀργότερα, καὶ αὐτὲς μὲ τὸν Μπόρμαν.

Ὅπως δὲ ποτε, τὸ θέμα Μπόρμαν εἶναι πάντοτε ἐκκρεμές, καὶ κάθε τόσο μιὰ ἱστορία ξεφυτρώνει στὸν Τύπο, γιὰ νὰ διαψευσθῇ σὲ λίγο. Τὰ θετικότερα στοιχεῖα, στὴν περίπτωσή του, εἶναι τὰ παρακάτω:

Ἡ ὑπεράσπιση τῶν Γερμανῶν ἐγ-

κλήματιδων πολέμου στη δίκη της Νυρεμβέργης ζήτησε να ματαιωθεί ή παραπομπή του Μάρτιν Μπόρμαν, γιατί ήταν ήδη νεκρός. Κατά την μαρτυρία του σωφέρ Κέμπκα και του "Αξμαν, που ήταν άρχηγός της χιτλερικής νεολαίας του Βερολίνου, ο Μπόρμαν σκοτώθηκε την αυγή της 2ας Μαΐου 1945 στην Φρήντριχ-στραςσε του Βερολίνου, μαζί με τον υπουργό Νάουμαν, από έκρηξη άρματος μάχης, στην προσπάθειά τους να απομακρυνθούν από τη φλεγόμενη γερμανική πρωτεύουσα. Οί δικαστές της Νυρεμβέργης, όμως, δεν θεώρησαν τις μαρτυρίες αυτές αξιόπιστες και καταδίκασαν τον Μπόρμαν έρήμην σε θάνατο.

"Αργότερα, ο δικηγόρος του υπ' αριθμόν 2 ναζί θα ανακοινώσει δημοσίως πως ο Μπόρμαν ζή στη Βιρμανία, από όπου λαμβάνει συχνά μηνύματά του και τα διαβιβάζει στην οικογένειά του.

"Η ύπηρεσία του Βήζενταλ ισχυρίστηκε πολλές φορές ότι είχε επισημάνει τον Μπόρμαν κοντά στο Μοντεβιδέο και σε άλλες περιοχές της Νοτίου Αμερικής. Όμως η τελευταία εκδήλωση του Μπόρμαν φθάνει από την Απω Ανατολή. Είναι μια κάρπ - ποστάλ που έλαβε ο "Αιχμαν, ανάμεσα σε χιλιάδες άλλες, πριν άρχισή η δίκη του στο Ισραήλ. Είχε ταχυδρομηθεί από τη Βιρμανία και περιελάμβανε μονάχα τρεις λέξεις: «Mut, mut. Martin». («Κουράγιο, κουράγιο. Μάρτιν»).

«Ξέρω, ότι ο Μπόρμαν ζή»

Ειδικοί γραφολόγοι επιστρατεύθηκαν, για να εξετάσουν την επιστολή, και βρήκαν πως η γραφή έμοιαζε πολύ με τη γραφή του Μπόρμαν, αλλά δεν μπορούσαν να αποφανθούν κατηγορηματικά με τρεις λέξεις μονάχα. Τελικά, ρώτησαν τον ίδιο τον "Αιχμαν. Εκείνος έδωσε μια μυστηριώδη απάντηση:

— Ξέρω, ότι ο Μπόρμαν ζή...

Τελευταία υποστηρίζεται πάλι ότι βρέθηκε ο σκελετός του Μπόρμαν και ότι αναγνωρίστηκε από τα δόντια του. "Αν όμως ο Μπόρμαν ζή και βρίσκεται στην Ασία, ο φυσικώτερος δρόμος διαφυγής του ήταν το Μάλεμα.

Είναι επίσης γνωστό ότι στη Συρία, και μάλιστα μέσα στη Δαμασκό, υπήρχαν, αρκετά χρόνια μετά τον πόλεμο, ισχυρές μυστικές ναζιστικές οργανώσεις, που είχαν περιβάλει αρκετούς ναζί φυγάδες. Μεταξύ άλλων, στη Συρία είχε καταφύγει και

ο χάουπτστουρμφύρερ των "Ες - "Ες, Μπροϋνερ. "Ο Μπροϋνερ είχε φθάσει στη Συρία πιθανότατα από άλλο δρόμο, αλλά είχε βρή εκεί έτοιμο καταφύγιο. "Όταν πριν από λίγα χρόνια τον σκότωσαν οί "Ισραηλινοί με βόμβα-δέμα, ήταν μεγάλεμπορος λαθραίων όπλων. Οί οργανώσεις, οί άνθρωποι που βοήθησαν τον Μπροϋνερ να σωθή και να... σταδιοδρομήσει στη Δαμασκό, μπορεί να υποδέχθηκαν και τούς φυγάδες του Μάλεμα και της Σούδας. Στην τελευταία δίκη των Αμερικανών λαθρεμπόρων χασίς αποκαλύφθηκε ότι και σήμερα ακόμη, σε μια περίοδο νομιμότητας και αστυνομικής έπαγρυπνήσεως, μπορεί ένα αεροπλάνο να προσγειωθεί σε μυστικό διάδρομο, να φορτώσει ένα τόννο χασίς και να φύγει, χωρίς να τὸ αντιληφθῇ κανείς. Πολύ περισσότερο μπορούσε να γίνει ή

προσγείωση αεροπλάνου τότε, σε μια εποχή γενικής συγχύσεως...

Γιατί έμεινε ή στρατιά;

Θα μπορούσε να ρωτήσει κανείς, γιατί δεν έφυγε μαζί τους και ο στρατηγός Πέντακ; "Ο άναγνώστης θα καταλάβει, γιατί δεν έφυγε ο Πέντακ, από τὰ έγγραφα που θα ακολουθήσουν. Φαίνεται όμως ότι έφυγαν όλοι οί αξιωματικοί των "Ες - "Ες και της Γκεστάπο. "Όταν συνθηκολόγησαν, τελικά, οί άνδρες του «Φρουρίου Κρήτης», δεν βρέθηκαν ανάμεσά τους ούτε άπλοι στρατιώτες των "Ες - "Ες και της άστυνομίας. Μονάχα μερικοί χωροφύλακες της Φέλντ Τζελνταρμερ, με άρχηγό τον ύπολοχαγό Κλεμπίν, καθώς και ένα κλιμάκιο της άντικατασκοπίας (ύπόλοιπα της οργανώσεως Κανάρη), με έπικεφαλής τον επίσης ύπολοχαγό Βίλτχαγκε.

Πώς, όμως, έμεινε ολόκληρη γερμανική στρατιά αποκλεισμένη στην Κρήτη; Και πως διατήρησαν τὸ ήθικό τους και την πειθαρχία τους και

μετά την συνθηκολόγηση της Γερμανίας οί στρατιώτες του Πέντακ; Είναι κι αυτό ένα από τὰ μυστήρια του πολέμου.

"Η Κρήτη είχε γίνει, για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, κέντρο άνεφοδιασμού του "Αφρική Κορπ του Ρόμμελ. Την ίδια εποχή μεγάλα τμήματα επιλέκτων περνούσαν τις ήμέρες της άναπαύσεώς τους στο νησί. "Υπήρξε περίοδος που ο γερμανικός στρατός της Κρήτης ξεπερνούσε τις 100.000 ή, κατ' άλλους, τις 150.000 άνδρες. "Ο όπλισμός τους ήταν τελευταίου τύπου: Μάουζερ και πολυβόλα του 1944, τάνκς σύγχρονα, εκατοντάδες πυροβόλα διαφόρων τύπων και διαμετρημάτων.

"Όταν ο Χίτλερ διέταξε την εκκένωση της Βαλκανικής, τὸ φθινόπωρο του 1944, ή γερμανική στρατιά της Κρήτης δεν έφυγε. Γιατί όμως δεν έφυγε; Λόγο παραμονής στην Κρήτη δεν είχε πιά από πολλούς μήνες, από τότε που ο Ρόμμελ έφυγε από την "Αφρική και οί Σύμμαχοι πάτησαν τη Σικελία. Πολλοί ισχυρίζονται ότι

1. Πρὸς τὸ μοιραῖο «107» τοῦ ΜΑΛΕΜΕ.

2. Ἐνα ἀεροδρόμιο σὲ πολεμικὸ συναγερμὸ.

3. Βρετανικὸ πυροβολικὸ βάλλει κατὰ τὸν Γερμανὸν.

4. Ἐρείπια. Ἐτσι ἔγινε ἡ πρωταῖουσα τῆς Κρήτης.

κλεισμός τῆς στρατιᾶς Πέντακ στὴν Κρήτη ἦταν ἡθελημένος. Οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ ναζισμοῦ κράτησαν ἔτσι ἕνα ἀεροδρόμιο γιὰ τὸ ἐνδεχόμενο φυγῆς τους στὸ ἐξωτερικόν.

Βέβαια, οἱ ἀπόψεις αὐτὲς εἶναι ἀρκετὰ τραβηγμένες. Τὸ πιθανότερο εἶναι ὅτι ὁ Πέντακ μὲ τοὺς ἄνδρες του ἀποκλείσθηκαν στὴν Κρήτη, γιατί ὅταν ἐδόθη ἡ διαταγὴ ὑποχωρήσεως δὲν ὑπῆρχαν τὰ μεταφορικά μέσα νὰ τοὺς περάσουν στὴν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα. Ὁ Πέντακ συνέπτυξε προοδευτικὰ τοὺς ἄνδρες του στὴν περιοχὴ Χανίων, γιὰ νὰ τοὺς προφυλάξῃ ἀπὸ τὰ ἀνηλεῆ πλήγματα τῆς Ἀντιστάσεως. Τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1945 εἶχε περιορισθῇ στὴν ὀρεινὴν περιοχὴ τοῦ Ἀποκόρωνα μέχρι τὴ Γεωργιούπολη καὶ στὸ πεδινὸν τμήμα τῆς Κυδωνίας μέχρι τὸ Μάλεμε.

Ὁ Ἐπίσκοπος Κυδωνίας

Ἡ στρατιὰ αὐτὴ ἐγκατεστημένη σὲ μόνιμα ὄχυρά ἦταν ἀπρόσβλητη, ὅπως διαπίστωσαν δικοὶ μας καὶ Σύμμαχοι ἀξιωματικοί. Τὰ ὄπλα τοῦ Πέντακ μποροῦσαν ὅποιαδήποτε ὥρα νὰ ἀλάνισουν ἀνενόχλητα ὅλο τὸ νησί, γιατί οὔτε ἀντιαρματικά οὔτε ἀεροπλάνα ὑπῆρχαν νὰ τὰ ἀντιμετωπίσουν. Γι' αὐτὸ οἱ ἐντολὲς τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως καὶ τοῦ Συμμαχικοῦ Στρατηγείου ἦσαν ρητές: Πρέπει νὰ ἀποφευχθῇ μὲ κάθε τρόπο μιὰ ἀνώφελη αἱματοχυσία. Οἱ Γερμανοὶ εἶναι ἡττημένοι. Θὰ παραδοθῶν μὲ τὸν καιρό...

Οἱ ἐντολὲς αὐτὲς ἦσαν ἀντίθετες ἀπὸ ἐκεῖνες πού κυκλοφοροῦσαν μερικοὺς μῆνες πρὶν. Τότε ὁ Ρόμμελ

πίεζε μὲ τὴ σιδερένια πυγμὴ του τὸν λαὸν τῆς Ἀφρικῆς καὶ οἱ Σύμμαχοι ζητοῦσαν ἀπὸ τὸν λαὸ τῆς Κρήτης «ἀγῶνα μὲ κάθε μέσον». Χιλιάδες ἄνθρωποι ἔπεσαν στὸν τρομερὸ ἐκεῖνο ἀγῶνα καὶ ἐκαντοντάδες χωριά ξεθεμελιώθηκαν...

Μέσα στὴν κατεχομένη περιοχὴ τῶν Χανίων ὑπουργός, γενικὸς διοικητὴς καὶ ἐκκλησιαστικὸς ἀρχηγός τῶν Ἑλλήνων ἦταν ὁ μακαρίτης Ἀγαθάγγελος Ξηρουχάκης, Ἐπίσκοπος Κυδωνίας καὶ Ἀποκορώνου. Μιὰ ἀντιφατικὴ φυσιογνωμία πού σὲ τελικὴ κατάληξη ὠφέλησε τὸν πληθυσμὸ καὶ ἔσωσε ἀρκετοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὸ ἐκτελεστικὸ ἀπόσπασμα.

Ἀπὸ τὰ χαρτιά πού ἄφησε, μποροῦμε νὰ παρακολουθήσουμε μὲ κάθε λεπτομέρεια τὰ δραματικὰ περιστατικὰ τῶν τελευταίων ἡμερῶν τῆς γερμανικῆς Κατοχῆς στὴν Κρήτη, σὲ ἀντιπαβολίῃ μὲ τὰ μεγάλὰ πολεμικά γεγονότα πού διαδραματίζονταν στὴν καρδιὰ τῆς Γερμανίας.

Στὶς 30 Ἀπριλίου 1945, ὁ στρατηγὸς Κρέμπς, ἀρχηγός τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου τῆς Βέρμαχτ, ξεκινᾷ ἀπὸ τὰ συντρίμια τοῦ Βερολίνου μὲ μιὰ λευκὴ σημαία στὰ χέρια καὶ τὴν αὐγὴ τῆς 1ης Μαΐου συναντᾷ τὸν Ρώσο στρατηγὸ Τσουϊκώφ στὸ Σούλεμποργκ. Προσπαθεῖ μὲ γλοιώδη ἐπιμονὴ νὰ συναντήσῃ τὸν Ζούκωφ, ἀλλὰ ἐκεῖνος δὲν τὸν δέχεται:

— Τὸ μήνυμα πού σᾶς φέρνω, φωνάζει στὸν προθάλαμο τοῦ στρατάρχου, εἶναι πρωταρχικῆς σημασίας. Χθὲς τὸ ἀπόγευμα ὁ Ἀδόλφος Χίτλερ αὐτοκτόνησε. Ζητοῦμε ἀνακοχὴ.

ἡ δύναμη τοῦ Πέντακ ἔμεινε στὸ «Φρούριο Κρήτης» μόνον καὶ μόνον γιὰ νὰ παίξῃ ἕνα ρόλο στὴ φυγάδευσή τῶν ἀξιωματάρχων τοῦ ναζισμοῦ. Γι' αὐτὸ, ἔλεγε, συγκεντρώθηκε τοὺς τελευταίους μῆνες γύρω ἀπὸ τὸ λιμάνι τῆς Σούδας καὶ τὸ ἀεροδρόμιο τοῦ Μάλεμε.

Μερικοὶ ὑποστήριξαν, πὼς ὁ ἀπο-

Γερμανός αλεξιπτωτιστής φωνάζει παραγγέλματα.

Τὴν ἴδια ἀκριβῶς μέρα ὁ Πέντακ συνεχίζει τὶς συλλήψεις τῶν πατριωτῶν ποὺ μὲ διαφόρους τρόπους ἐνοχλοῦν τὸν στρατὸ Κατοχῆς. Ὁ Ἐπίσκοπος Ἀγαθάγγελος τὸν ἐπισκέπτεται στὸ στρατηγεῖο του, ἀλλὰ δὲν κατορθώνει νὰ τὸν δῇ. Ἀφήνει στὸν ὑπασπιστὴ του Γκράσενικ θερμὲς παρακλήσεις νὰ μὴν συνεχισθοῦν οἱ ἐκτελέσεις. Μὲ τὴν εὐκαιρία ὁ Ἐπίσκοπος φέρνει τὴν κουβέντα στὰ πολεμικὰ γεγονότα τῆς Γερμανίας. Ὁ ὑπασπιστὴς τοῦ ἀπαντᾷ ὅτι «δὲν ἐκρίθησαν ἀκόμη τὰ πράγματα».

2 Μαΐου 1945. Ὁ Γκαϊμπελς ἔχει αὐτοκτονήσει. Ὁ Μπόρμαν μὲ μερικὸς ἄλλους ἀξιωματοὺς δραπετεύουν ἀπὸ τὰ ὑπόγεια τῆς Καγκελαρίας καὶ τρέχουν μέσα στὸ φλεγόμενο Βερολῖνο νὰ σώσουν τὸ τομάρι τους. Ὁ Βάιντλιγκ προσέρχεται ταπεινωμένος καὶ ὑπογράφει τὴν παράδοση τοῦ Βερολίνου.

Τὴν ἴδια μέρα εἰδοποιοῦν τὸν Πέντακ ὅτι ἔχουν συλληφθῇ μερικοὶ Ἕλληνες, μὲ τὴν κατηγορία κατασκοπίας καὶ ὀπλοφορίας. Τί θὰ τοὺς κάνωμε αὐτούς; Στρατοδικεῖο, ἀπαντᾷ. Νὰ ἐφαρμοσθῇ ὁ νόμος! Τὸ στρατοδικεῖο τοὺς καταδικάζει σὲ θάνατο. Ὁ Ἐπίσκοπος τρέχει στὸν στρατοδίκη Μπέρναρντ καὶ προσπαθεῖ τουλάχιστον νὰ μάθῃ πόσοι καὶ ποιοὶ εἶναι οἱ καταδικασμένοι.

Τὴν 4η Μαΐου 1945 ὁ Πέντακ καλεῖ τὸν Ἐπίσκοπο Ἀγαθάγγελο καὶ

τὸν εἰδοποιεῖ ὅτι εἶναι ἀποφασισμένος νὰ διατηρήσῃ τὴν τάξη ὅπως δὴ ποτε. Ὁ Ἐπίσκοπος τοῦ ζητᾷ νὰ ἀπελευθερώσῃ τὴν δίοδο τῆς Γεωργιουπόλεως, γιὰ νὰ μὴν ταλαιπωρηθῇ ὁ πληθυσμὸς καὶ ἐκεῖνος ἀπαντᾷ: Εἶναι πρόωρο ἀκόμη!!!

Τὸ τελευταῖο διάγγελμα

Στὶς 6 Μαΐου, οἱ ἀξιωματοὶ τοῦ Γ' Ράιχ φεύγουν ἀπὸ τὴ Γερμανία μὲ πλοῖα, ἀεροπλάνα, καὶ δίκυκλα ἀκόμη, πρὸς κάθε κατεύθυνση, γιὰ νὰ σωθοῦν. Πολλοὶ ἔχουν ὀργανώσει τὴ φυγὴ τους ἀπὸ ἀπρόσιτα καταφύγια ὅπου τοὺς ἀναμένουν ἀεροπλάνα καὶ θησαυροί. Ὁ γκαουλάιτερ Χάνκε φεύγει ἀπὸ τὸ Μπρεσλάου μὲ ἓνα Φίτσελερ Στόρχ, ἀφοῦ διέταξε τὴ φρουρὰ νὰ ἀμυνθῇ μέχρι ἐσχάτων. Ὁ Κόχ φεύγει ἀπὸ τὸ Πίλλαου μὲ ἓνα πλοῖο ποὺ ἀπέξω φαίνεται σὰν ἄθωο παγοθραυστικό. Μέσα εἶναι θαλαμηγὸς μὲ τὶς ἀποθήκες τῆς γερμανικῆς τροφίμου καὶ ξένα νομίσματα.

Τὴν ἴδια μέρα, ὁ διοικητὴς τῆς ὀχυρᾶς θέσεως Κρήτης ἀπευθύνει ἓνα διάγγελμα πρὸς τὸν κρητικὸ λαό. Εἶναι ἓνα κείμενο γεμάτο πληγωμένη ὑπερηφάνεια καὶ συντριβή. Ἐνα κείμενο ποὺ πέρα ἀπὸ τὶς ἰδεολογίες καὶ τοὺς φανατισμοὺς δείχνει ἓνα ἀκλόνητο ἄντρα...

«Ὁ ἀρχηγός μας», γράφει στὸ διάγγελμα, «ἔπεσε τὴν 1ην Μαΐου ὡς στρατιωτὴς ἐνώπιον τοῦ ἐχθροῦ. Εἶναι περιττὸν νὰ λεχθῇ καὶ μία μόνον λέξις σχετικῶς μὲ τὴν διάδοσιν ὅτι ἐδοιοφονήθη ἀπὸ Γερμανοὺς στρατιώτας... Αὐτοὶ οἱ διαδοσῆσαι δὲν κατανοοῦν τὸν ὄρκο πίστεως τῶν Γερμανῶν... Οἱ καρδιές μας εἶναι γεμάτες πένθος, ἀλλὰ μεγαλύτερη ἀκόμη εἶναι ἡ ὑπερηφάνειά μας... Εἶμαι Γερμανὸς πάντοτε καὶ μόνον Γερμανός. Ὁ τίτλος τοῦ στρατηγοῦ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ ἐπιβέβητο... Ἀλλὰ ὡς εὐθὺς ἄνδρας ἐκφράζω τὴν εὐκρινῆ εὐχὴν (μὲ τὴν εὐκαιρία τοῦ Πάσχα), ὁ ἑλληνικὸς λαὸς νὰ ξαναβρῇ τὸν ἑαυτὸν του... Ἡναγκάσθην, διὰ νὰ τιμωρῶ τὰ ἐγκλήματα κατὰ τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ, νὰ λάβω σκληρὰ μέτρα. Αἱ ἀποφάσεις μου καὶ εἰς τὸ μέλλον θὰ ρυθμίζονται ἀπὸ τὰς ἀρχὰς αὐτάς. Διότι καθῆκον μου εἶναι νὰ προστατεύω τοὺς στρατιώτας μου... Εἶναι οἱ ἄνδρες μου καὶ ἐγὼ ὁ στρατηγός τους. Ὅλοι μας ὑπηρετοῦμε τὴν Γερμανία... Σὺμβολο δικό μας εἶναι ἡ πίστις μας στὸν νεκρὸ ἀρχηγό μας Ἀδόλφον Χίτλερ...»

Ὁ Πέντακ δὲν σκύβει τὸ κεφάλι οὔτε τὴν ἀπελπιστικὴ ἐκείνη ὥρα.

Μυστικὴ φυγὴ τῶν «δύο»

Τὴν 9η Μαΐου 1945, στὴν αἴθουσα τελετῶν τῆς Σχολῆς Ὑπαξιωματικῶν τοῦ Κάρλχορστ, ὁ στρατάρχης Ζούκοφ δέχεται καθιστὸς τὸν στρατάρχη Κάιτελ, τὸν ναύαρχο Φρίντεμπουργκ, τὸν Στούμπφ καὶ ἄλλους ἀνωτάτους ἀξιωματικούς τῆς ἡττημένης Γερμανίας. Ἐνας αὐτόπτης γράφει: «Φοροῦν ὅλοι τοὺς πολεμικοὺς σταυροὺς μετὰ ξιφῶν καὶ παραμένουν ἀκίνητοι, δαγκώνοντας τὰ χεῖλη γιὰ νὰ μὴν κλάψουν...».

Ὑπογράφουν τὴν συνθηκολόγηση ὁλόκληρης τῆς Γερμανίας γιὰ λογαριασμὸ τοῦ ναύαρχου Ντσίβιτς ποὺ βρίσκεται στὸ Φλένσμπουργκ.

Τὴν ἴδια νύκτα ἐπιλέκτα τμήματα τῆς στρατιᾶς Κρήτης κινητοποιοῦνται γιὰ νὰ παραλάβουν ἀπὸ τὸ ἀεροδρόμιο τοῦ Μάλεμε τοὺς δύο παράξενους ἐπιβάτες, ποὺ ἀναφέραμε. Οἱ Γερμανοὶ κόβουν τὴν συγκοινωνία στὸν κεντρικὸ δρόμο τοῦ νομοῦ, ἀποκλείουν ὅλες τὶς προσβάσεις τοῦ ἀεροδρομίου καὶ μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν ὑπολοχαγὸ τῆς ἀντικατασκοπίας Βίλντχαγκε παίρνουν τὰ δύο ἔμφυχα «ἀντικείμενα τέχνης» καὶ μερικὰ κιβώτια καὶ τρέχουν στὸ Στρατηγεῖο τοὺς ταράσσοντας τὴ γιορταστικὴ ἀτμόσφαιρα τοῦ χανιώτικου κάμπου.

Τὸ ἀεροπλάνο θὰ ἀπογειωθῇ μερικὲς ὥρες ἀργότερα παίρνοντας πάλι μερικοὺς ἐπιβάτες, ἀλλὰ γιὰ ποῦ δὲν ξέρεי κανεῖς. Ἐκείνη τὴ νύχτα κανένα ἀεροδρόμιο στὴν Εὐρώπη, πέρα ἱσως ἀπὸ τὴ Σουηδία καὶ τὸ «βοηθητικὸ τετράπλευρο», δὲν βρίσκεται στὰ χέρια τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ.

Δύο ἄνθρωποι θὰ ἐπιβιβασθοῦν τὴν ἴδια νύκτα σὲ ἓνα μικρὸ λευκὸ πλοῖο ἀπὸ τὴ Σούδα. Εἶναι καὶ ἐδῶ ἀπομονωμένη ἡ περιοχὴ ἀπὸ κάθε πολίτη. Καὶ ἐδῶ ὁ ὑπολοχαγὸς Βίλντχαγκε ἔχει τὸ πρόσταγμα. Τὸ αὐτοοδόνιον τοῦ Πέντακ μεταφέρει τοὺς ξένους στὸ πλοῖο καὶ φυσικὰ τὶς βαλίτσες τους.

Ὅταν τὸ πλοῖο βάζῃ μπροστὰ τὶς δυνατὲς μηχανές του καὶ ἀπομακρύνεται μέσα στὴ διάφανη νύκτα, οἱ Γερμανοὶ ἀξιωματικοί, ποὺ φρουροῦσαν τὴν ἐπιβίβαση, χαιρετοῦν ἀκίνητοι, σὰν πετρωμένοι. Καὶ μένουν ἔτσι ἀκίνητοι καὶ βουβοὶ μέχρι ποῦ ἡ λευκὴ σιλουέττα του χάνεται στὴν ἀνοιξιὰτικὴ ἀντάρα...

Τὸ ἴδιο βράδυ ὁ Βίλντχαγκε θὰ συντάξῃ τὸ ἔγγραφό του πρὸς τὰ Ἀρχεῖα...

Τῇ 10ῃ Μαΐου, ὅστερα ἀπὸ ἐντο-
νες παραστάσεις τοῦ Ἐπισκόπου, ὁ
Πέντακ κάμπτεται καὶ δίνει ἐντολὴ
νὰ ἀνοίξουν οἱ φοβερὲς φυλακὲς τῆς
Ἀγυῖας...

Ἀποφυλακίζονται 75 θανατοποινί-
τες καὶ παραδίδονται στὸν Ἀγαθάγ-
γελο τὰ κλειδιά. Ἐκεῖνος γονυπετεῖ
στὶς ματωμένες πλάκες καὶ κάνει τὸν
σταυρὸ του.

Οἱ μητέρες τῶν σκοτωμένων παλ-
ληκαριῶν χυμοῦν μόλις φεύγουν οἱ
Γερμανοὶ γιὰ νὰ παραλάβουν τὰ ὅσα
τῶν παιδιῶν τους. Ψάχνουν μὲ ἀγω-
νία στὶς αὐλὲς καὶ στοὺς κήπους.
Στὴν τρομερὴ λαγκαδιὰ τῶν ἐκτελέ-
σεων. Σκάβουν τὴ γῆ ἀκόμα καὶ μὲ
τὰ νύχια. Ξεθάβουν σκελετοὺς, σκόρ-
πια κόκκαλα. Ποιὰ εἶναι ὁμῶς τὰ
δικά της, καμμιά δὲν ξέρεي. Παίρνει
κάθε μιὰ ἓνα κεφάλι καὶ πάει στὸ
χωριό της νὰ τὸ θάψῃ...

Τῇ νύκτα τῆς 10ῆς Μαΐου 1945,
ισχυρίζονται μερικοὶ ἀπὸ τοὺς κα-
τοίκους τῆς περιοχῆς, προσγειώθη-
κε πάλι ἀεροπλάνο στὸ Μάλεμε.

Ἐφθασε, λένε, μετὰ τὰ μεσάνυχτα
καὶ ἔφυγε σχεδὸν ἀμέσως, ἀφοῦ ἐφο-
διάστηκε μὲ καύσιμα. Ἀλλὰ αὐτὴ τὴ
φορὰ δὲν παρατηρήθηκε ἡ κινητο-
ποίηση τῶν προηγουμένων ἡμερῶν.
Ἐνα μονάχα αὐτοκίνητο περίμενε
στὸν διάδρομο καὶ μετὰ τὴν προσ-
γείωση ἔφυγε ἀσυνόδετο πρὸς τὸ
Στρατηγεῖο. Κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ
πῇ, ἂν ὑπῆρχαν ἐπιβάτες στὸ τελευ-
ταῖο αὐτὸ ἀεροπλάνο. Ἀλλὰ οὔτε καὶ
ἂν ἦταν τὸ τελευταῖο.

Ἡ στρατιὰ Πέντακ περιορίζεται
ἀκόμη περισσότερο. Ἀπὸ τὰ ἀνατο-
λικά ἐγκαταλείπει τὸν Ἀποκόρωνα,
καταστρέφει ἓνα μέρος ἀπὸ τὰ πυρο-
μαχικά της καὶ μεταφέρει ὅλο τὸ βα-
ρὺ πυροβολικὸ της στὸ Ἀκρωτήρι.

Τὸ πρωὶ τῆς 12ῆς Μαΐου ἓνας μυ-
στηριώδης Ἀγγλός, ποὺ παρουσιάζ-
εται σὰν δημοσιογράφος, ἀνταπο-
κριτῆς τῶν «Τάιμς», μπαίνει μέσα
στὰ Χανιά καὶ ἐπισκέπτεται τὸν Ἐπί-
σκοπο. Ἀπὸ τὴν προηγούμενη μέρα
κυκλοφορεῖ στὴν πόλιν ἡ φήμη ὅτι
οἱ Γερμανοὶ ὑπέγραψαν πρωτόκολλο
παραδόσεως. Ὁ δημοσιογράφος ρω-
τᾷ διάφορα πράγματα τὸν Ἐπίσκοπο
καὶ μετὰ συναντᾷ, μὲ τὴ μεσολάβη-
σή του, τὸν Βίλντχαγκε τῆς ἀντικα-
τασκοπίας. Τὸ ἀπόγευμα ὁ Ἀγγλός
ἔφυγε πρὸς τὸ Ἡράκλειο μὲ ἓνα
«φόλκσβαγκεν», παίρνοντας καὶ δύο
ἄγνωστους Γερμανοὺς μὲ πολιτικά.

Ὁ Ἐπίσκοπος θὰ διηγηθῇ ἀργό-
τερα ὅτι ὁ Γερμανὸς ἀξιωματικὸς τῆς
ἀντικατασκοπίας περίμενε, καὶ μά-
λιστα ἀνυπόμονα, τὸν περίεργο Ἀγ-
γλο δημοσιογράφο, ἔστειλε καὶ τὸν

παρέλαβαν ἀμέσως καὶ ὅτι τὸ ἀπό-
γευμα ὁ Ἀγγλός ἔφυγε, χωρὶς νὰ τὸν
ἀποχαιρετήσῃ, παίρνοντας μαζί του
καὶ τὰ δύο πρόσωπα ποὺ ἐκεῖνος δὲν
εἶχε ξαναδῇ ποτὲ κατὰ τὶς πυκνὲς
ἐπαφές του μὲ ὅλες τὶς γερμανικὲς
μονάδες.

Ὁ κ. Ἀλέξ Ρέντελ, σημερινὸς διευ-
θυντῆς τῶν «Τάιμς» καὶ στέλεχος
τῆς βρετανικῆς κατασκοπίας τότε
στὴν Κρήτη, ἀπὸ μιὰ πρόχειρη ἔ-
ρευνα ποὺ ἔκανε, διαπίστωσε πὼς κα-
νένας ἀνταποκριτῆς τῶν «Τάιμς» δὲν
πῆγε στὴν Κρήτη ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ.

Καὶ ἔτσι ἓνα καινούργιο ἐρωτη-
ματικὸ δημιουργεῖται: Ποιὸς ἦταν
αὐτὸς ὁ μυστηριώδης ἀπεσταλμένος
ποὺ περίμεναν οἱ Γερμανοὶ καὶ μά-
λιστα ἀνυπόμονα; Καὶ ποιὸς πῆρε
μαζί του φεύγοντας...

Κατὰ τὰ λοιπὰ ἡ στρατιὰ τοῦ
Πέντακ δεσπόζει στὴν περιοχή. Τὴν
12ῃ Μαΐου ὁ Ἐπίσκοπος παραπονεῖ-
ται γιατί οἱ Γερμανοὶ «φέρνται λίγο
σκληρὰ» στὸν κόσμο. Τὸ ἴδιο βρά-
δυ ὁ Πέντακ ἐπαναφέρει τὸν περιο-
ρισμὸ στὴν κυκλοφορία. Ἀπὸ τὶς δέ-
κα τὸ βράδυ τάνκς περιπολοῦν στοὺς
δρόμους μὲ τὴν ἐντολὴ νὰ πυροβο-
λοῦν «κατὰ παντὸς παραβάτου».

Στὶς 18 Μαΐου, ποὺ δὲν ὑπῆρχε πιά
στὴ Γερμανία ὄχι φωλιὰ ἀντιστά-
σεως, ἀλλὰ οὔτε ἓνας Γερμανὸς ἔνο-
πλος, στὸ χωριὸ Φουρνὲ οἱ Γερμα-
νοὶ συλλαμβάνουν ἓναν Ἑλληνα χω-
ροφύλακα καὶ ἀπειλοῦν πὼς θὰ τὸν
σκοτώσουν, ἂν δὲν παραδοθῇ ἓνα αὐ-
τόματο ποὺ πῆραν οἱ ντόπιοι ἀπὸ τὰ
χέρια κάποιου Γερμανοῦ στρατιώτη.
Ὁ στρατιώτης περνᾷ ἀπὸ στρατοδι-
κεῖο καὶ καταδικάζεται σὲ θάνατο, γιὰ

τὶ ἄφησε νὰ τὸν ἀφοπλίσουν. Ἐνας
Ἑλληνας ἀξιωματικὸς, ποὺ προσπα-
θεῖ νὰ ἀπελευθερώσῃ τὸν ὁμηρο χω-
ροφύλακα, πυροβολεῖται ἀπὸ τοὺς
Γερμανοὺς.

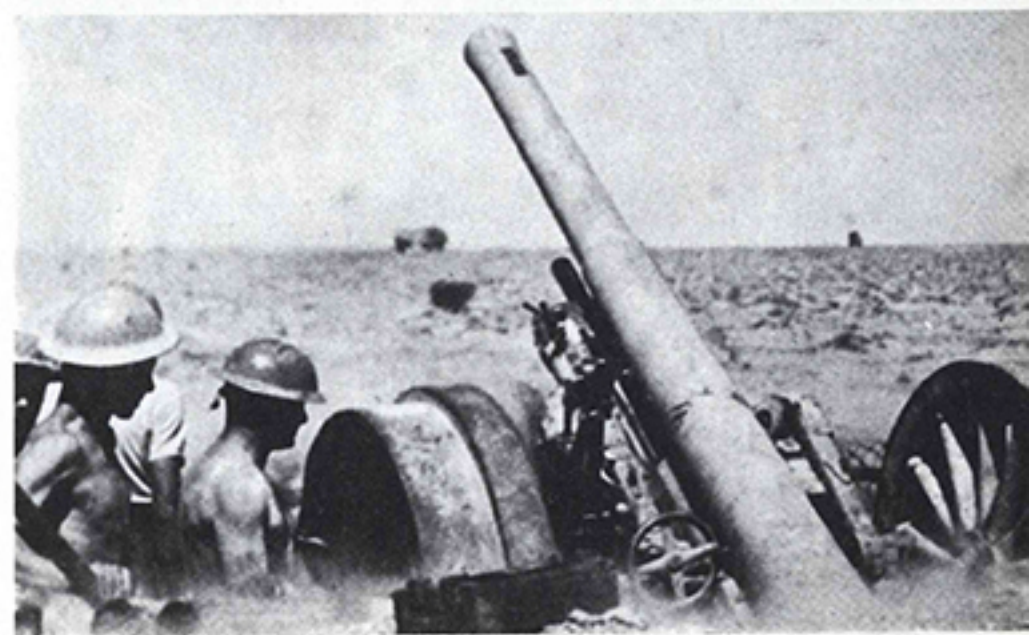
Θὰ χρειασθῇ ἡ παρέμβαση τοῦ
Ἐπισκόπου καὶ ἡ «ἱκανοποίηση ἀμ-
φοτέρων τῶν μερῶν» γιὰ νὰ λυθῇ
τὸ ζήτημα.

Λίγες μέρες ἀργότερα φθάνουν οἱ
Βρεταννοὶ ἀξιωματικοὶ τοῦ Στρατη-
γεῖου, στοὺς ὁποίους καὶ μόνο δέ-
χεται νὰ παραδώσῃ τὰ τμήματά του
ὁ Πέντακ. Θέτει μάλιστα ἓναν ὁρο:
Μὲ κανένα τρόπο δὲν θέλει νὰ κρα-
τηθοῦν οἱ ἄνδρες του σὲ στρατόπεδο
στὴν Κρήτη. «Εἶναι», εἶπε, «λόγοι ἀ-
ξιοπρεπείας καὶ προνοίας. Δὲν θέλω
νὰ μᾶς βλέπουν καὶ δὲν ἐμπιστεύομαι
τοὺς ἄνδρες μου σὲ αὐτὰ τὰ θηρία».
Ἐννοεῖ τοὺς Κρητικούς.

Ὑστερα ἀπὸ ἀλλεπάλληλες συν-
ενοήσεις τῶν Βρεταννῶν ἀξιωματι-
κῶν μὲ τὸ Στρατηγεῖο τους γίνεται
δεκτὸ τὸ αἶτημα τοῦ Πέντακ καὶ οἱ
Γερμανοὶ ὁδηγοῦνται ἐνοπλοὶ στὴν
παραλία. Ἐκεῖ πλησιάζουν συντετα-
γμένοι, ἀφήνουν ἓνας - ἓνας τὸ ὅπλο
του καὶ μπαίνουν στὰ καράβια. Τε-
λευταῖος φεύγει ὁ Πέντακ. Μιὰ στι-
γμὴ πρὶν μπῇ στὸ καράβι, γυρίζει πί-
σω, στέκεται προσοχὴ καὶ χαιρετᾷ
πρὸς τὴν μεριά τῆς στεριᾶς. Ὁ ὑπα-
σπιστῆς του κάνει τὸ ἴδιο.

«Ἀφήνομε νεκροὺς σὲ αὐτὸ τὸν
τόπο», τοῦ ψιθυρίζει. «Πολλὲς χιλιά-
δες νεκροὺς»...

Εἶναι ἡ 22α Μαΐου 1945. Ἡ τελευ-
ταία στρατιὰ τοῦ Γ' Ράιχ ἔχει ὑπο-
στείλει τὴ σημαία της στὸ ἱστορικὸ
Ἀκρωτήρι...

Βαρὺ βρεταννικὸ πυροβόλο σὲ δράση.

ὁ μαζάνης

Τοῦ ΜΙΧΑΛΗ ΓΡΗΓΟΡΑΚΗ

ΤΟΝΕ γνώρισα, ὅταν τὸν εἶχε κυριεύσει γιὰ καλὰ τὸ κρασί. Ξεκουφισμένος ἀπ' αὐτὸ σερνόταν ἄρρωστος καὶ βαρὺς. Μολοντοῦτο ἔφερνε ἀκόμα κάτι ἀπὸ τὴν παλιά του λεβεντιά. Τὰ μακριὰ μουστάκια, τὸ κροσομάντηλο, τὸ κουβαρνταλίκι, τὸ κέφι καὶ τὰ χωρατά.

Ἦταν τὸν καιρὸ ποὺ ὁ Μπακλα-

τζῆς τὸν εἶχε πάρει στὸν «Παρατηρητή». Πέρναε μέρες ἄσκημες, τονε-λυπήθηκε, τοῦδωσε νὰ πουλάει φύλλα. Τάφησε πολλὰ ποσοστά κι ὁ Μαζάνης στρώθηκε μὲ πολὺ μεράκι στὴ δουλειὰ τοῦ ἐφημεριδοπώλη. Κι εἶχε κάτι τὸ ξεχωριστό, κάτι τὸ δικό του στὸ πούλημα τῶν ἐφημερίδων. Διαλαλοῦσε καὶ πούλαε τὸν

«Παρατηρητὴ» μὲ κέφι καὶ χιοῦμορ τέτοιο, ποὺ καὶ δρεξῆ νὰ μὴν εἶχες νὰ τὸν ἀγαράσεις, ἀπὸ τὸν Μαζάνη ὅμως τὸν ἐπαιρνες. Ὅλοι θυμοῦνται τὰ γεμάτα ἀστείότητα, μὰ καὶ ἐξυπνάδα διαλαλητὰ τοῦ ἐφημεριδοπώλη Μαζάνη: «Ὁ ἐπαναστατικὸς «Παρατηρητὴς», «Ὁ μπαρουτοκαπνισμένος «Παρατηρητὴς», «Ὁ κεραμειανὸς «Παρατηρητὴς», ἐφώναζε μὲ τὴ βραχνὴ ἀλκοολικὴ του φωνὴ καὶ γιὰ νὰ κλείσει τὸ διαλάλημα, σκορπώντας τὴν εὐθυμία, συμπλήρωνε: «Γεγονότα, γεγονότα. Ἡ ἀπαγόρευση τοῦ ζωοκλοπῆς στὴν Κρήτη, ἐχτὸς ἀπὸ τὸ Λοῦλο». Ὑστερα ἀπ' αὐτὰ καὶ ἄλλα πολλὰ, ποὺ ἐπινόουσε στὴ στιγμή, οἱ ἐφημερίδες τοῦ Μαζάνη γίνονταν ἀνάρπαστες στοὺς δρόμους καὶ τὰ καφενεῖα!...

Ὁ Μαζάνης ἐκτὸς ἀπὸ τὸ κρασί εἶχε κι ἄλλους καημούς. Τοὺς κρητικὸς σκοποὺς καὶ τὶς μαντινάδες. Ὅποτε εἶχαν οἱ ραδιοσταθμοὶ κρητικὲς ἐκπομπές, τὸ τρανζίστορ τοῦ Μαζάνη, κρεμασμένο στὸ ποδήλατο ἢ στὸ χέρι, τοὺς ἔπιανε. Κι ὁ Μαζάνης, σεκλετιασμένος ἀπὸ τὸν σκοπὸ καὶ τὸ κρασί, τραγουδαε μαζί τους κι ἔσερνε γιὰ χορὸ τὰ πόδια του. Γεννημένος Ριζίτης δὲν ἐμπόριε μήτε στιγμή νὰ ζήσει δίχως τὴ λεβεντιά τοῦ κρητικοῦ τραγουδιοῦ. Κι ἡ μαντινάδα τὸν εἶχε ζουρλαμένο. Ἐφτιανε κι ὁ ἴδιος μαντινάδες κ' εἶχε μεγάλο καημὸ νὰ τὶς δημοσιεύει. Πολλοὶ θὰ θυμοῦνται αὐτὲς ποὺ δημοσίευε ὁ «Παρατηρητὴς» μὲ τὸ ψευτόνομα «Τ' ὄρφανὸ» καὶ ποὺ, πετυχεμένες οἱ περισσότερες, ἐμίλαγαν παθιασμένα γιὰ τὴν ἀγάπη, τὸ κρασί, τὴν πατρίδα, ὅπως, λόγου χάρι, ἡ παρακάτω ποὺ τύπωσε σὲ μικρὲς κάρτες καὶ τὶς ἐμοίραζε κάποια Πρωτοχρονιά:

Μονάχα ἡ Κρήτη φίλοι μου ἔχει
τὴν ἱστορία

Χανιά: Μπαλκόνια μὲ λουλούδια.

σας εύχομαι χρόνια πολλά εις τὸ
Ἐξηνταετία.

Στὸ ζήτημα τῶν μαντινάδων τὸν
ἐπείραξα. Ὅταν ἐρχόταν τὸ βράδυ
καὶ ρώταγε τὴ σύνταξη ἂν ἐμπήκαν,
πετιόμουν καὶ τούλεγα πὼς δὲν ἐμπή-
καν καὶ πὼς στὸ ἐξῆς δὲ θὰ ξα-
ναμπούν. Γύριζε τότε αὐτὸς ἀργὰ τὸ
μισομεθυμένον κεφάλι, μέβλεπε, σή-
κωνε τὸ χέρι, χτύπαε τὸ τραπέζι καὶ
μούλεγε μὲ ὕφος ποὺ θύμιζε τὴν πα-
λιά του λεβεντιά:

— Δὲ μπορεῖ νὰ μὴν τσι βάλει
καμιά δύναμη!...

Γέλαγα ἐγὼ μὲ τὸν τρόπο ποὺ
τόλεγε κι ὁ Μαζάνης ἀνήσυχος ἐπὶ-
γαινε στὸ τυπογραφεῖο νὰ δεῖ τὴ σε-
λίδα.

Πρὶν τὸν κυριέψει τὸ κρασί, ἦταν
λεβέντης, δουλευταράς καὶ προπαν-
τὸς παλικάρι. Τόλεγε ἡ ψυχὴ του,
γι' αὐτὸ καὶ στὰ κινήματα τοῦ χα-
νιώτικου λαοῦ — 1935 καὶ 1938 —
ποὺ ζήταε νὰ διώξει τὸν βραχνά τῆς
δικτατορίας, ὁ Μαζάνης πρωτοστά-
τησε. Βέβαια ἡ κοινωνικὴ του θέση
τὸν κράτησε στὰ ἐπίπεδα ἐνὸς ἀπλοῦ
πολεμιστῆ. Ἦταν ἕνας ἀπλὸς μαχη-
τῆς γεμάτος θάρρος κι ἐνθουσιασμό,
ἂν καὶ στὸ Κίνημα τοῦ 1938 ἔδειξε
καὶ κάποια πρωτοβουλία, ἂν μπο-
ροῦμε νὰ χαρακτηρίσουμε ἔτσι τὴ
συγκατάθεσή του ν' ἀναλάβει αὐτὸς
τὴ δολοφονία βασιλιά καὶ Μεταξῆ,
ὅταν ἐκεῖνοι θὰ ἐρχονταν στὴν Κρή-
τη. Ὁ ἴδιος μούγε κάποτε ἀφηγηθεῖ:

— Πριχοῦ νὰ γενεῖ τὸ Κίνημα, εἶ-
χεν ἀποφασιστεῖ νὰ σκοτώσουμε τὸ
βασιλιά καὶ τὸ Μεταξῆ ὄντε θὰ ἐρ-
χόνταν ἐτοῦτοι στὴν Κρήτη. Θὰ
βάζανε σὲ μιά τσάντα πεντέξε ὀκά-
δες δυναμίτη, θὰ τὴν ἐπαιρνα ἐγὼ
καὶ δίνοντάς τση φωτιά, θὰ τηνεπε-
τοῦσα στὰ πόδια νῶνε!... Μά τὴν
τελευταία στιγμή φοβηθήκανε κ' ἐ-
τσά διάλε τὸ δῶρος πούγινε...

Μία παμπάλαια γωνιά τοῦ Τοπανῶ.

Ὁ Μαζάνης ἔκανε δὴ μιά γκριμά-
τσα ἀηδίας κ' ἔδωσε κ' ἕνα χαρακτη-
ρισμὸ γιὰ τοὺς ἡγέτες, ποὺ δὲ γρά-
φεται. Ὑστερα ἦρθε τὸ Κίνημα, τὸ
γεμάτο φλόγα καὶ πίστη ποῦσθησε
μέσα σὲ ὀχτῶ ὥρες ἐξαιτίας τῆς κα-
κῆς ὀργάνωσης. Ὁ Μαζάνης πρῶ-
τος καὶ καλύτερος, ὅπως καὶ στὸ
στρατοδικεῖο, ποὺ τοὺς ἔδικασε σὲ
λίγο, πρῶτος καὶ θαρραλέος.

Ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ Λαφνὴ «Ἡ
Ἑλλάς μεταξὺ δύο πολέμων» (τόμος
Β', σελ. 460), παίρνουμε τὰ ἐξῆς σχε-
τικὰ μὲ τὴν καταδικαστικὴ ἀπόφα-
ση: «Ὡς ἐκ τούτου, ἡ ἀπόφασις, τὴν
ὁποίαν ἐξέδωσε τὸ ἑκτακτὸν στρα-
τοδικεῖον Χανίων τὴν 22αν Αὐγού-
στου 1938, κατόπιν ἐξαήμερου δια-
δικασίας, εἶχε καθαρῶς τυπικὴν ἀ-
ξίαν. Διὰ τῆς ἀποφάσεως ταύτης κα-
τεδικάσθησαν ἐρήμην εἰς θάνατον οἱ
Μητσοτάκης Ἀρ., Μουντάκης Ἰ.,
Βολουδάκης Μανούσος καὶ Μπα-
κλατζῆς Ἑμμ., εἰς ἰσόβια δεσμὰ οἱ
Μουντάκης Ἑμμ., Μάντακας Ἑμμ.,
Καφῶτος Στ., Γεωργιλαδάκης Εὐστρ.,

εἰς εἰκοσαετὴ δεσμὰ οἱ Σπαντιδάκης
καὶ Κοτζαμπασάκης, εἰς 15 ἐτῶν δε-
σμὰ οἱ Σταματάκης Σ. καὶ Ἀλευρά-
κης Χρ., εἰς 10 ἐτῶν εἰρκτὴν οἱ Στα-
ματάκης Ἰάκ., Μαζάνης Ἑμμ.
καὶ Μουντάκης Ἰ.».

Θὰ κλείσω τὸ σημειώμα μου γιὰ
τὸν Μαζάνη μ' ἕνα ἀνέκδοτο ποὺ τὸ
ἀποδίδουν σαυτὸνε καὶ ποὺ συμβῆκε
στὸ στρατοδικεῖο τὴν ὥρα ποὺ δι-
κάζονταν οἱ κινηματοί.

Εἶχαν τελειώσει οἱ καταθέσεις καὶ
οἱ ἀπολογίες κ' ἐτοιμαζόταν νὰ μιλή-
σει ὁ βασιλικὸς ἐπίτροπος. Τὰ πρόσ-
ωπα σοβαρὰ καὶ οἱ ἀνάσες κομ-
μένες περίμεναν. Ἐκεῖνος βαρὺς, ὅλο
στόμφο, σηκώνεται, μιλεῖ, χειρονο-
μεῖ, ὀργίζεται καὶ ζητᾷ τέλος τὴν
ἐσχάτη τῶν ποινῶν γιὰ ὅλους τοὺς
«ταραξίεζ». Τότε ὁ Μαζάνης γυρίζει
στὸν πλαϊνὸ τοῦ συγκατηγορούμενο
καὶ στρίβοντας τὸ μουστάκι του λε-
βέντικα τοῦ λέει μ' ὅλη τὴν ἀφέ-
λεια τοῦ ἀπλοῦκοῦ ἀνθρώπου:

— Σῶπα, σύντεκνε, καὶ φτηνά τηνε-
γλυτώσαμε!

ἡ ἐκτέλεση

Ὁ λοχαγὸς Βίλελμ Στοῦκ χτύπησε ἐλαφρά τὸ μαστίγιο στὴν παλάμη τοῦ γαντοφορεμένου χεριοῦ του.

— Αὐτή, λοιπόν, εἶναι ἡ «συγκομιδή»; εἶπε.

Γύρισε τὸ κεφάλι λίγο πρὸς τ' ἀριστερά.

— Καὶ ἀνέρχεται σὲ πόσους, ἀνθυπολοχαγὲ Κλύμπερ;

— Τριάντα δύο, κύριε λοχαγέ.

— Τριάντα δύο. Ἄν δὲν κάνω λάθος, στὸ χωριὸ βρέθηκαν νεκροὶ τέσσερις ἀλεξιπτωτιστές. Μᾶς ὀφείλουν ἀκόμη ὀχτώ.

— Εἶναι ὅλοι ὅσους μπορέσαμε νὰ πιάσωμε.

— Καλά. Ὁ λογαριασμὸς παραμένει ἀνοιχτός.

Ἐκανε μερικὰ βήματα πρὸς τὸ μέρος τοῦ μαντρότοιχου. Ἀργὰ κ' ἐπιβλητικά. Στάθηκε ἀπέναντι στοὺς ἀραδιασμένους κ' ἄρχισε νὰ κοιτάζει ἕνα-ἕνα τὰ τριάντα δύο πρόσωπα

— Ἀνθυπολοχαγὲ Κλύμπερ, μίλησε χωρὶς νὰ στρέψη καθόλου τὸ κεφάλι.

Ἀκούστηκε τὸ χτύπημα τῶν τακουινῶν ἀριστερὰ καὶ λίγο πίσω του. Κι ἀμέσως ἡ φωνή.

— Μάλιστα, κύριε λοχαγέ.

— Μέσα σὲ τούτους τοὺς τριάντα δύο πρέπει νὰ ναι τουλάχιστο τρεῖς-τέσσερις ἀπὸ κείνους ποὺ χτύπησαν τοὺς δικούς μας. Πῆτε μου, μπορεῖτε νὰ τοὺς ξεχωρίσετε;

Περάσανε μερικὲς στιγμὲς σιωπῆς. Ὑστερα, μὲ κάποιον δισταγμὸ, ἤρθε ἡ ἀπάντηση:

— Ὁχι, κύριε λοχαγέ.

— Σωστά. Ἐχουν ὅλοι τὶς ἴδιες σκληρὲς καὶ ὑπουλες φάτσες. Κι ὁσοὶ δὲν πήρανε στὰ χέρια τοὺς ὅπλοια νὰ μᾶς πυροβολήσουν, νὰ εἴσατε βέβαιος πὼς θὰ τὸ κάνουν μόλις βροῦνε τὴν εὐκαιρία.

»Κοιτάξετε κείνον ἐκεῖ, μὲ τ' ἀ-

χτένιστα μαλλιά καὶ τὰ γένια, ποὺ ἔχει σταυρώσει τὰ χέρια στὸ στήθος του. (Ὁ λοχαγὸς ἔδειξε μὲ τὸ μαστίγιο ἕναν ἀπὸ τοὺς ἀραδιασμένους στὸν τοῖχο). Παρατηρήστε πόσο μίσος καίει στὰ μάτια του. Δῆτε καὶ τὸν ἄλλο, παραπέρα, ποὺ ἔγλειψε τώρα δὲ μὲ τὴ γλώσσα τὸ πάνω χεῖλι του, ἴδιο φίδι. Κ' ἐκείνον τὸν κοντό, ποὺ ξύνει τὸ στήθος του καὶ κάτω λέει στὸ διπλανό του. Καὶ τὸν κοκκαλιάρη, ποὺ σκαλίζει μὲ τ' ἄρβυλό του τὸ χῶμα. Ὅλοι τοὺς ἔχουν ἐγκληματικὲς μορφές. Εἶναι βάρβαροι κ' ἐκδικητικοί.

— Μοῦ ἐπιτρέπετε, κύριε λοχαγέ; Ἀκούστηκε δειλὴ ἡ φωνὴ ἀριστερὰ του.

Ἐστρεψε τὸ κεφάλι πρὸς τὸ μέρος της.

— Ὅριστε.

— Ὁ πέμπτος στὴ σειρὰ εἶναι κουτσός. Ἐχει τὸ ἕνα πόδι πιὸ κοντό

ΒΙΛΛΑ ΚΡΟΥΓΕΡ, 1941

Ὁ λόγος τοῦ ποιητῆ
τὴν ὥρα τῶν αἱμάτων
χνούδι στὰ χεῖλη τοῦ ἀνέμου.

Πάνω ἀπ' τὴ θύρα
ἀκόμη ἀσπρίζει ἡ πλάκα μὲ τοὺς στίχους:
...Ziehst Du als Wanderer vorbei
segne die Pfade Dir Gott!*

Πιὸ πέρα ὁ κατατρυπημένος τοῖχος.

Ὅμοια καὶ τότε θρόιζαν τὰ λιόφυλλα
καὶ τὰ δύο κυπαρίσσια ἀνηφορίζανε
πρὸς τὸ γλαυκὸ μέσα σὲ κύματα φωτός.

Ὅταν ἐκεῖνοι παρατάχτηκαν ἀντίκρου
στὸν τοῖχο καὶ στὴ θύρα
ἀντίκρου στὴ γραμμὴ τῶν ἀποφασισμένων
ποιὰ καταχνιά τοὺς σκέπαζε τὰ μάτια;
Ἐκεῖ, μπροστὰ στίς κάννες τοὺς στεκόνταν
στὴν ἴδια ἀράδα οἱ ἄνθρωποι κ' οἱ στίχοι.
Freudig trete herein
und froh entferne Dich wieder!*

Στὸ ἐγκάρδιο κάλεσμα ἀποκρίθηκε
ἡ βροντερὴ φωνὴ τοῦ σίδερου.
Μὲ τὸ μολύβι κάρφωσαν τριανταδύο φορὲς
τὴ μόνη λέξη ποὺ εἶχαν στὴν καρδιά τους:
Tod-Tod-Tod-Tod-Tod-Tod...***

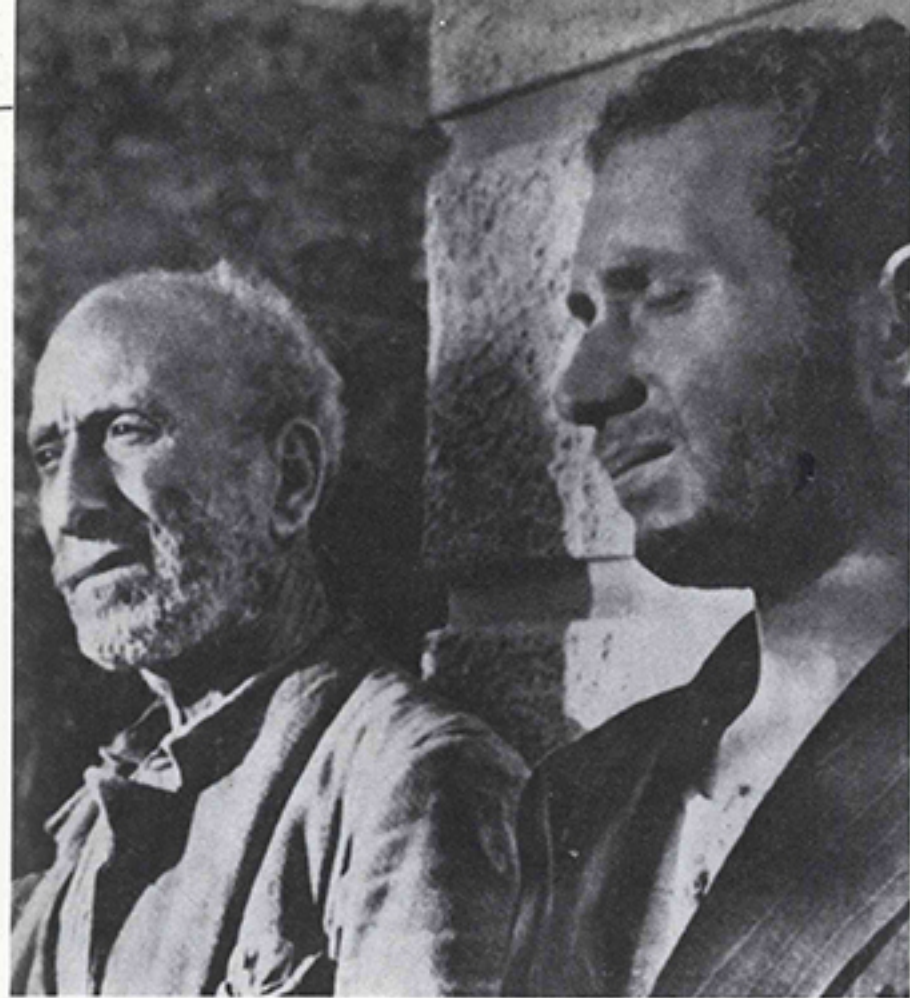
Δὲν εἶδαν τότε
πὼς μαζὶ μὲ τὰ τραχιὰ κορμιά
ποὺ κύλησαν στὸ χῶμα
ἔγειρε πλάι στὴν πόρτα κι ὁ γαλήνιος γέροντας
μὲ τὸ λευκὸ σύννεφο τῶν μαλλιών
ὁ Johann Wolfgang Goethe
ἀπὸ τὴν Frankfurt am Main.

ΓΙΩΡΓΗΣ ΜΑΝΟΥΣΑΚΗΣ

* ... Κι ἂν σὰν ὁδοιπόρος τραβᾷς μπρός,
τὸ δρόμο σου ἂς εὐλογῇ ὁ Θεός!

** Χαρούμενος ἔλα μέσα
καὶ χαρούμενος ἀπομακρύνσου πάλι!

*** Θάνατος.

Μπροστά στο εκτελεστικό απόσπασμα. Καρτερία και σιωπή.

από τ' άλλο. Και στην άκρη δεξιά στέκεται ένα παιδάριο που δέ φαίνεται παραπάνω από δεκάξη χρονών. Νομίζω πως αυτοί οι δυο δέν είναι δυνατό να πολέμησαν έναντιόν μας.

— Και λοιπόν;

— Δεν έχετε κ' έσεις τη γνώμη πως θά 'τανε πράξη ανθρωπισμού ή εξαίρεση τους;

— Ο λοχαγός ύψωσε τη φωνή:

— Άνθυπολοχαγέ Κλύμπερ, να λείπουν οι άνεδαφικοί συναισθηματισμοί! Αυτή τη στιγμή πρόκειται ν' άπονεύωμε τη δικαιοσύνη των αντιποίνων. Δέ μās ενδιαφέρουν τα άτομα, αλλά ο αριθμός.

— Ένα παιδί κι ένας σακάτης...

— Ο λοχαγός Βίλελμ Στούκ τόν κοίταξε καταπρόσωπο. Συνάντησε πάλι την έξοργιστική λεπτότητα των χαρακτηριστικών και τη ματιά που έμοιαζε να διαθλάται μέσ' από ένα θαμπό κρύσταλλο.

— Άνθυπολοχαγέ Κλύμπερ, παρατήρησε αίσθητά. Άν συνεχίσετε να σκέπτεστε μ' αυτό τόν τρόπο, ύπονομεύετε τó έργο μας. Η Γερμανία διεξάγει έναν αγώνα για να γλυτώση την Εύρώπη από τά δίκτυα των Έβραίων και των Μπολσεβίκων και μās έχει κάνει την τιμή να μās τά-

ξη στην πρώτη γραμμή. Για να πετύχωμε, πρέπει να 'μαστε σκληροί και άτεγκτοι.

Ένα χαμόγελο καμπύλωσε ελαφρά τις άκρες των χειλιών του.

— Σήμερα σās δίδεται ή εύκαιρία ν' άποτοξινωθείτε από τά τελευταία υπολείμματα ενός νεανικού ιδεαλισμού. Σās θέτω επικεφαλής τού άποσπάσματος. Μετά την εκτέλεση, θά δώσετε και τις χαριστικές βολές.

Τόν είδε να χλωμάζει τόσο, που φοβήθηκε πως θά λιποθυμούσε.

— Άνθυπολοχαγέ Κλύμπερ, φανήτε άντρας! Θέλετε να έξευτελιστήτε μπροστά σέ τούτους τούς άγροίκους;

Η φωνή του ήταν σά χαστούκι.

— Μέ συγχωρείτε, κύριε λοχαγέ, τραύλισε πάντα χλωμός.

— Δώστε τις τελευταίες διαταγές. Να τελειώνωμε.

Η μπαταριά είχε πέσει. Τόν έβλεπε να παραπαίη ανάμεσα στά σώματα, που μερικά σάλευαν ακόμη ή σπαρταρούσαν από τούς τελευταίους σπασμούς, και να πυροβολή δεξιά κ' άριστερά χωρίς να σημαδεύη πουθενά. Όταν άδειασε ή γεμιστήρα, συνέχιζε να πιέζει τη σκανδάλη.

Ο λοχαγός έκανε δυό βήματα πρός τó μέρος του.

— Άνθυπολοχαγέ, άποσυρθήτε! φώναζε με κοφτή φωνή.

Στράφηκε και τόν κοίταξε με μάτια άλλοπαρμένα. Στο χέρι του έτρεμε τó πιστόλι.

— Γυρίστε στη θέση σας! τόν διέταξε με τόνο που δέ δεχόταν αντίρρηση.

Ξεκούμπωσε τη θήκη τού δικού του «Βάλτερ», έσφιξε τ' όπλο με τó γαντοφορεμένο χέρι του και σταθερά, χωρίς βιασύνη, άρχισε να ρίχνει στά κεφάλια των τουφεκισμένων.

Μιά στιγμή σά να δίστασε. Τά μάτια εκείνου με τά γένια και τ' άνακατωμένα μαλλιά τόν κοίταξαν τó ίδιο επίμονα, όπως όταν έστεκε άπέναντί του. Σήκωσε τó χέρι με τó φόβο μήπως τά δή να κινούνται, έστω κ' ένα ελάχιστο. Όταν βεβαιώθηκε για τήν παντοτεινή άκίνησία τους, πυροβόλησε μ' άνακούφιση, άνοίγοντας ανάμεσά τους τη μαυροκόκινη τρύπα.

Ο λοχαγός Βίλελμ Στούκ στάθηκε μπροστά στην πόρτα τού μαντρότοιχου, εκεί που τέλειωνε ή γραμμή των πτωμάτων. Στο άνώφλι ήταν έντοιχισμένες δυό μαρμαρίνες πλάκες. Η μικρότερη έγραφε: VILLA KRUGER. Στη μεγάλη ύπηρχαν σκαλισμένες στη γλώσσα του τέσσερις όλόκληρες άράδες.

— Τί έκπληξη! έκανε.

Έβγαλε πρώτα τó δεξί γάντι. Άνάσυρε ύστερα από τήν τσέπη του τó δερματόδετο σημειωματάριο, τράβηξε τó στυλό με τη χρυσή πένα κ' άρχισε ν' άντιγράφη με καλλιγραφικά γράμματα:

Freudig trete herein und froh entferne Dich wieder! Ziehst Du als Wanderer vorbei segne die Pfade Dir Gott!

Κάτω από τούς στίχους έγραψε με κεφαλαία, όπως ήταν χαραγμένο στην πλάκα, τ' όνομα τού ποιητή: GOETHE, και τó υπογράμμισε δυό φορές.

— Τί εύχάριστη έκπληξη! ξανάπε.

Ο λοχίας Στράχβιτς τού φώναξε:

— Προσέξτε, κύριε λοχαγέ!

Κοίταξε χάμω ακολουθώντας τó βλέμμα του. Τó αίμα από τó σωρό των εκτελεσμένων είχε φτάσει ως εκεί που στεκόταν. Τραβήχτηκε άηδιασμένος κ' άρχισε να σκουπίξη τις λασπωμένες μπότες του στά χόρτα.

ΓΙΩΡΓΗΣ ΜΑΝΟΥΣΑΚΗΣ

*Χαρούμενος έλα μέσα και χαρούμενος άπομακρύνσου πάλι! Κι αν σαν όδοιπόρος τραβάς μπρός, τó δρόμο σου ως εύλογή ό Θεός!

ἡ μεταπολιτευτική

(1895 - 1898)

Ἡ Κρήτη, τὸ μαρτυρικὸ αὐτὸ νησί, ἀκοίμητος ἀκρίτας τοῦ Ἑλληνικοῦ Νότου, εἶχε ζήσει ἐπὶ περίπου αἰῶνες σὲ συνεχή σκλαβιά. Ἀπὸ τὸ 1204 — ὅταν ὁ Βονιφάτιος μᾶς πούλησε, σὲ ἐξευτελιστικὴ μάλιστα τιμὴ, στοὺς Βενετούς, ὡς τὶς 3 Νοεμβρίου τοῦ 1898, ὅταν καὶ ὁ τελευταῖος Τούρκος στρατιώτης ἐφευγε ἀπὸ τὰ Χανιά—ὅπως ἀπομνημονεύει πρόχειρο χάραγμα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης σὲ ἀσβεστοκονίαμα, στὴν πλαγιά τοῦ Ἀκρωτηρίου—εἶχαμε μαρτυρήσει κυριολεκτικὰ. Στοὺς Γενοβέζους στὴν ἀρχὴ (1204 - 1212), στοὺς Βενετούς κατόπιν (1212-1669) καὶ τέλος στοὺς Τούρκους (1669 - 1898).

Βέβαια ὁ ἐχθρὸς δὲν ἠσύχασε ποτέ. Εἴκοσι πέντε ἐπαναστάσεις κατὰ τῶν Βενετῶν καὶ δεκαπέντε κατὰ τῶν Τούρκων συγκλόνισαν τοὺς θρόνους τῶν τυράννων. Τὰ θύματα ἦσαν χιλιάδες. Ἀλλὰ ποιὸς λογάριζε τὸ αἷμα ποὺ χυνότανε, ἀφοῦ ἦταν ἐθελοντικὴ προσφορά γιὰ νὰ κερδίσω-

με τὴν ἐλευθερίαν μας; Οὔτε καὶ ἐμεῖς ἠσυχάσαμε. Μᾶς ἀποδεκατίζουν στὴν ἐπανάσταση τοῦ Καντιανοῦ (1572), μᾶς ρημάζουν στὴν ἐπανάσταση τοῦ Δασκαλογιάννη (1770). Μᾶς ἀφανίζουν (1821 - 1830). Μᾶς ἀπαγχονίζουν στὶς Μουρνιές (1833). Μᾶς ἐξοντώνουν (1866 - 69) μὲ τὴν θυσία τοῦ Βαφέ (12 - 10 - 1866) καὶ τὸ ὀλοκαύτωμα τοῦ Ἀρκαδίου (9-11-1966). Στὴν ἐπανάσταση τοῦ 1878 κερδίζουμε μερικὰ προνόμια ἀπὸ τὴ «Σύμβαση τῆς Χαλέπας», ἀλλὰ τὰ χάνουμε τὸ 1889. Καὶ φθάνουμε στὸ 1895.

Ὡς τώρα (τὸ 1895), εἴμαστε ἀπόλυτοι στὶς ἀπαιτήσεις μας: «Ἡ ἔνωσις» μὲ τὴν Μητέρα Ἑλλάδα «ἡ θάνατος». Καὶ τὸν θάνατο τὸν βρίσκουμε, μὲ μαρτύρια σκληρὰ μάλιστα, κάθε μέρα. Τὴν ΕΝΩΣΗ δὲν βλέπαμε, παρὰ τὶς θυσίες τὶς δικές μας καὶ τὴ βοήθεια, ὕλική καὶ ἠθική, τῆς φτωχῆς μας Μάνας. Γιατὶ ἦσαν καὶ τὰ ξένα συμφέροντα. Καὶ τότε, ὅπως καὶ τώρα μὲ τὸ Κυπριακό.

Ποιὸς θὰ κληρονομοῦσε «τὸν Μεγάλου ἀσθενή»; Αὐτές, οἱ «Προστάτιδες Δυνάμεις» ἢ οἱ δοῦλοι λαοὶ θὰ γίνονταν ἐλεύθεροι; Μὰ τότε τί θὰ κέρδιζαν;

Ἡ Κρήτη ὁμως, μὲ τὰ ἥρωικά παιδιὰ της, δὲν τὸ ἔβαζε κάτω. Ἀλλὰ... «Παλεύοντας μὲ τὸν καιρὸ τὸν κοσμοκαταλύτη, πατώντας σὲ χαλάσματα, σὲ κόκκαλα, σὲ στάχτη, γκρέμιζε μὲ τὰ χέρια της καὶ τὸ στερνὸ τὸ φράχτη, ποὺ δράκοι τὸν ἐφύλαγαν, δράκοι [τὸν εἶχαν χτίσει, μὲ χῶμα ἀπ' τὴν Ἀνατολή, μὲ πέτρα [ἀπὸ τὴ Δύση...]] ...κατὰ τὸν ποιητὴ Ἱ. Πολέμη.

Ἄς ἀφήσωμε, ἂς μὴ χρησιμοποιοῦμε — σκεφθῆκανε — τὸν ὄρο «ΕΝΩΣΙΣ», ποὺ ἐξαγριώνει τὴν Ὑψηλὴ Πύλη. Ἄς ἀφήσωμε τὴν ἐπίθεση κατὰ μέτωπο. Ἄς προχωρήσωμε ἀπὸ τὰ πλάγια. Δὲν κυνηγοῦμε τὴν ἔνωσι, ἔλεγαν. Θέλωμε νὰ βελτιώσωμε τοὺς ὁρους τῆς ζωῆς μας. Θέλωμε

1897: Οἱ Τούρκοι φεύγουν ἀπὸ τὴ Σούδα.

Στεγνός, αποφασισμένες μορφές αγωνιστών στο 'Ακρωτήριο.

κάποια βασικά, ανθρώπινα δικαιώματα — προνόμια — ώστε να δούμε θεού πρόσωπο. Θέλομε κάποια μεταβολή στον τρόπο διοικήσεως. Θέλομε κάποια μεταβολή πολιτεύματος. Θέλομε Μεταπολίτευση. Και οι όπαδοί της γραμμής αυτής ονομάστηκαν «Μεταπολιτευτικοί».

Στην 'Οδησσό της Ρωσίας ιδρύθηκε η Φιλική 'Εταιρεία. Στον Βάμο του 'Αποκορώνου, ή Μεταπολιτευτική 'Επιτροπή. Στον Βάμο, την τότε πρωτεύουσα του ήρωικού Νομού Σφακίων. Μερικοί μορφωμένοι άνθρωποι απέτελεσαν τον πρώτο πυρήνα. Τους πρώτους Φιλικούς. 'Υπάλληλοι του τότε τουρκικού κράτους. Δικαστικοί, δικηγόροι, καπετάνιοι, ιερωμένοι.

'Ενας φλογερός ιερωμένος — κάτι σαν τον Παπαφλέσσα στην τόλη και στη δραστηριότητα — ο παπᾶ Γαβρίλης Μανιουδάκης από το Πρόβαρμα (του 'Αποκορώνου) όρκίζει ως «αίους της 'Ελευθερίας» την πρώτη ένδεκάδα στο σπίτι του Νικ. Νταγαδάκη - Καψάλη, που σώζεται ακόμα. Συνεχίζει το έργο του στην εκκλησία της «Μαύρης Παναγιάς», στα

Τσικολιανά (συνοικία του Βάμου). 'Αργότερα θα περιτρέχη όλη την Κρήτη, θα ένθουσιάζη, θα όρκίζει τους πρόθυμους, αλλά θα βρίσκη και αντίδραση.

Γιατί ύπήρχαν και άλλοι, πού, για λόγους καθαρά συναισθηματικούς, επέμεναν στο αίτημα της 'Ενώσεως. 'Ήσαν προδότες; Βέβαια όχι, αλλά ακολουθούσαν την επίσημη γραμμή του ελεύθερου ελληνικού κράτους μας και την γραμμή των προξένων των Δυνάμεων στα Χανιά. Γιατί ή 'Ελλάδα, επειδή δέν ήταν έτοιμη, φοβόταν τον πόλεμο. Και ό άτυχος ελληνoturkικός πόλεμος του 1897 την δικαίωσε. Οί πρόξενoi πάλι, είχαν συμφέροντα αλληλοσυγκρουόμενα. Φλογερή δράση λοιπόν από τη μιᾶ μεριά. 'Αδράνεια από την άλλη. 'Ανωμαλία, για να μη πούμε χάος.

'Αλλά οί Μεταπολιτευτικοί, παρά τους κινδύνους, συνεχίζουν το δύσκολο έργο τους. Συγκεντρώνονται χίλιοι ένοπλοι στο «Κήμα» του 'Αποκορώνου, στις 3 Σεπτεμβρίου του 1895. 'Αργότερα, στις 8 δηλαδή, μετασταθμεύουν στην «Κράπη» — κα-

θαγιασμένη με τόσους έθνικούς άγώνες — για λόγους άσφαλείας, αλλά και έξ αίτίας της κακοκαιρίας, 3.000 ένοπλοι. Μιλᾶ με ένθουσιασμό ό δικαστικός Μανουσος Κούνδουρος. 'Εξηγεί τη γραμμή της Μεταπολιτεύσεως. Οί πολλοί ένθουσιάζονται. Οί λίγοι διστάζουν. 'Αλλά ός τό βράδυ ύπογράφουν όλοι τό ύπόμνημα, κατᾶ χωριά, με τους τοπικούς τους αρχηγούς, όπως και κατᾶ την όμηρική έποχή.

Οί Τοῦρκοι, τώρα πιά, άνησυχοίν σοβαρά. Παρακολουθούν τους ένόπλους μας. Και συγκρούονται με αυτούς στην 'Αση Γωνιά (11 και 19 'Οκτωβρίου 1895), στις Καρές του 'Αποκορώνου (7 και 8-11-95), νικώνται στην Κεφάλα των Βρυσών (27-11-95), στην 'Επισκοπή Ρεθύμνου (1 μέχρι 3-4-96) και παθαίνουν πανωλεθρία στα Σελιά του 'Αγίου Βασιλείου (10-4-96). 'Η 'Ελλάδα, άνέτοιμη, θέλει να άποτρέψη τους Κρητικούς από την επανάσταση, πού θα μπορούσε να προκαλέση ελληνoturkικό πόλεμο. Στέλνει λοιπόν στο Νίπος τους 'Επισκόπους Κυδωνίας και 'Αποκορώνου Νικηφόρο (Ζαχαριά-

δη) και τον Κισάμου και Σελίνου Δωρόθεο (Κλωναράκη). Οι Ένοπλοι τούς άκούουν με σεβασμό, προβάλλουν τις άντιρρήσεις τους και τέλος τούς ύποχρεώνουν νά φύγουν άπρακτοι.

Άλλά ή τελευταία και μεγαλύτερη νίκη των Μεταπολιτευτικών ήταν ή πολιορκία και άλωση του Βάμου (3 μέχρι 18 Μαΐου του 1896). Οι Τούρκοι, κλεισμένοι στα Χανιά, στη Σούδα, στις Καλύβες και στα «Σεράγια» του Βάμου, τεράστιο οικόδομικό συγκρότημα, με φρουριακούς τοίχους, όχυρωμένο με τά τελευταία μέσα της εποχής. Με τεράστια ύδατοδεξαμενή, που διατηρείται ακόμα και σήμερα. Με άφθονα τρόφιμα και εφόδια πολέμου. Με 1.500 στρατιώτες Τούρκους, πολλούς καλούς ντόπιους πολεμιστές (Τουρκοκρήτες) και τον άμαχο πληθυσμό του Βάμου. Σε κάποια άπόσταση από τά «Σεράγια» ήσαν πύργοι (κουλέδες) και όχυρώματα με τουρκικές φρουρές. Και στο Ίτζεδίν, στον κουλέ των Μ. Χωραφιών και σε δυό λόφους των Καλυβών τουρκικό πυροβολικό. Στον όρμο των Καλυβών τουρκικό πολεμικό.

Στήν όργανωμένη αυτή έχθρική δύναμη έμεις διαθέταμε άτάκτους (μπαϊράκια), με τοπικούς άρχηγούς, που δεν είχαν γυμνασθή, δεν είχαν φοιτήσει σε στρατιωτικές σχολές,

άλλά είχαν εκπαιδευθή στα πεδία των άγώνων και της τιμής. Δεν είχαμε πυρομαχικά και τρόφιμα ούτε επιτελικούς αξιωματικούς. Σχέδιο όμως άριστο. Ήθελαν νά άποκόψουν την επικοινωνία Καλυβών - Βάμου και γι' αυτό σχημάτισαν ήμικόκλιο από Άλμυρίδας, Τσιβαρά, Άρμένων, Στύλου. Άλλοι επαναστάτες είχαν κυκλώσει τά «Σεράγια» και τά βοηθητικά έχθρικά όχυρά.

Έκτός από τά φυσίγγια μās έλειπαν και τά τρόφιμα. Έπιμελητεία δεν υπήρχε. Λίγες έλιές, λιγώτερο ξερό ψωμί, γλωροκούκια, όταν έβρισκαν και βραστά χόρτα — σε γκαζοντενέκδες — σχεδόν χωρίς λάδι, ή βλαστοί από άμπέλια βρασμένοι, άποτελούσαν τό σιτηρέσιο των γενναίων μās. Πώς άντεξαν; Ό Θεός και αυτοί γνωρίζουν.

Οί έξω του Βάμου Τούρκοι, όταν είδαν την πολιορκία, άποφάσισαν νά βοηθήσουν τούς κλεισμένους. Έκαναν πολλές άπόπειρες και άπειλούσαν μάλιστα με σφαγές τούς χριστιανούς των Καλυβών και των Χανίων. Γι' αυτό στις 17 Μαΐου άποβιβάζεται στις Καλύβες ό Τουρχάν πασάς με χιλιάδες στρατού. Στις 18 επιχειρούν. Διασπούν τις σχεδόν άφύλακτες γραμμές μās, μπαίνουν στον Βάμο, παίρνουν τούς άνδρες και τά γυναικόπαιδα, καίουν τό χωριό, όπως τό πρωί ξεθεμέλιωσαν τον Τσιβαρά,

και άποχωρούν προς τις Καλύβες. Μετά τον αίφνιδιασμό επιτίθενται οί δικοί μās. Οί δρόμοι γεμίζουν από έχθρικά πτώματα και άποσκευές. Τά στενά του Τσιβαρά υπήρξαν Δερβενάκια για τούς Τούρκους. Μεγάλη ή νίκη μās. Ή άρχή του τέλους για τον έχθρό. Τιμή μεγάλη για τούς άρχηγούς μās Κούνδουρο, Λεκανίδη, Μυλωνογιάννη, Μαλινό, Πολέντα ή Σισανέ, Παπαδάκη, Περούλη, Καλογερή, Φωτάκη, Κιαγιαδάκη, Βολουδάκη, Δουνάκη, Φραντζεσκάκη, παπά Γαβριήλ και παπά Μαλέκο, που οί Τούρκοι άποκαλούσαν «σειτάν Παπά», γιατί τούς είχε «κάψει την καρδιά».

Ή Μεταπολιτευτική λοιπόν Έπιτροπή έκανε έργο αξιόλογο. Έξεβίασε την κατάσταση και όδήγησε ταχύτερα προς την έθνική άποκατάσταση: Προς την Άρμοστεία, με τον πρίγκιπα Γεώργιο, που δίκαια θεωρήθηκε ό άρραβώνας για την Ένωση. Γιατί μās έφεραν διά του Βενιζέλου στον Θέρισσο (10-3-1905), στην Άρμοστεία του Ζαΐμη και τέλος στην εύλογημένη εκείνη 1-12-1913, όταν τά όνειρα τόσων γενεών σκλάβων Κρητών έγιναν εύτυχισμένη πραγματικότητα με την τυπική Ένωση που έκανε στο Φιρκά ό νικητής στρατηλάτης και ό Πατέρας της Φυλής Έλευθέριος Βενιζέλος.

Σήμερα, όγδόντα χρόνια μετά την

Μια άοπλη έπιτροπή Κρητών χωρικών στα Χανιά.

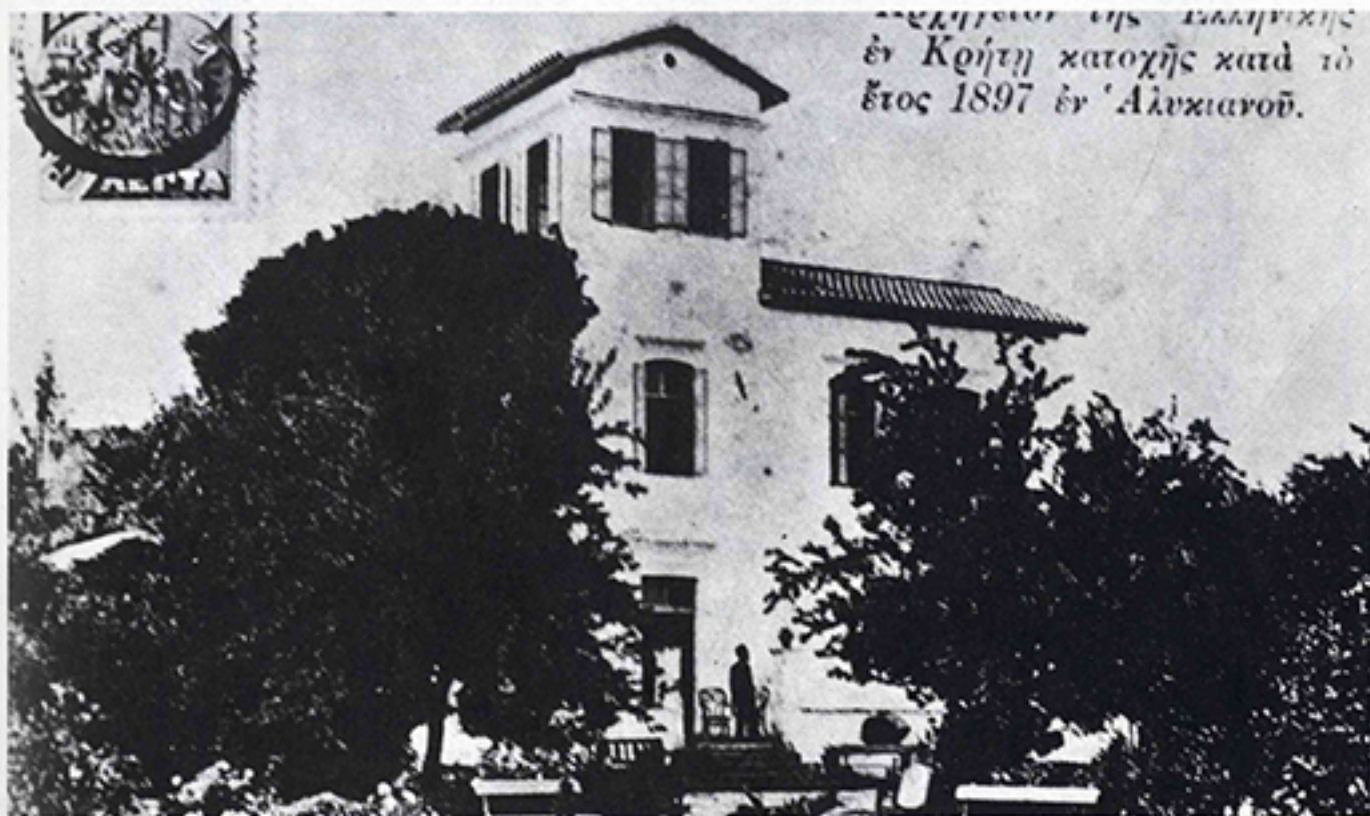

Τὸ Ἐκτελεστικό, ποὺ ἀντιπροσώπευε τὸν χριστιανικὸ λαὸ τῆς Κρήτης, πρὶν ἀπὸ τὴν κάθοδον τοῦ πρίγκιπος. Στὴ μέση κάθεται ὁ πρόεδρος Ἰ. Σφακιανάκης ἔχοντας δεξιὰ του τὸν Βενιζέλο.

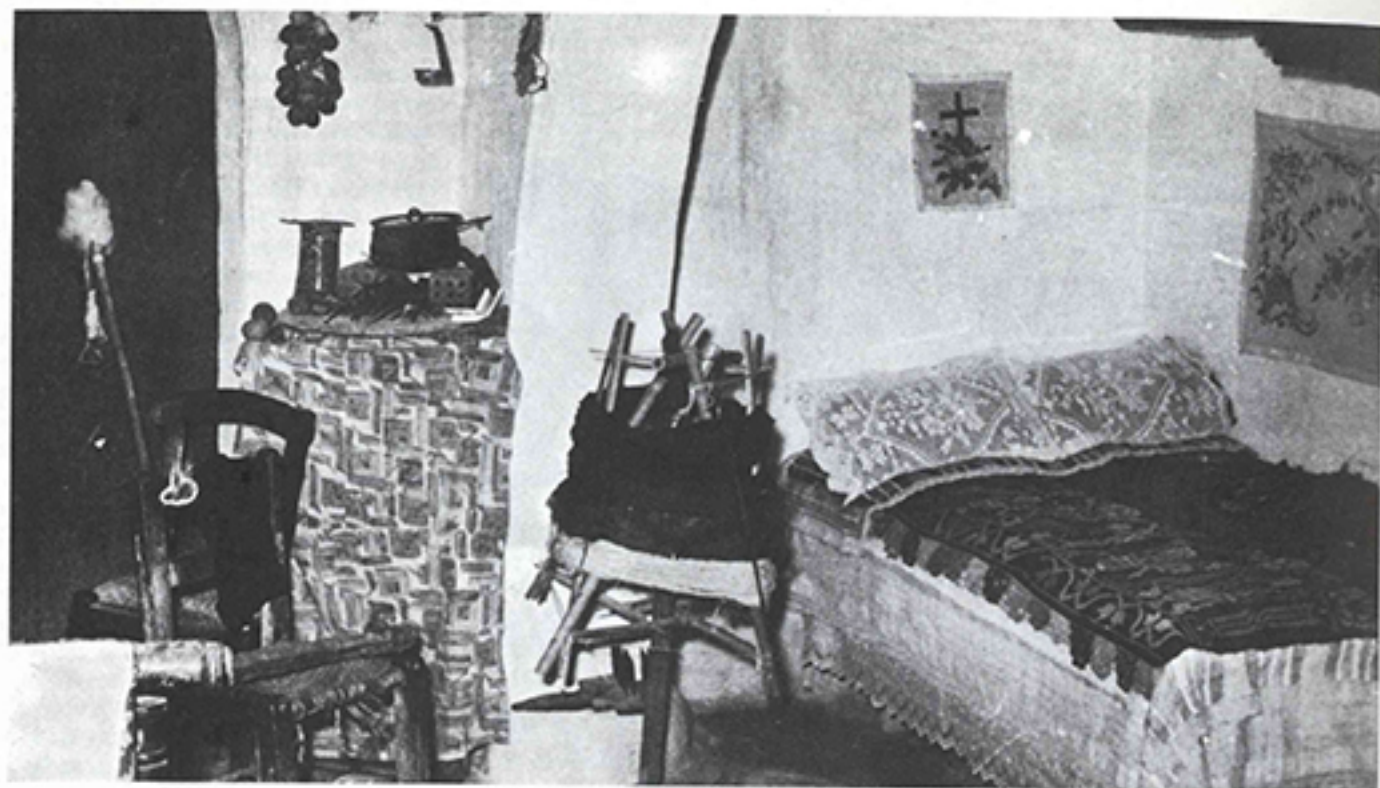
«τυχερὴ» ἐπανάσταση τῆς Μεταπολιτευτικῆς Ἐπιτροπῆς, δίκαια τιμοῦμε τοὺς πρωτεργάτες καὶ τοὺς ἀγωνιστὰς τῆς. Ἡ φιλοπατρία καὶ ἡ εὐγνωμοσύνη τῶν ἀπογόνων τῶν ἡρώων αὐτῶν, μὲ πρωτοβουλία τοῦ ἀειμνήστου Μιχ. Φραντzesκάκη, ὤψωσαν στὶς Βρυῖσες τοῦ Ἀποκορώνου ὀρμητήριον τῆς Μεταπολιτεύσεως, τὸ ὀραιότατον στήν κατασκευὴ καὶ στὸν συμβολισμό του μνημεῖον τοῦ Κρητικοῦ γλύπτη Γιάννη Κανακάκη καὶ τὶς προτομὰς τῶν Κούνδουρου καὶ Λεκανίδου. Ἐκάναν δὲ τὰ ἀποκαλυπτήρια στὶς 2-5-1954 μὲ τὸν πρίγκιπα Γεώργιον, ἐνώπιον τῶν Ἀρχῶν, παλαιῶν ἀγωνιστῶν καὶ χιλιάδων ἐνθουσιασμένου καὶ γεμάτου εὐγνωμοσύνης λαοῦ.

Στὸν Βάμο πάλι, στὸν τόπον ποὺ ὑλοποιήθηκαν οἱ προσδοκίαι τῆς Μεταπολιτεύσεως, ἀπέριττον μνημεῖον ἀπαθανατίζει τοὺς πρωτεργάτες καὶ τὴ δράση τους. Στὰ Χανιά δρόμοι ἔχουν τιμηθῇ μὲ τὰ ὀνόματά τους. Στὸ βωμὸ δὲ τῆς καρδίας μας καίει ἀκοίμητα τὸ καντήλι τῆς εὐγνωμοσύνης μας γιὰ τοὺς γιγαντομάχους Μεταπολιτευτικοὺς ποὺ μᾶς ὁδήγησαν ἓνα λεπτὸ νωρίτερα στὴν ΕΝΩΣΗ, προαιώνιον πόθον τῶν σκλάβων προγόνων μας.

ΣΤΥΛ. Γ. ΠΑΝΗΓΥΡΑΚΗΣ
Γυμνασιάρχης

Τὸ Ἀρχηγεῖον τῶν ἐλληνικῶν στρατευμάτων στὸν Ἀλικιανό, τὸ 1897.

Ἡ γωνιά με τὸ κρεβάτι σὲ κρητικὸ νοικοκυριό.

ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

B.E.T.O. Ε.Π.Ε.

Ἑργοστάσιον: ΒΑΜΒΑΚΟΠΟΥΛΟΝ ΧΑΝΙΩΝ

Γραφεῖα: Α. Κυδωνίας ΧΑΝΙΑ

Τηλ. 23485 - 24760

**Σας συνιστούμε
τὸ πιὸ τέλειο αὐτοκίνητο
τῆς ἐποχῆς μας...
Τὸ νέο COROLLA
τῆς TOYOTA.**

Μεγάλο ἐσωτερικὸ σαλόνι, πλάτους 1.335 χθκ. πιὸ φαρδύ ἀπὸ τὰ περισσότερα ἐπιβατικὰ αὐτοκίνητα στὴν κλάση τῶν 1200 κ. ἐ., προσφέρει ἀνετο χῶρο γιὰ τὰ ἐμπρὸς καὶ ὀπίσω καθίσματα.

Θαυμάσια ἐξωτερικὴ γραμμή, ποὺ τὸ ἐπιβάλλει σὰν αὐτοκίνητο «πρώτης κλάσεως».

Οἰκονομικὸ σὲ καύσιμα, γι' αὐτοὺς ποὺ θέλουν καὶ οἰκονομία.

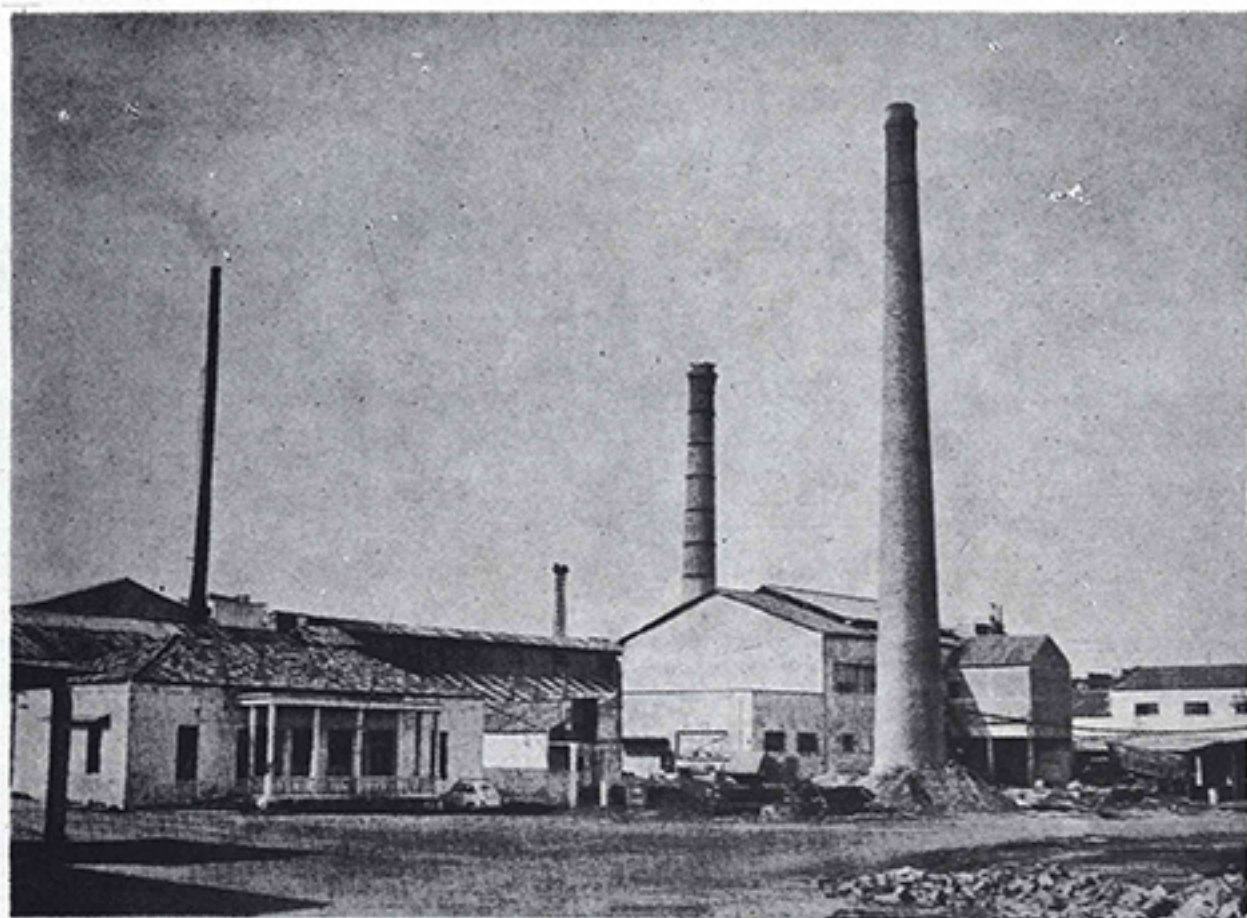
Μεγάλῃ ἰσχύϊ, 73 ἵππων SAE, ποὺ παράγεται ἀπὸ μιά μηχανή τῶν 1166 κ.ἐ. (CC), μιά μηχανή ποὺ συνδυάζει δύναμη καὶ οἰκονομία.

Γι' αὐτὸ μὲ ἓνα γέμισμα τοῦ ρεζερβουάρ, ποὺ ἔχει χωρητικότητα 50 λίτρων, ἀποφεύγουμε τὸ συχνὸ στά-
μάτημα στὰ ταξίδια μας γιὰ ξαναγέμισμα.

COROLLA

ΚΑΣΙΔΟΠΟΥΛΟΣ Α.Ε
ΑΘΗΝΑΙ - ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

A.B.E.A. **ΑΝΩΝΥΜΟΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ ΑΝΑΤΟΛΗ**

Συνεταιριστική Έλαιουργική Βιομηχανία Χανίων

Τηλέφ. 23.364 — 22.510

Η αρχαιότερα Έλαιουργική Βιομηχανία της Ελλάδος (από το 1889).

Από το έτος 1951 ελέγχεται και διοικείται από τας Ενώσεις Γ. Συνεταιρισμών Χανίων.

Τα προϊόντα της ΑΒΕΑ είναι γνωστά πανελληνίως με το Σήμα της ύψηλης ποιότητας, την κεφαλήν κορασίδος.

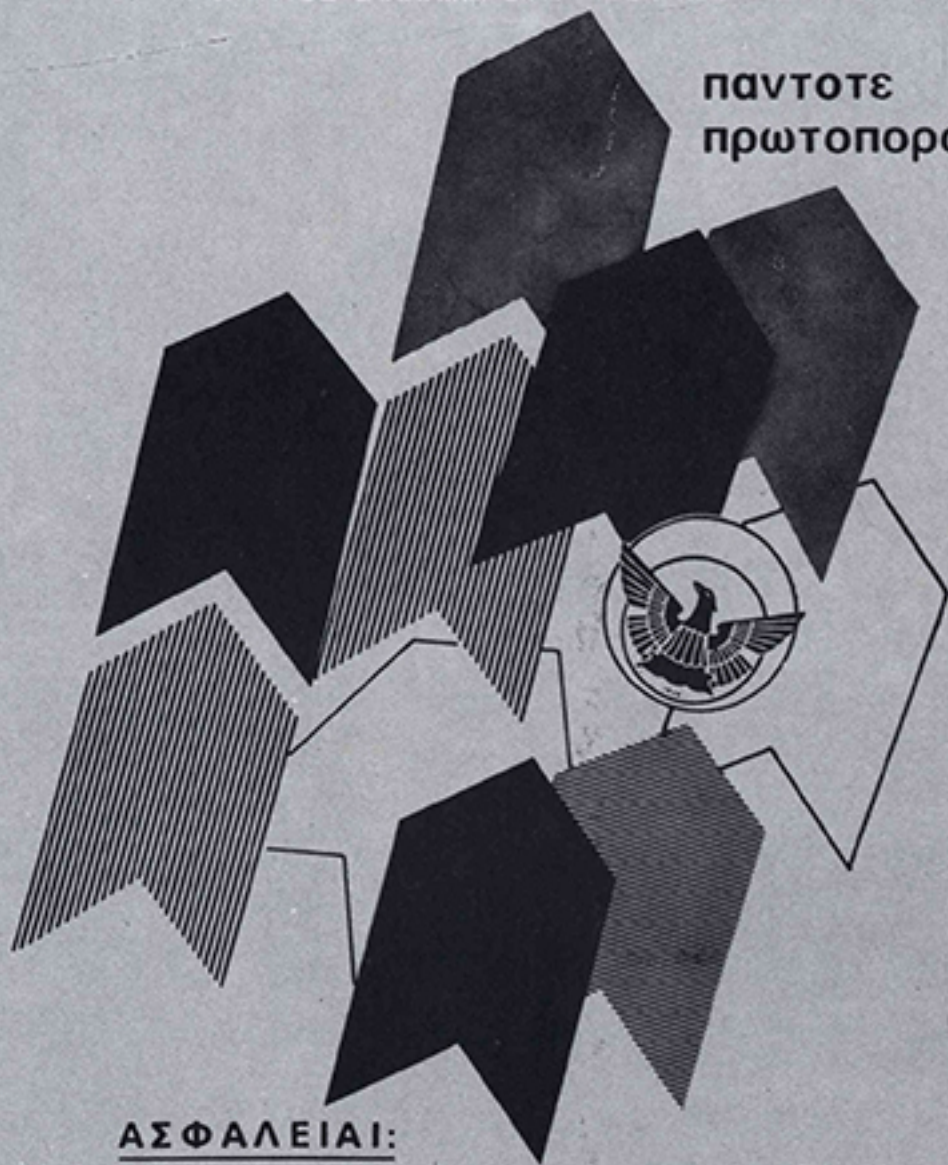
1. Σάπωνες κοινοί, εξαιρετικής ποιότητας με 75% λάδι, τυποποιημένοι 300 γραμ. Πράσινοι, λευκοί πρέσας.
2. Σάπωνες άρωματικοί. Ποιότης εξαιρετική. Σε σελλοφάν 125 γραμ., ανά 40 τεμάχια εις χαρτοκιβώτια 5 χιλιογράμμων.
3. Σκόνη ενισχυμένου σάπωνος, δι' ηλεκτρικά πλυντήρια.
4. Έλαιόλαδα: Εις δοχεία λιθογραφημένα 16,8, 4,5 και 2,175 κιλών. Καί πλαστικές φιάλας 1 λίτρου.

Ο ΦΟΙΝΙΞ

ΑΝΩΝΥΜΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ ΓΕΝΙΚΩΝ ΑΣΦΑΛΕΙΩΝ

ΠΑΝΤΟΤΕ
ΠΡΩΤΟΠΟΡΟΣ

ΑΣΦΑΛΕΙΑΙ:

Ζωής - Πυρός - Μεταφορών - Προσωπικών 'Ατυχημάτων - 'Αστικής Εϋθύνης - 'Εργατικών 'Ατυχημάτων - Μηχανικών Βλαβών - Κλοπής - Θραύσεως Κρυστάλλων - Πλοίων - 'Αεροσκαφών - Κεφαλαιοποιήσεως - Αυτόκινήτων - Κλάδος 'Ασθενείας.

ΚΕΝΤΡΙΚΟΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ

'Οδός Σοφοκλέους 11 - Τηλ. 3211.211 - 14

'Ιδρυτής 'Εμπορική Τράπεζα τής 'Ελλάδος

ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ-ΠΡΑΚΤΟΡΕΙΑ ΣΕ ΟΛΗ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΣΤΡΑΤΗΣ Γ. ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ
ΓΕΝΙΚΟΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΒΟΓΙΑΤΖΑΚΗΣ

μέ τὸ μεγαλύτερον δίκτυον Ὑποκαταστημάτων
εἰς ὅλην τὴν χώραν καὶ τὸ ἐξωτερικόν, σᾶς παρέχει
ἄνεσιν καὶ ταχύτητα εἰς τὰς συναλλαγὰς σας

ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΜΟΤΟΡ ΟΪΛ (ΕΛΛΑΣ) ΔΙΫΛΙΣΤΗΡΙΑ ΚΟΡΙΝΘΟΥ Α.Ε.

Κεντρικά Γραφεία Καραγεώργη Σερβίας 2 - Αθήναι (125)

Τηλέφ. 3246311 - 15, 324586 - 88 ΤΕΛΕΞ 005741

Τὸ Διυλιστήριο τῆς ΜΟΤΟΡ ΟΪΛ (ΕΛΛΑΣ) τοῦ Ὁμίλου Ἐπιχειρήσεων Βαρδινογιάννη εἰς Ἀγίους Θεοδώρους Κορινθίας, δυναμικότητος κατεργασίας 7 ἑκατομ. τόννων ἀργοῦ πετρελαίου, μὲ τὸ δεξαμενόπλοιο «Ν. Ι. Βαρδινογιάννης», χωρητικότητος 140.000 τόννων, πλοιοκτησίας Ὁμίλου, τὸ ὁποῖον ἐκφορτώνει τὴν πρώτην ὕλην.

ΜΥΡΟΛΟΪ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΝΕΚΡΟΥΣ 1941 - 1945

Τὴ μαύρη φρίκη ἐσκόρπισαν οἱ Γερμανοὶ στὴν Κρήτη·
κι' ἐκλείσει ἡ πόρτα πένθιμα, βουβά σὲ κάθε σπίτι·
κάθε τραγούδι ἐσώπασε, κάθε καρδιά ἐνεκρώθη
θαρρεῖς ποτάμι ὁ θάνατος πύρινο, ὀλοῦθε ἀπλώθη.

Κι' ὦ, Ἔσεῖς ἀξέχαστοι Νεκροὶ κι' ἀδικοσκοτωμένοι,
ἄκλαυτοι, ἀμοιρολόγητοι κι' ἂν κείτεστε θαμμένοι,
ἐκεῖ ὅπου σᾶς κάρφωσε πικρὸ θανάτου βόλι,
μὰ μέρα τρισαρμακερὴ ποῦ ἔχεν ὁ Χάρος σκόλη·
ἄκλαυτοι, ἀμοιρολόγητοι κι' ἂν κείτεστε κι' ἀκόμα
ἄγνωστο κι' ἀλιβάνιστο κι' ἂν εἶναι σας τὸ χῶμα
ἐκεῖνο ποῦ σᾶς σκέπασεν, ἀξέχαστοι Νεκροὶ μας,
Ἰερὸ Βωμὸ ὡς στήσωμε βαθιὰ μὲς στὴν ψυχὴ μας,
βωμὸ νὰ σᾶς λατρεύωμε καὶ νὰ σᾶς προσκυνώμε.

Γιὰ τῶν Ἡρώων τὸ θάνατο λόγια πικρά μὴν ποῦμε!
Κανεῖς μὴν παραπονεθεῖ, κανένας νὰ μὴν κλάψει.
Τὰ ὀνόματά των ὀλωνῶν ἡ Ἱστορία θὰ γράψει
μὲ γράμματα ξαστραφτερά καὶ μέσ' ἀπὸ τὰ χρόνια
ποῦ θὰ κυλοῦν ἀτέλειωτα, θὰ ζοῦν Ἐκεῖνοι αἰώνια!

Γιὰ τὸν καθένα μας γυρνᾷ τῆς Μοίρας τὸ σφεντύλι·
μὰ μέρα ποῦ δὲν προσδοκᾷς, πρωί, μεσημέρι, δεῖλι
καθένας ποῦ ἔζησεν, ἐδῶ στὴ γῆ καὶ θὰ πεθάνει.
— Νόμος ἀλύγιστος, κοινὸς ποῦ ὅλους το' ἀνθρώπους πιάνει —
Ἐμεῖς δὲν εἴμαστε βουνά, νὰ στέκουμε παναιώνια·
τί σήμερα καὶ τί ταχιά καὶ τί σὲ δέκα χρόνια;
Χαρὰς τον ποῦ μὲ θάνατον ὅμοιο μὲ σᾶς πεθάνει·
κερδίζει δόξα καὶ τιμὴς ἀμάραντο στεφάνι!

Μά, ὦ, Ἔσεῖς κορμὰ μαρτυρικά κι' ἀδικοσκοτωμένα!
Μὲ τ' ἅγιο τὸ αἷμα σας Ἔσεῖς, δέντρο ἐποτίσατε ἓνα
ποῦ ΛΕΥΤΕΡΙΑ ὀνομάζεται κι' ἔχει τὸν ἥλιο στέμμα
τρέφεται καὶ καρποφορεῖ μόνο καὶ μόνο μὲ αἷμα.
Μέσα στοῦ μαύρου πόνου μας τὸ φουντωτὸ περβόλι
κι' ἐμεῖς θὰ κανακίζωμε τὸ δέντρο αὐτό, ὅλες κι' ὅλοι·
Θὰ τ' ἀκριβοφροντίζωμε πρωί, μεσημέρι, βράδι,
ὡς που νὰ πᾶνε οἱ ρίζες του βαθιὰ κάτω στὸν Ἄδη
καὶ νὰ θεριέψει καὶ νὰ φτάζει ἀπάνω ἴσια στ' ἀστέρια
ποῦ κι' ἂν τὸ δέρνουν κεραυνοί, χειμῶνες κι' ἀγριοκαίρια
νὰ ὀρθώνει τὴν ἀλύγιστη καὶ σκοτεινὴ κορφή του
γιὰ τοὺς τυράννους κάνοντας σπαθὶ κάθε κλαδί του!

ΑΓΓΕΛΟΣ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙΝΟΣ

**Ψυγεία - Πλυντήρια - Κουζίνες - Τηλεοράσεις
Σκουπες - Μαγνητόφωνα - Στερεοφωνικά
συγκροτήματα - Ραδιομαγνητόφωνα κ.λ.π.
ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΩΝ ΕΤΑΙΡΕΙΩΝ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ**

**CENERAL ELECTRIC
AEG
ΦΙΛΙΠΣ
NATIONAL**

**ΑΜΕΡΙΚΗΣ
ΓΕΡΜΑΝΙΑΣ
ΟΛΛΑΝΔΙΑΣ
ΙΑΠΩΝΙΑΣ**

Αντιπρόσωπος Χανίων - Ρεθύμνης

Ε.ΝΙΚΟΛΙΟΥΔΑΚΗΣ

ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ «ΤΕΡΨΙΣ»

**Η ΑΡΧΑΙΟΤΕΡΑ επιχείρησης εις τὸ εἶδος μας
ἐν ΚΡΗΤΗ**

- Θα ὠφεληθῆτε ἐὰν μᾶς ἐπισκεφθῆτε πρὶν ἀγοράσετε
- Μία ἐπίσκεψίς σας εἶναι ἀρκετὴ διὰ νὰ διαπιστώσετε τὴν ὑπεροχὴν μας

Χιονοδρόμοι στα Λευκά Όρη.

**ΒΙΟΧΥΜ Α.Ε.
ΧΑΝΙΩΝ**

**ΠΡΟΪΟΝΤΑ
ΠΟΙΟΤΗΤΟΣ**

Έμφιαλωμένοι
ζαχαρούχοι χυμοί
Βυσινάδες
Πορτοκαλάδες

«Χαλί τῆς καλογριᾶς»

6η Παγκρήτιος Ἐκθεσις Χειροτεχνίας 1975

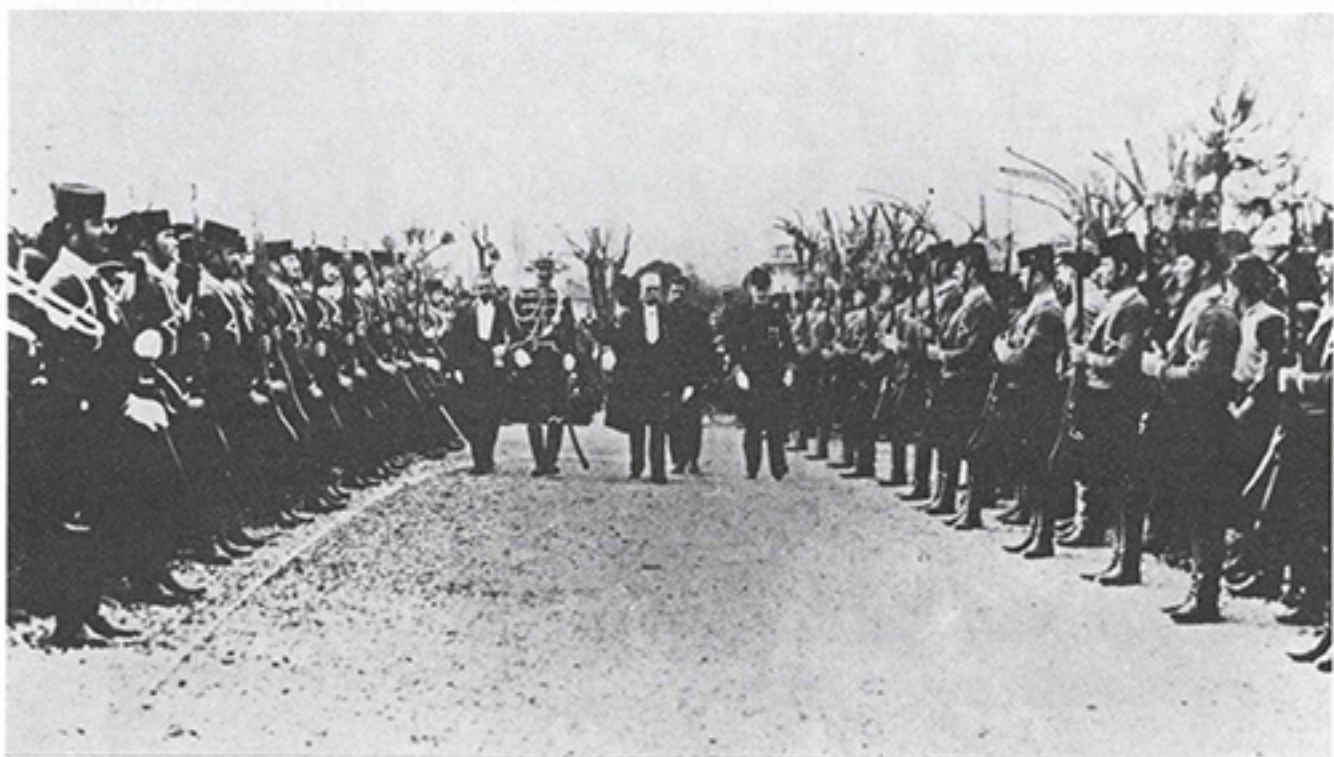
Ἑναρξίς 23 Μαΐου ἐ.ἐ.

Αἶθουσα Τεμένους Λιμενικοῦ Περιπτέρου

Ἡ Ἐκθεσις αὐτὴ ἀποτελεῖ ζωντανὴν προβολὴν τῆς Λαϊκῆς Τέχνης τῆς Κρήτης, διότι εἰς αὐτὴν οἱ ἐπισκέπται θὰ θαυμάσουν ἀντιπροσωπευτικὰ δείγματα τῆς Κρητικῆς Χειροτεχνίας καὶ Καλλιτεχνικῆς Βιοτεχνίας

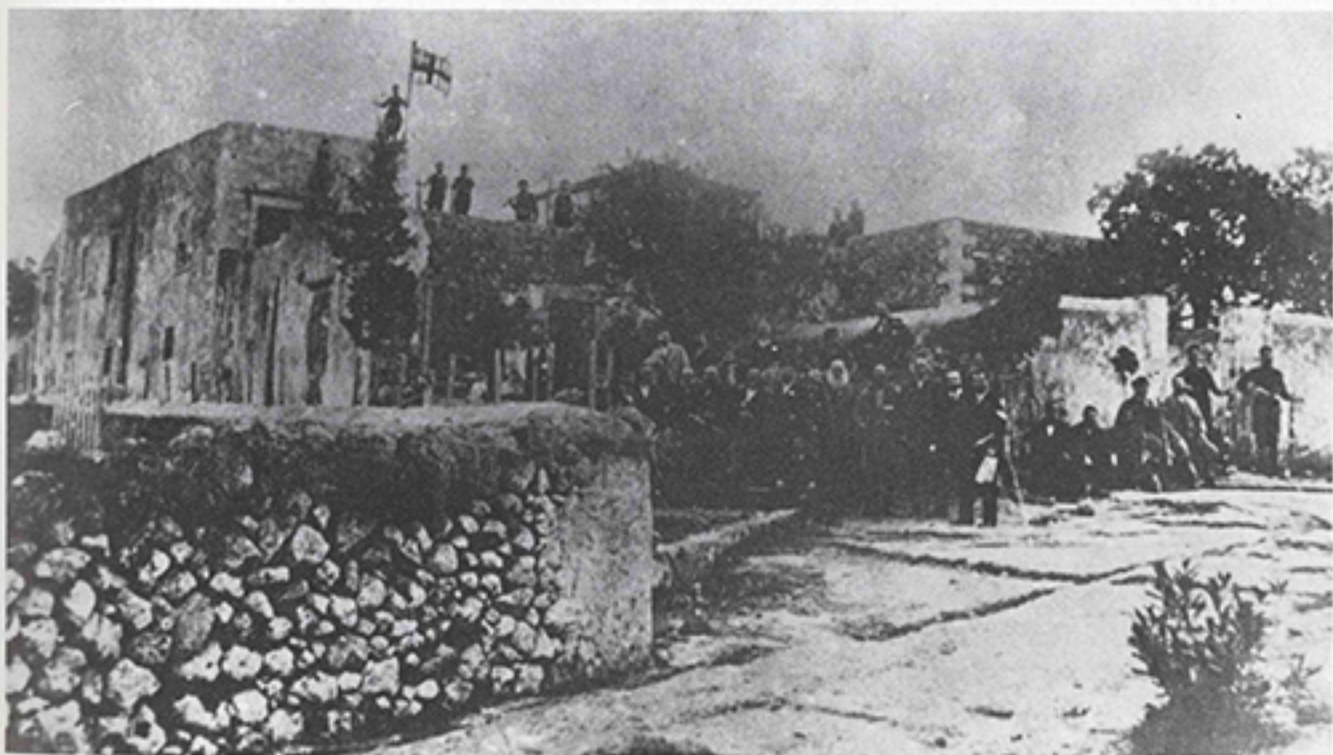
Ἡ κρητικὴ σημαία κοματίζει στὸν Προφήτη Ἡλία τοῦ Ἀκρωτηρίου.

Ὁ ἀρμοστής Ἀ. Ζαΐμης ἐπιθεωρεῖ τὴν κρητικὴ χωροφυλακὴ κατὰ τὴν ἄφιξή του στὰ Χανιά.

Ἀξιωματικοὶ τῶν συμμαχικῶν στόλων μετὰ τοὺς ἡγέτες τῶν ἐπαναστατῶν στὸ Ἀκρωτήρι.

Συγκέντρωση Κρητῶν ἀγωνιστῶν στὶς Πλακοῦρες.

26-10
98.8

sinenossis

Κεντρική Ένωση Γεωργικών Συνεταιρισμών Χανίων
UNION CENTRALE DES COOPERATIVES
AGRICOLLES DE LA CANEE
Πλατεία Κατεχάκη 12 TELEX 128, τηλ. 25.967
Αντιπροσωπεία Αθηνών: Γ. Κατσιφαράκης
Νάξου 65, Πλ. Κολιάτσου, τηλ. 2013171 - 2027347
Οίνοι Έμφιαλωμένοι και χύμα
VINS EN BOUTEILLES ET EN VRAC
5 Εξαγωγαι εις όλας τας Χώρας της Ευρώπης

Οίνοι Ξηροί (VINS SEC)
LISSOS
CLOS DU CASTEL
Ρωμέικο
Κυδωνία
Ρετσίνα

Οίνοι Γλυκοί (VINS DOUX)
Μοσχάτο Μάξης
Έλυρος
VERMOUTH CRETA

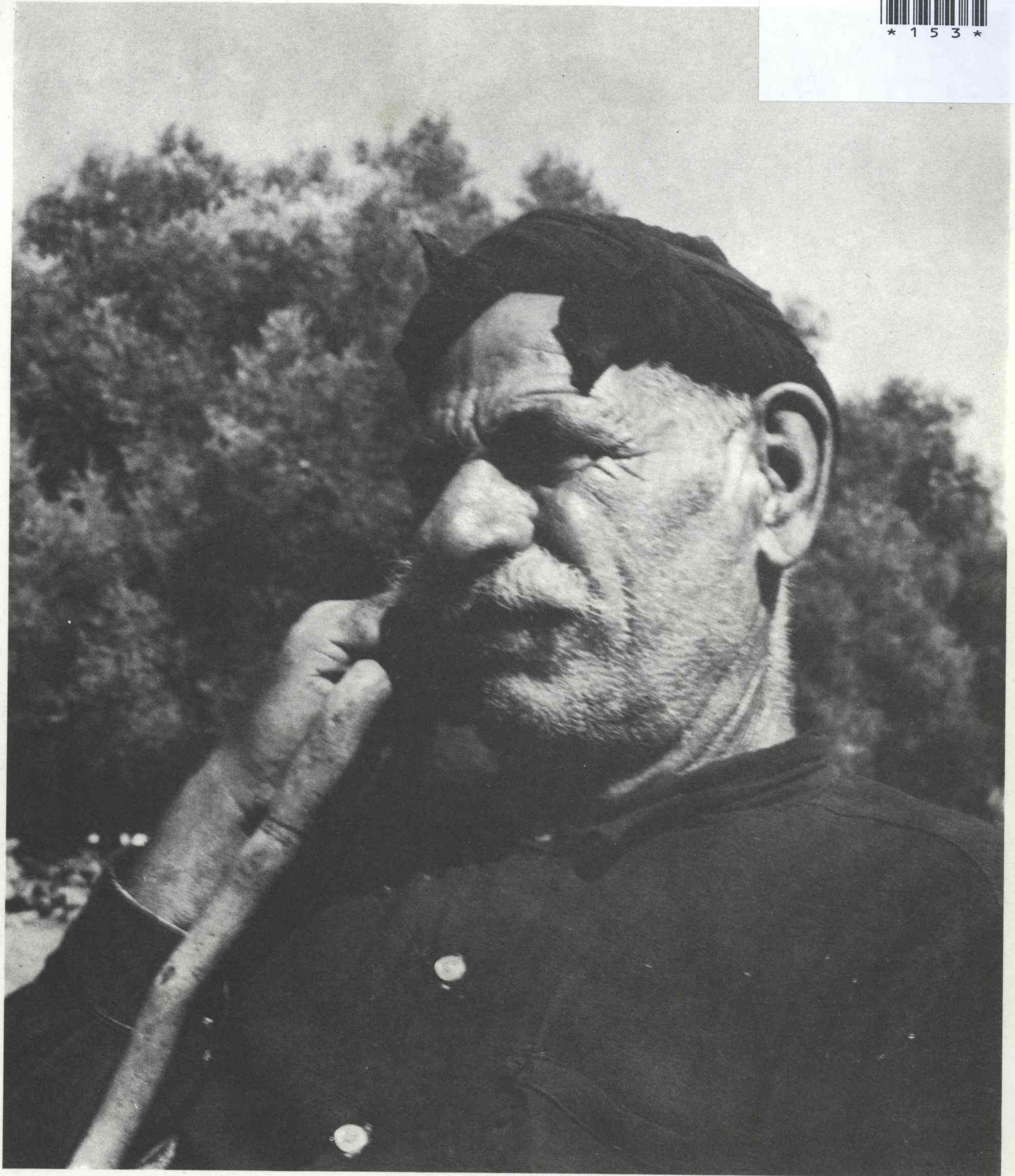

«Ο λαός της Κρήτης κηρύττει ενώπιον Θεού και ανθρώπων την "Ενωσιν..."».

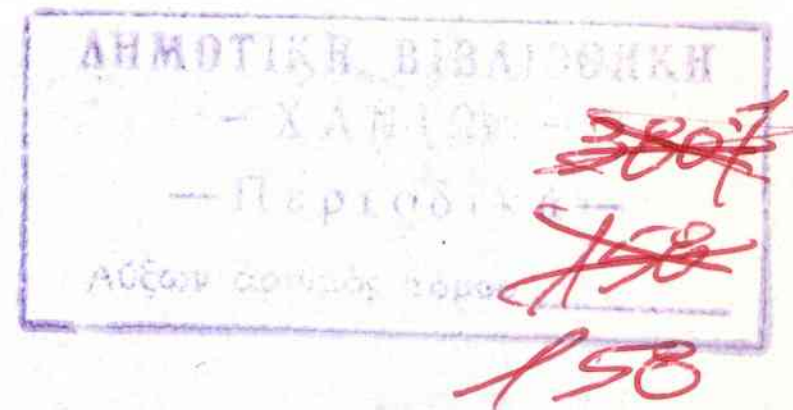
xavià
1975

«Μὴ φέρνετε τσ' ἀθιβολὲς
καὶ τὰ ροζοναμέντα
καὶ μὴν τὰ κουβεντιάσετε
μὴν τὰ μεταδιηγᾶστε...
... Ἐμέναν ἦτον κι' ὁ φονιάς
ἐμὲ κι' ὁ σκοτωμένος...».

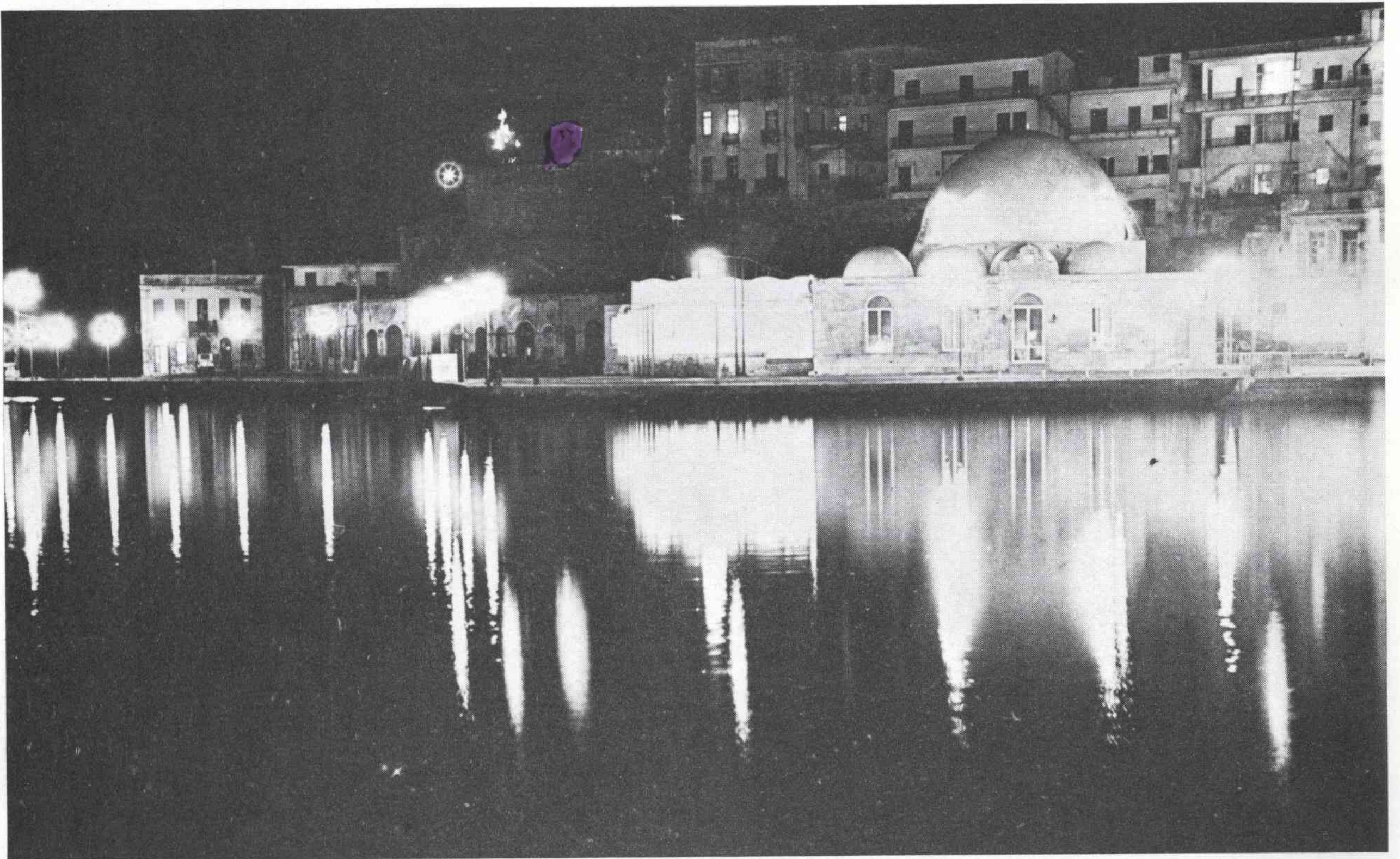
Ριζίτικο Τραγούδι

φοκλορικόν

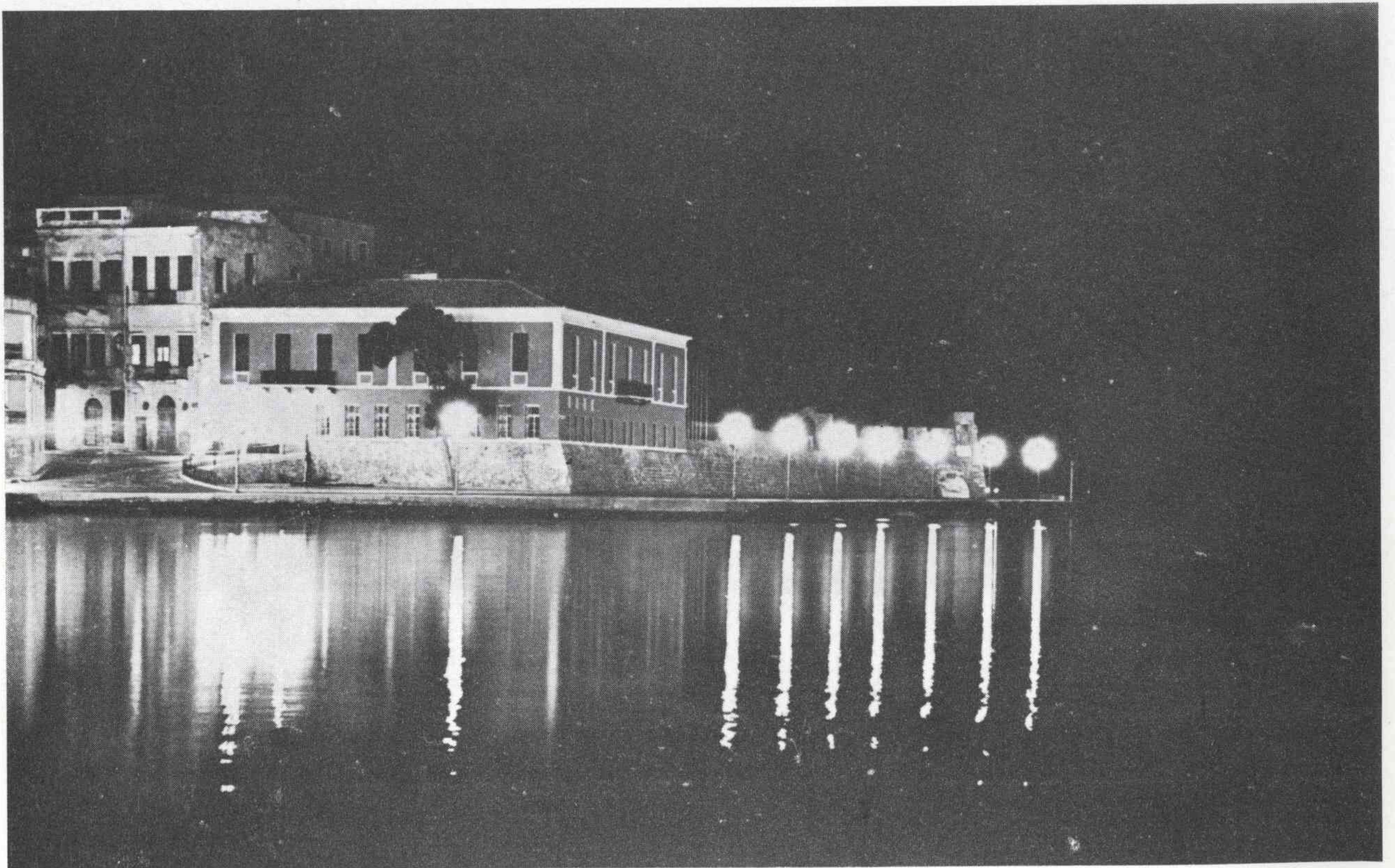

φεστιβάλ μαΐου 1975

23, 24, 25, 26 Μαΐου 1975
(Κολυμβητήριο Ν.Ο. Χανίων)

"Αποψη τοῦ λιμανιοῦ τῶν Χανίων τῇ νύκτα.

Φιρκάς: Τὸ Ναυτικὸ Μουσεῖο.

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΠΡΟΣ ΦΙΛΟΥΣ

Τὰ Χανιά, ἡ πανέμορφη αὐτὴ πόλη τῆς Μεγαλονήσου Κρήτης, ὑποδέχονται καὶ πάλι αὐτὸ τὸν καιρὸ τοὺς φίλους τους. Αὐτοὺς ποὺ ἔρχονται νὰ γιορτάσουν, μαζί μὲ τοὺς ἡρωικοὺς Κρητικοὺς ἀγωνιστάς, τὴν ἐπέτειο τῆς Τιτανομαχίας ἐκείνης τοῦ 1941, ποὺ ἔκοψε τὴν ἀναπνοὴ ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος, ὅταν διεξαγόταν, καὶ ἔμεινε στὴν ἱστορία μὲ τὴν ὀνομασία «ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ».

Καὶ οἱ φίλοι ἐπισκέπτες τῶν Χανίων θὰ περιδιαβάσουν, ἄλλοι γιὰ πολλοστὴ φορὰ καὶ ἄλλοι γιὰ πρώτη, στοὺς δρόμους καὶ στὶς συνοικίες τῆς λουλουδένιας πόλεως. Καὶ θὰ ζήσουν, ἀσφαλῶς, νοερὰ τοὺς θρύλους καὶ τὶς ἱστορικὲς παραδόσεις, ἀπὸ τὶς ὁποῖες εἶναι γεμάτη κάθε γωνιά της.

Τοὺς φίλους αὐτοὺς ἐπισκέπτες χαιρετίζει θερμὰ ὁ Δῆμος τῆς ἱστορικῆς πόλεως. Καὶ τοὺς προσφέρει, μαζί μὲ τὴν ὀλόθερμη ἀγάπη του, αὐτὴ τὴν μικρὴ ἔκδοση, ποὺ δὲν ἔχει λογοτεχνικὲς ἢ ἱστορικὲς φιλοδοξίες, ἀλλὰ ἐπιθυμεῖ νὰ δώσῃ μιὰ μικρὴ εἰκόνα τῶν χιλιάδων τόσων θρύλων καὶ παραδόσεων τοῦ τόπου, τοῦ αἵματοβαμμένου, τοῦ σκληρὰ δοκιμασμένου ἀπὸ ξένους κατακτητὰς καὶ ποὺ πάντα στάθηκε ὄρθιος καὶ δὲν ἔσκυψε τὸ κεφάλι σὲ κανένα. Τοῦ τόπου ποὺ γέννησε, ἀνέθρεψε καὶ ἀνέδειξε τὴν μεγαλύτερη πολιτικὴ φυσιογνωμία τῆς Ἑλλάδος τοῦ 20οῦ αἰῶνα, τὸν Ἐθνάρχη ΕΛΕΥΘΕΡΙΟ ΒΕΝΙΖΕΛΟ. Τὸν ἀγωνιστὴ πού, ἂν καὶ πέρασαν 40 χρόνια ἀπὸ τὸν θάνατό του, ἡ σκιά του πλανᾶται ἐπάνω ἀπὸ τὰ ἀγαπημένα του ΧΑΝΙΑ.

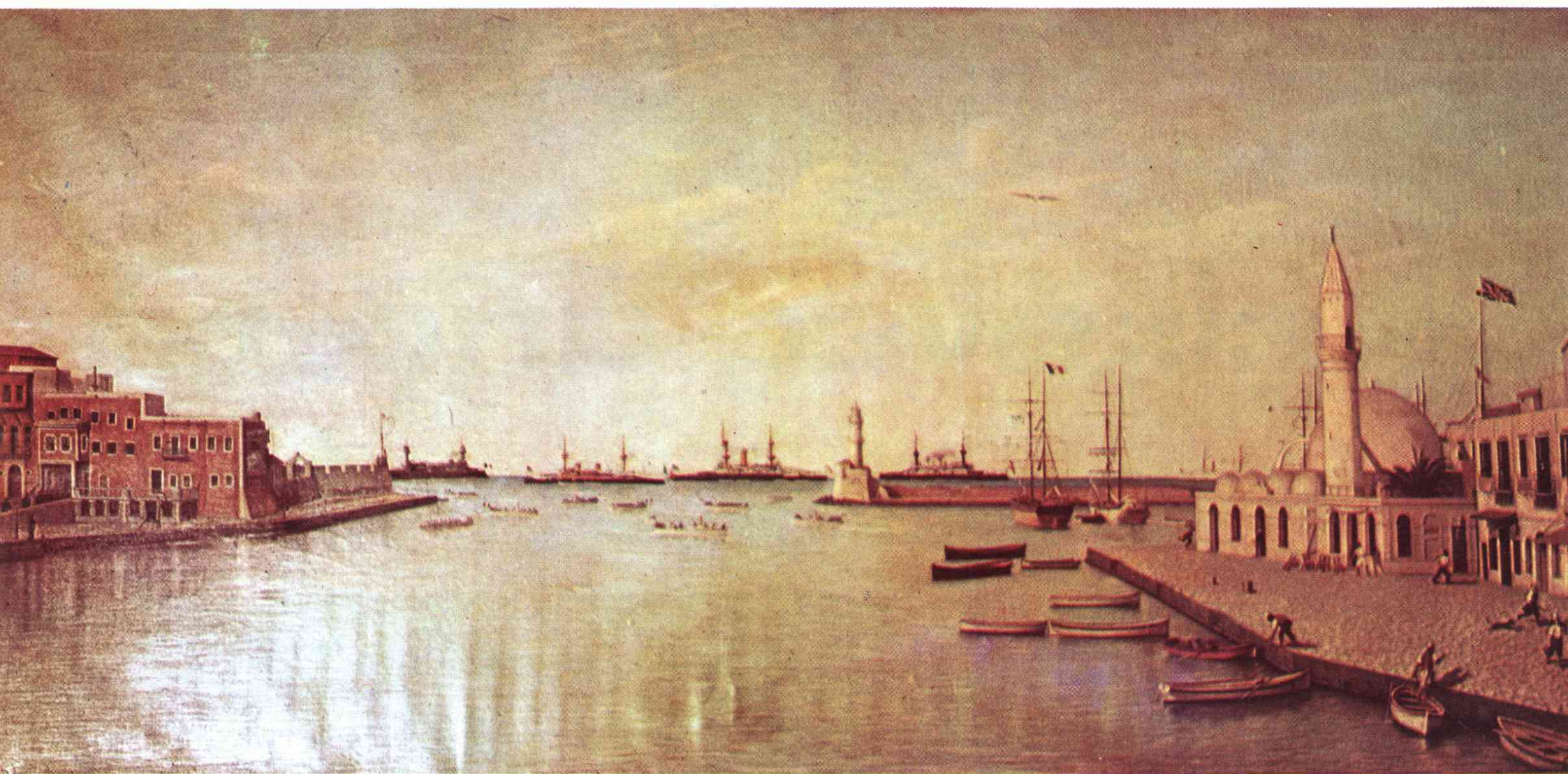
Τοὺς φίλους ἐπισκέπτες τῶν Χανίων ὁ Δῆμος τοὺς χαιρετᾷ καὶ τοὺς χαρίζει τὴν μεγάλη ἀγάπη τῶν κατοίκων του.

“Κρητικός αγωνιστής”
 του Χανιώτη ζωγράφου
 Άντ. Πετρουλάκη

“Ο Τοπανᾶς”
 του Χανιώτη ζωγράφου
 Βασ. Ζαχαράκη

Τὸ παλιὸ λιμάνι τῶν Χανίων ἀπὸ τὸν παλιὸ Κρητικὸ ζωγράφο Γιάννη Σταυράκη (1897).

ΧΑΝΙΑ

Ἕνα κοχὺλι ποὺ τὸ χαϊδεύει ὁ γιαλὸς
κι ὁ ἥλιος τὸ μορφαίνει
μιὰν ἀνεμώνα ξέγνοιαστη στάγερα τὴν ἀγκάλῃ.

Κόρη ματιοῦ ποὺ μέθησε στάντίκρυσμα τοῦ ὠραίου
μιὰν ὀπτασία ποὺ λικνίζεται
στῶν ἀστεριῶν τὴ λάμψη
ἕνας καημὸς στὴν ξεγνιασιὰ τοῦ ὀνείρου.

ὦ, τοῦ Αἰγαίου ὁμορφῇ φωλιὰ
ἀπὸ νοσταλγικὰ ὁράματα φτιαγμένη.

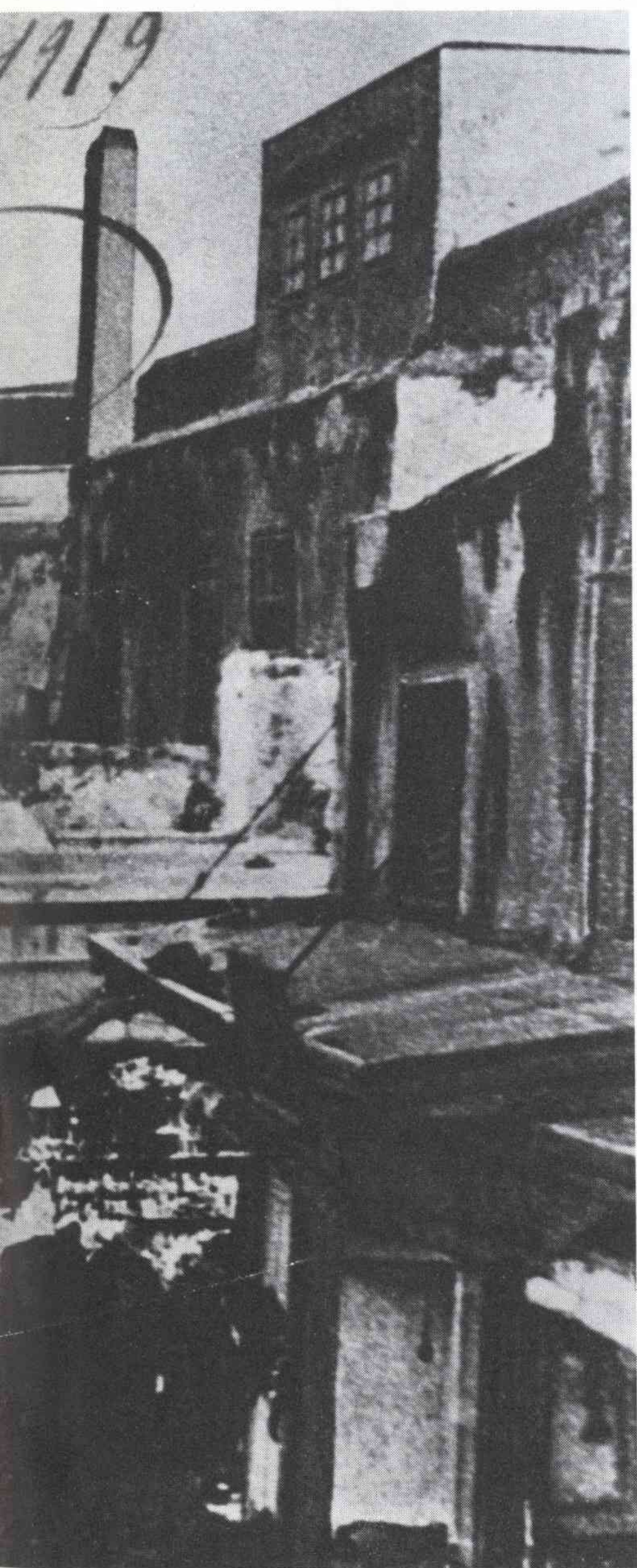
ΜΙΧΑΛΗΣ ΓΡΗΓΟΡΑΚΗΣ

εἰκόνες ἀπὸ τῆ

Ἡ λαχαναγορὰ τῶν Χανίων στὴν Τουρκοκρατία, πρὶν τὴν πυρκαϊὰ τοῦ 1897. Σήμερα τὸ ἐμπορικὸ τμήμα τῆς ὁδοῦ

ζωή στὰ παλιὰ χανιά

Ποτιέ (Κάτωλας).

“Ας κάνουμε και φέτος ένα ταξίδι στα περασμένα, στην περασμένη και ξεχασμένη ζωή της πόλης μας. Μπορεί αυτά τα ταξίδια να μᾶς κάνουν ν’ αγαπήσουμε περισσότερο τοῦτο τὸν τόπο, τὴν πόλη αὐτὴ ὅπου οἱ παλαικές της γειτονιές διατηροῦν ἀκόμα τὶς ἀναμνήσεις τους, ζοῦν μέσα στὶς ἀναμνήσεις τους.

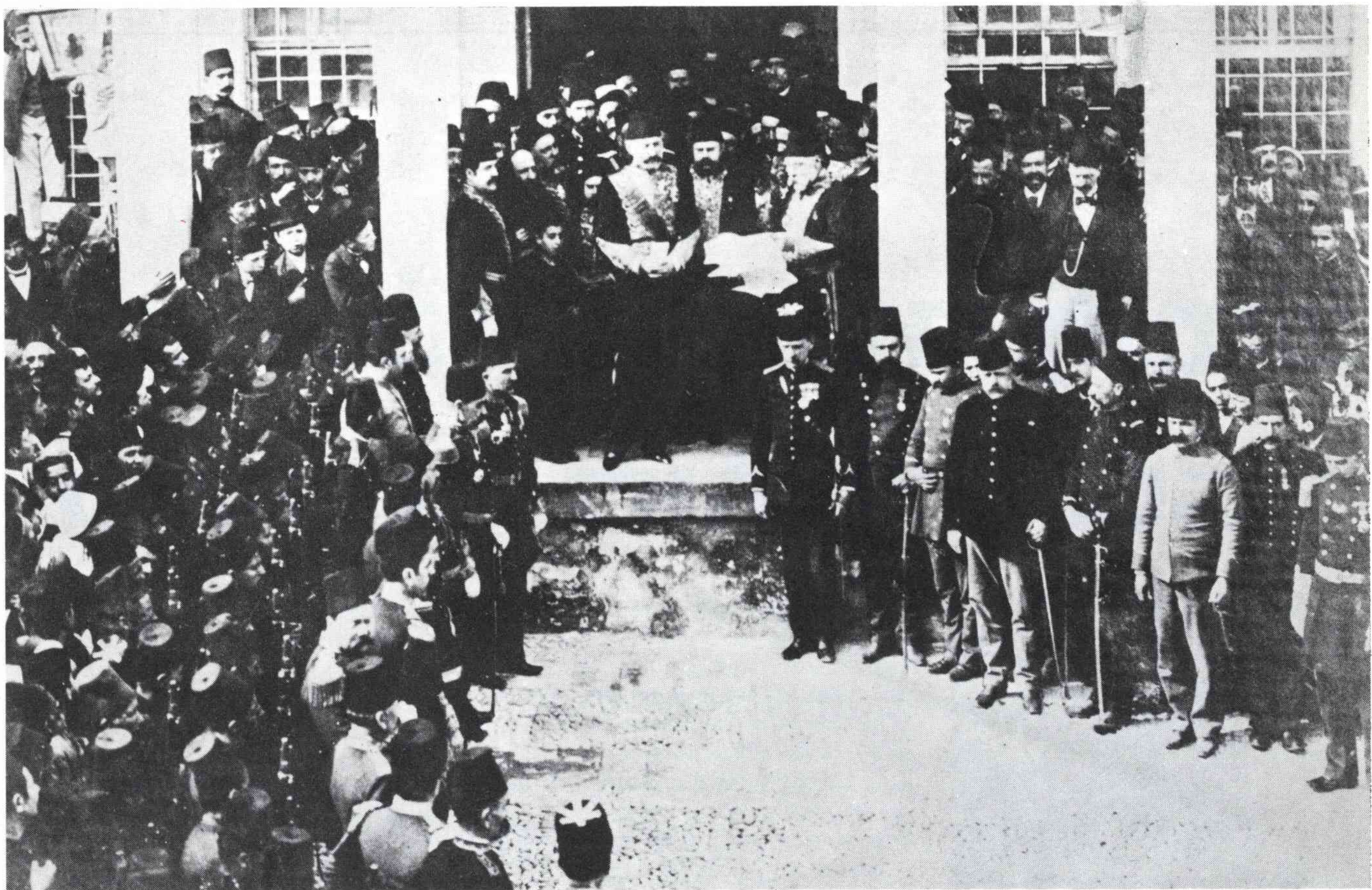
Μέσα σὲ 50 ἢ 60 χρόνια ἡ ζωὴ ἄλλαξε μορφή, κι ὕστερα ἀπὸ τὸν Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο ἴσως ἄλλαξε καὶ νόημα. Πῶς μπορεί ὁ νέος ἄνθρωπος σήμερα νὰ φανταστῇ τὴν πόλη (καινούρια καὶ παλιὰ) χωρὶς ἀσφαλτοστρωμένους δρόμους, χωρὶς αὐτοκίνητα, χωρὶς ἠλεκτροφωτισμό; Κεῖνὴ τὴν ἐποχὴ ὅμως, οἱ δρόμοι στὴν παλιὰ πόλη ἦταν στρωμένοι μὲ μαῦρες ἡφαιστειακές πλάκες καὶ στὴν καινούρια μόνο οἱ κεντρικοὶ ἦταν σκυροστρωμένοι. “Ολοι οἱ ἄλλοι ἦταν χωματένιοι χωρὶς καμμιὰ ἐπίστρωση. Τὸ χειμῶνα λάσπη, τὸ καλοκαίρι σκόνη ποὺ σηκωνόταν σὰν σύννεφο, ὅταν περνοῦσε κανένα τροχοφόρο (ἄμαξα, κάρρο ἢ βιζαβὶ) ἢ φυσοῦσε ἀέρας. Καθὼς τὸ γυναικεῖο ντύσιμο τῆς ἐποχῆς (μακριὰ φορέματα μὲ κλειστὸ τὸ λαιμό, μακριὰ μανίκια) δὲν ἄφηνε νὰ φανοῦν γυμνὰ μέρη τοῦ γυναικείου σώματος, κυκλοφοροῦσε τὸ χαρακτηριστικό, καὶ γιὰ τὴν κατάσταση τῶν δρόμων καὶ γιὰ τοὺς πόθους τοῦ ἀνδρικοῦ πληθυσμοῦ, δίστιχο:

“Αραμπὰς περνᾷ, σκόνη γίνεται,
σῆκωσ’ τὸ φουστανάκι νὰ μὴ σκο-
[νίζεται.

Τὰ αὐτοκίνητα ἦταν ἐλάχιστα: λίγα ταξὶ (Φιάτ ἢ Φόρντ), λιγώτερα ἰδιωτικῆς χρήσης καὶ μερικὰ λεωφορεῖα, σωστὲς σακαράκες. Αὐτὰ τὰ τελευταῖα ἔκαναν τὴ συγκοινωνία ἀπὸ τὴν πλατεία τῆς Ἀγορᾶς ὡς τὴν πλα-

τεία Βενιζέλου, στὴ Χαλέπα, ἀκολουθώντας τὴ διαδρομὴ τῆς ὁδοῦ Ἑλ. Βενιζέλου, χωρὶς νὰ περνοῦν ἀπὸ τὴν πλατεία Δικαστηρίων. Στὴν πλατεία αὐτὴ πήγαιναν ἄλλα λεωφορεῖα. Ἦταν ἀνεξάρτητη γραμμὴ. “Οπως ὅμως οἱ ἄνθρωποι κείνῃ τὴν ἐποχὴ προτιμοῦσαν νὰ περπατοῦν, ὁ ἐπιβάτης τοῦ λεωφορείου ἔπρεπε νὰ περιμένῃ πολλὰς φορές περισσότερο ἀπὸ μιὰ ὥρα, ὥσπου νὰ συγκεντρωθῇ ἕνας ἱκανοποιητικὸς ἀριθμὸς ἐπιβατῶν γιὰ νὰ ξεκινήσῃ τὸ λεωφορεῖο. Γι’ αὐτὸ τὸν λόγο, πολλοὶ προτιμοῦσαν τὰ ἵπποκίνητα βιζαβιὰ ποὺ χωροῦσαν μόνο ἕξι ἄνθρώπους κι ἔφευγαν σὲ συντομώτερα χρονικὰ διαστήματα. Μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, τὰ βιζαβιὰ περιορίστηκαν στὴ γραμμὴ Ἀγορᾶς — Δικαστηρίων κι ἐξαφανίστηκαν ὁριστικὰ μὲ τὴν κήρυξη τοῦ Ἑλληνοϊταλικοῦ Πολέμου τὸ 1940. Οἱ ἄμαξες ἔπαιζαν τὸ ρόλο τῶν ταξὶ καὶ τὶς χρησιμοποιοῦσαν οἱ εὐποροὶ τῆς ἐποχῆς, κυρίως τὰ μεσημέρια ποὺ γύριζαν στὰ σπίτια τους φορτωμένοι μὲ τὰ ψώνια τους. Στὴ διασταύρωση τῆς σημερινῆς ὁδοῦ Τζανακάκη καὶ τῆς πλατείας Ἀγορᾶς, ἕνας χωροφύλακας ἔπαιζε τὸ ρόλο τοῦ τροχονόμου. Μὲ μεγαλόπρεπες τελετουργικὲς κινήσεις ρύθμιζε τὴν κυκλοφορία τῶν λίγων τροχοφόρων, ἄμαξῶν, αὐτοκινήτων καὶ κάρρων.

Μὲ τὴν ὑπαιθρο, ἡ συγκοινωνία γινόταν, ὅπου ὑπῆρχαν δρόμοι, μὲ «σοῦστες» ποὺ τραβοῦσαν ἄλογα ἢ μουλάρια (ἕνα γιὰ κάθε μιὰ), οἱ περισσότεροι ὅμως χωρικοὶ χρησιμοποιοῦσαν ζῶα, μουλάρια ἢ γαῖδαρους, πάνω στὰ ὁποῖα φόρτωναν τὰ προϊόντα τους γιὰ νὰ τὰ πουλήσουν στὴν πόλη. Ξεκινοῦσαν, ἀνάλογα μὲ τὴν ἀπόσταση τοῦ χωριοῦ τους, ἀπὸ τὴν πόλη, μετὰ τὰ μεσάνυχτα, δυὸ -

Ὁ πασᾶς τῆς Κρήτης διαβάζει σουλτανικὸ φερμάνι ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ παλατιοῦ του. (Χανιά 1897).

τρεῖς μαζί, κι ὅσο προχωροῦσαν, ἡ παρέα μεγάλωνε μὲ τὴν προσθήκη ἄλλων χωρικῶν ἀπὸ τὰ ἐνδιάμεσα χωριά, ἔτσι πὺ στὴν πόλη ἔμπαιναν ἀπὸ τὴν κάθε περιφέρεια ὁλόκληρα караβάνια ἀνθρώπων καὶ ζώων. Πήγαιναν στὰ δυὸ ὑπόστεγα πὺ ὑπῆρχαν ἔξω ἀπὸ τὴν ἀγορὰ καὶ περίμεναν νὰ πουλήσουν τὰ προϊόντα τους. Ὑστερα ὁδηγοῦσαν τὰ ζῶα τους στὰ διάφορα χάνια πὺ ὑπῆρχαν μέσα στὴν πόλη καὶ τὰ ἄφηναν ὥσπου νὰ τελειώσουν τὶς ἄλλες δουλειές τους καὶ τὰ ψώνια τους γιὰ νὰ ξαναφύγουν στὰ χωριά τους. Πολλοὶ χωρικοί, γιὰ νὰ πετύχουν καλύτερες τιμές στὰ προϊόντα τους, τριγύριζαν στὶς γειτονιές καὶ τὰ διαλαλοῦσαν μὲ δυνατὲς φωνές. Αὐτὸ τὸ τριγύρισμα γινόταν ὁπωσδήποτε, ὅταν ὁ χωρικός κουβαλοῦσε ξύλα ἢ κλαδιά, ἀπαραίτητα τότε πὺ ὅλα τὰ σπίτια εἶχαν. τζάκια.

Ὁ φωτισμὸς τῶν δρόμων γινόταν μὲ λάμπες τοῦ πετραλαίου κι ἦταν ἱκανοποιητικὸς γιὰ τὶς ἀπαιτήσεις ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, προπάντων στὴν παλιὰ πόλη, ὅπου τὰ στενὰ σοκάκια περιορίζαν τὸ χῶρο πὺ ἔπρεπε νὰ φωτιστῇ. Αὐτὸ τὸ παρατήρησε τὸ 1861 κι ὁ Γάλλος περιηγητὴς Bourguelot, πὺ γράφει: «Δὲν πρέπει νὰ παραλείψω, γιὰτ' εἶναι σπά-

νιο πράγμα σὲ τούρκικη πόλη, ὅτι τὰ Χανιά εἶναι καλὰ φωτισμένα μὲ μεγάλα φανάρια, πὺ τοποθέτησε πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια ὁ Βελὴ πασᾶς χάρις σὲ μιὰ εἰδικὴ εἰσφορὰ πὺ ἐπέβαλε στοὺς κατοίκους». Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ὁ Βελὴ πασᾶς ὑπῆρξε ὁ εἰσηγητὴς στὸν ἐλληνικὸ χῶρο τῶν σημερινῶν τελῶν φωτισμοῦ πὺ εἰσπράττουν οἱ Δήμοι.

Κάθε πρωί, ὑπάλληλοι τοῦ Δήμου, φορτωμένοι μὲ μιὰ σκάλα κι ἕναν τενεκὲ πετρέλαιο, τριγυρνοῦσαν ὅλα τὰ φανάρια τῆς πόλης, τὰ καθάριζαν, τὰ γέμιζαν πετρέλαιο καὶ τὸ βράδυ ξαναπερνοῦσαν καὶ τὰ ἀναβαν. Πλανόδιοι ἐξ ἄλλου μὲ δυὸ τενεκέδες πετρέλαιο στὰ χέρια, ἕνα μικρὸ χωνὶ κι ἕνα τενεκεδένιο μικρὸ δοχεῖο, πὺ χωροῦσε ὀρισμένη ποσότητα πετρελαίου, περνοῦσαν ἀπὸ τὶς γειτονιές τὰ ἀπογεύματα καὶ διαλαλοῦσαν τὸ ἐμπόρευσμά τους. Ἦταν «οἱ πετρελαιάδες», ὅπως τοὺς λέγανε καὶ πουλοῦσαν στὶς νοικοκυρὲς τὸ λίγο πετρέλαιο πὺ χρειαζόταν γιὰ μιὰ νύχτα ἢ μοναδικὴ συνήθως λάμπα τῶν φτωχόσπιτων. Λίγα ἦταν τὰ σπίτια πὺ προμηθεύονταν πετρέλαιο γιὰ περισσότερες νύχτες καὶ μόνο τὰ πλουσιόσπιτα ἀγόραζαν σφραγισμένους τενεκέδες τῶν 12-15 ὁκάδων.

Ἕνας ἄλλος γραφικὸς πλανόδιος πουλητὴς, τὶς ζεστὲς μέρες τοῦ καλοκαιριοῦ (μεσημέρια κι ἀπογεύματα), ἦταν ὁ παγωτατζῆς. Τριγύριζε κι αὐτὸς τὶς γειτονιές μὲ δυὸ παγωτιέρες φορτωμένες σὲ ἕνα γαῖδουράκι καὶ διαλαλοῦσε τὸ ἐμπόρευσμά του: «Παγωτὸ γαλάτο». Ἦταν παγωτὸ ἀρωματισμένο μὲ βανίλια, πολὺ νόστιμο. Ἀντὶ γιὰ πάγο χρησιμοποιοῦσαν χιόνι πὺ κουβαλοῦσαν ἀπὸ τὰ Λευκὰ Ὅρη, μέσα σὲ σακκιά, τυλιγμένο σὲ φτέρες, οἱ χωρικοί, κυρίως οἱ Κεραμειανοί. Χιόνι χρησιμοποιοῦσαν ἐπίσης καὶ κεῖνοι πὺ πουλοῦσαν τὴ χαρουμπία σὲ ὑπαίθριους πάγκους στὴν πλατεία τῆς Ἀγορᾶς. Ὅταν ὁ πελάτης ζητοῦσε ἕνα ποτήρι χαρουμπία, γέμιζαν ἕνα ποτήρι μὲ χαρουμπία ὡς τὴ μέση, ἐνῶ σὲ ἕνα ἄλλο ποτήρι ἔβαζαν χιόνι. Ἀπὸ αὐτὸ πὺ εἶχαν στὸν πάγκο τους κι ἀρχίζαν νὰ ἀνακατώνουν τὸ περιεχόμενο δυὸ ποτηριῶν, ὥσπου ἔλειωνε τὸ χιόνι. Αὐτὸ τὸ μίγμα ἔπινε ὁ πελάτης. Χιόνι ἀπὸ τὰ Λευκὰ Ὅρη χρησιμοποιοῦσαν καὶ τὰ λίγα καφενεῖα πὺ εἶχαν κρύο νερὸ τὸ καλοκαίρι μὲ ἕνα ἀπλὸ ψυγεῖο. Ἕνα ἀπὸ τὰ καφενεῖα αὐτὰ ἦταν καὶ τοῦ Νικολάου Κλώνου στὴ γωνιὰ πρὸς τὴν πλατεία τῆς Ἀγορᾶς, ὅπου εἶναι σήμερα ἡ Ἐθνι-

*Souvenir de Crète.
Μία Παρασκευή εις τὰ περίετραν Χανίων.
Un Vendredi dans les environs de la Canée*

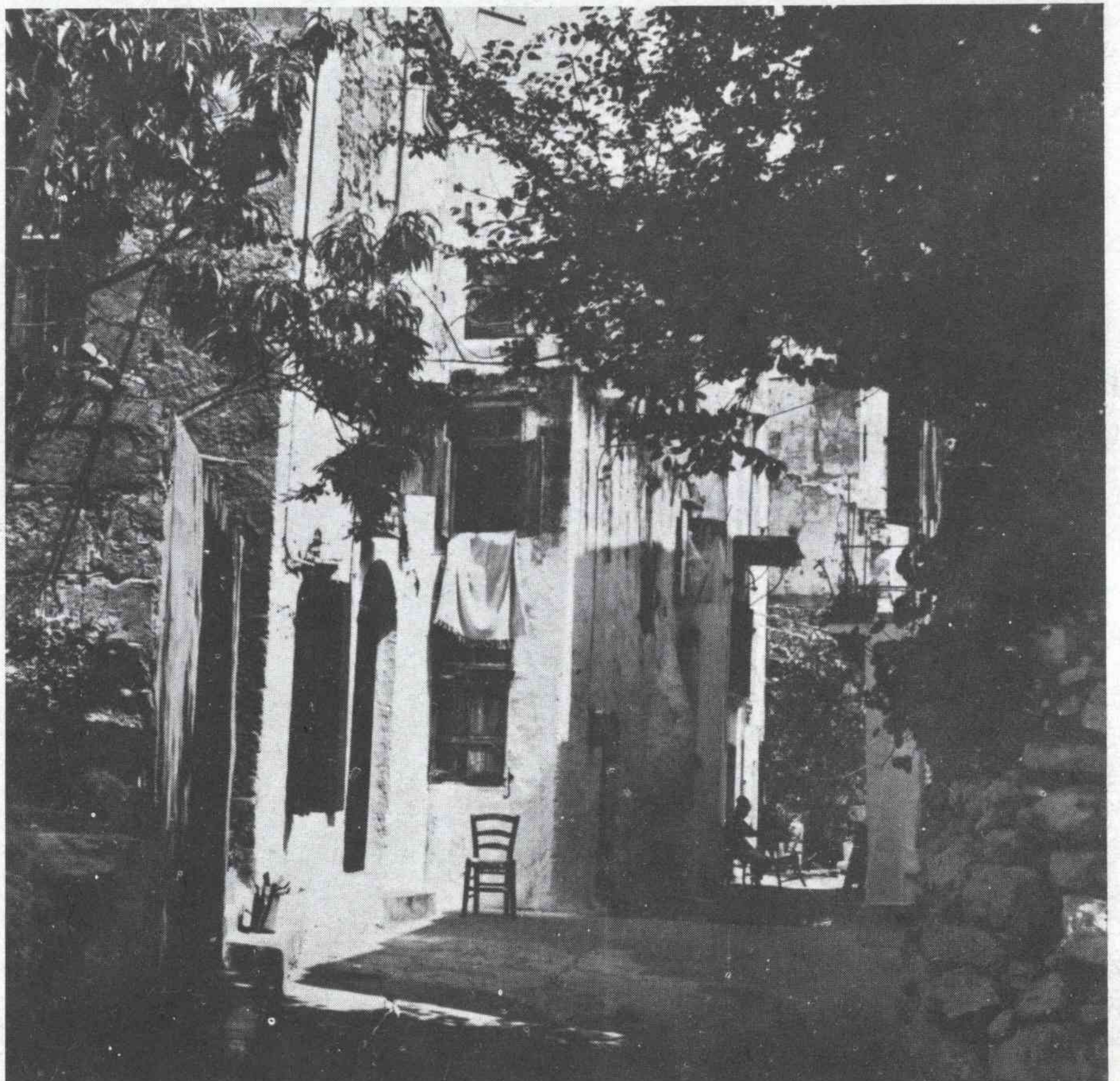
Χαλικούτηδες τῶν Χανίων σὲ ἀνοιξιὰτικὴ ἐκδρομὴ τοὺς στὴ Νέα Χώρα.

κὴ Τράπεζα.

“Ὅλα αὐτὰ χάθηκαν γιὰ πάντα καὶ δὲν πιστεύω ὅτι τὰ νοσταλγεῖ κανένας. Δὲν πιστεύω ὅτι θὰ βρεθῇ κάποιος νὰ νοσταλγήσῃ τὴ σκόνῃ τῶν δρόμων, τὰ φανάρια τοῦ πετρελαίου, τὰ κάρρα ἢ τὰ μακριὰ φορέματα τῶν γυναικῶν. Μαζὶ ὅμως μὲ αὐτὰ χάθηκαν ἡ ἡρεμία κι ἡ ζεστασιά ἀπὸ τὶς καρδιὲς τῶν ἀνθρώπων. Ἐσβησε καὶ ἡ γειτονιά μὲ τὶς ὑποσπερίδες στὰ πεζοδρόμια τὶς νύχτες τοῦ καλοκαιριοῦ, τοὺς γείτονες καὶ τὶς γειτόνισσες ποὺ ἐνδιαφέρονταν εἰλικρινὰ ὁ ἓνας γιὰ τὸν ἄλλο. Τώρα, χρόνια μποροῦν νὰ μένουν ἄνθρωποι στὰ διπλανά μας σπίτια ἢ στὴν ἴδια μὲ μᾶς πολυκατοικία, χωρὶς νὰ ξέρουμε οὔτε τὸ ὄνομά τους. Ἐτσι ὅμως εἶναι ἡ ζωὴ. Οἱ καιροὶ ἀλλάζουν καὶ μαζί τους οἱ ἄνθρωποι κι οἱ συνήθειες. Ἐχει δίκιο ὁ ποιητής:

Βαρὺ τὸ χέρι τοῦ καιροῦ καὶ τόρριξε
[τὸ σπίτι,
παλιὲς καλὲς νοικοκυρὲς ταξιδεμέ-
[νες οὔλες,
παπποῦδες μ’ ἄσπρα τὰ μαλλιά, κα-
[λόκαρδες κυροῦλες,
χαρὲς κρυφὲς τῆς γειτονιάς στὸ φῶς
[τ’ ἀποσπερίτη.

Χανιά 9-3-1975

“Ἐνα κομμάτι ἀπὸ τὰ «Βενέτικα στενά».

ΑΝΑΜΝΗΣΤΙΚΟΝ

ΤΗΣ ΗΜΕΡΑΣ ΚΑΘ' ΗΝ ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΕΠΙΣΗΜΩΣ ΕΠΕΣΚΕΦΘΗ ΤΗΝ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑΝ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΟΦΡΕΙΣΗΣ ΚΡΗΤΗΣ Η Α. ΕΞΟΧΟΤΗΣ Ο ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΟΛΙΤΗΣ ΗΜΩΝ

ΚΥΡΙΟΣ **ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ Κ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ**

ΠΑΛΑΙΑ ΕΛΛΑΣ

ΕΚΤΑΣΙΣ 63.211 ΧΙΛΙΟΝ
ΠΑΝΘΥΣΜΟΣ 2.831.952
ΣΤΡΑΤΟΣ 100.000
ΣΤΟΛΟΣ ΠΛΟΙΑ 44

Η ΚΡΗΤΗ ΑΝΘ' ΟΣΩΝ Η ΕΛΛΑΣ
ΥΠΕΡ ΑΥΤΗΣ ΥΠΕΣΤΗ, ΕΓΕΝΝΗΣΕ
ΚΑΙ ΤΗ ΕΞΑΠΕΣΤΕΙΛΕ ΤΟΝ ΕΛΕΥΘΕ-
ΡΩΤΗΝ **ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΝ Κ. ΒΕΝΙ-
ΖΕΛΟΝ**.

ΑΝΕΧΩΡΗΣΕΝ ΕΚ ΧΑΝΙΩΝ
ΤΗΝ 5^{ην} ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1910

ΝΕΑ ΕΛΛΑΣ

ΕΚΤΑΣΙΣ 130.000 ΧΙΛΙΟΝ
ΠΑΝΘΥΣΜΟΣ 5.600.000
ΣΤΡΑΤΟΣ 500.000
ΣΤΟΛΟΣ ΠΛΟΙΑ 82

ΕΠΕΠΡΩΤΟ Ο ΔΙΑ ΤΟΥ ΟΝΟΜΑ-
ΤΟΣ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΒΑΠΤΙΣΘΕΙΣ
ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ Κ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ
Ν' ΑΠΟΔΩΣΗ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΝ ΕΙΣ
ΤΗΝ ΙΔΙΑΙΤΕΡΑΝ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΔΑ ΚΑΙ
ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΣΚΛΑΒΩΜΕΝΟΥΣ ΑΔΕΛ-
ΦΟΥΣ ΜΑΣ.

ΕΠΑΝΗΛΘΕΝ ΕΙΣ ΚΡΗΤΗΝ
ΤΗΝ 1^{ην} ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1913

Ο ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΣ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΠΑΝΕΡΓΑΤΙΚΟΝ ΣΥΝΔΙΚΑΤΟΝ ΚΡΗΤΗΣ "Η ΠΡΟΝΟΙΑ", ΩΣ ΕΡΓΑΤΙΚΟΝ ΚΕΝΤΡΟΝ ΚΑΙ ΤΑ ΕΡΓΑΤΙΚΑ ΣΩΜΑΤΕΙΑ ΥΠΟΔΗΜΑΤΟΠΟΙΩΝ, ΚΑΠΝΕΡΓΑΤΩΝ, ΑΡΤΟΠΟΙΩΝ "Ο ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΜΟΣ", ΚΑΙ ΤΕΣΣΑΡΟΝ ΤΕΧΝΩΝ "Η ΑΛΛΗΛΟΒΟΗΘΕΙΑ", ΠΡΕΣΒΕΥΣΑΝ ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΑΝΑΜΝΗΣΤΙΚΟΝ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΜΕΓΑΛΟΝ ΣΥΜΠΟΛΙΤΗΝ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΝ ΕΙΣ ΑΝΑΜΝΗΣΙΝ ΤΗΣ ΕΙΣ ΚΡΗΤΗΝ ΚΑΘΟΔΟΥ ΑΥΤΟΥ ΜΕΤΑ ΣΧΕΤΙΚΟΥ ΜΗΘΥΣΜΑΤΟΣ ΧΑΙΡΕΤΙΖΟΝΤΕΣ ΤΟΥΤΟΝ ΚΑΙ ΕΥΧΟΜΕΝΟΙ ΕΠΙ ΤΗΣ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΙΑΣ ΑΥΤΟΥ Η ΑΡΕΑΜΕΝΗ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΣΙΣ ΤΗΣ ΜΕΛΙΑΣ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ ΗΜΩΝ ΙΔΕΑΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣ ΝΑ ΣΥΝΤΕΛΕΣΩΝ.

ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΕΓΕΝΕΤΟ ΕΙΣ ΜΟΝΑΔΙΚΟΝ

ΕΝ ΧΑΝΙΟΙΣ ΤΗ 1^η ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1913

ΚΑΤ' ΕΝΤΟΛΗΝ ΤΩΝ ΣΩΜΑΤΕΙΩΝ

ΥΠΟΔΗΜΑΤΟΠΟΙΩΝ	ΚΑΠΝΕΡΓΑΤΩΝ	ΠΑΝΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΣΥΝΔΙΚΑΤΟΥ	ΑΡΤΟΠΟΙΩΝ	ΤΕΣΣΑΡΟΝ ΤΕΧΝΩΝ
ΟΙ ΠΡΟΕΔΡΟΙ	Γεω. Θεοφ. Γεωργίου	Ιωάν. Τσιρ. Πανταζίου	Σ. Ηλ. Γεωργίου	Γεω. Θεοφ. Γεωργίου
ΟΙ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΣ	Ιωάν. Γ. Γεωργίου	Ιωάν. Α. Γεωργίου	Γ. Ζεβ. Γεωργίου	Γ. Ζεβ. Γεωργίου
Τ. Σ.	Τ. Σ.	Τ. Σ.	Τ. Σ.	Τ. Σ.

ὅτι αὐτοὶ οἱ Ἀπογερνοὶ καὶ οἱ ἄλλοι
αὐτοὶ οἱ Ἀπογερνοὶ

Ο. Η. Γεωργίου
Γεω. Θεοφ. Γεωργίου

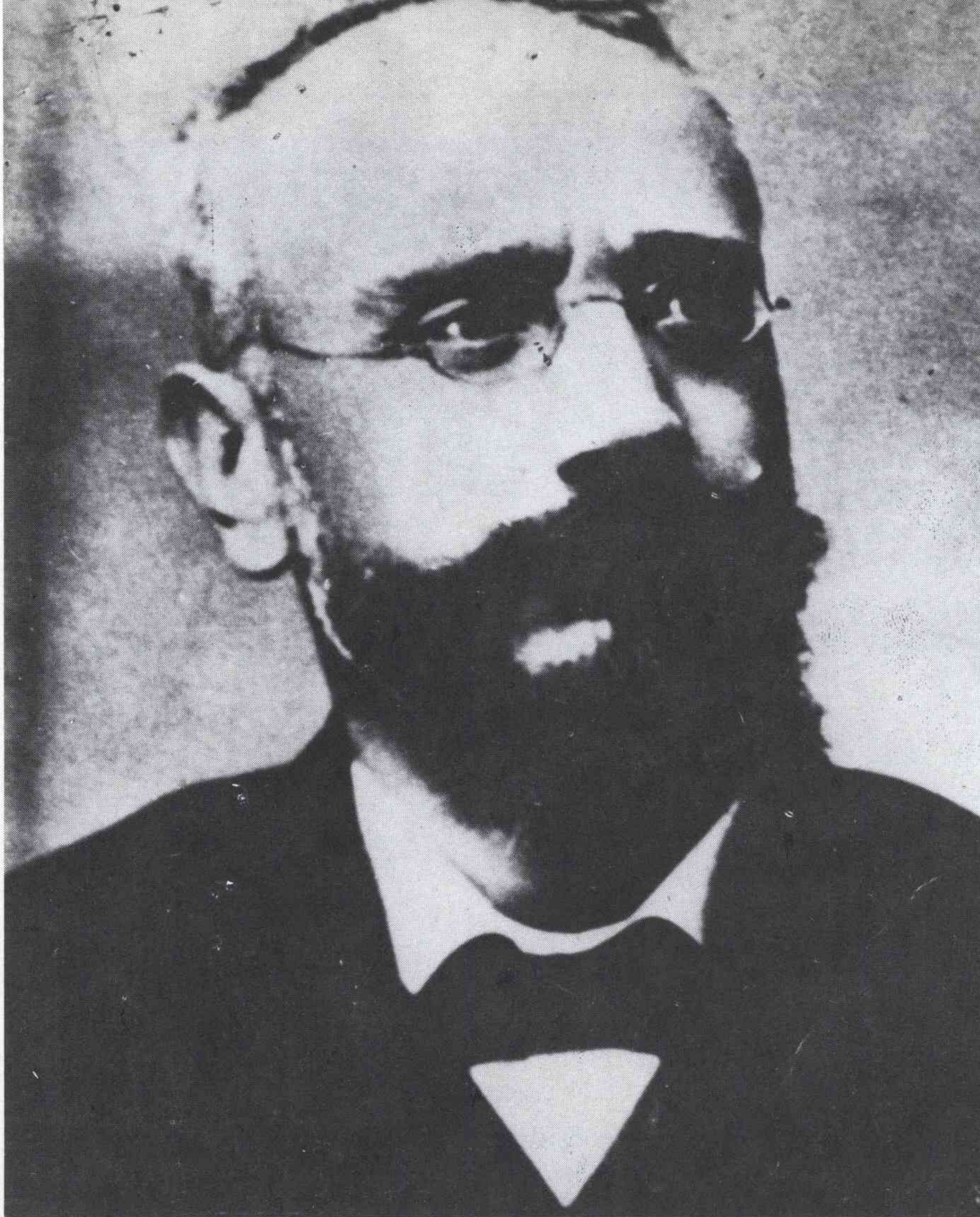
Ο ΚΟΣΜΗΤΩΡ ΑΥΤΩΝ
Γεω. Θεοφ. Γεωργίου

Ἀναμνηστικὸ ψήφισμα τῶν Σωματείων τῶν Χανίων γιὰ τὴν πρώτη ἐπίσκεψη τοῦ Βενιζέλου σὰν πρωθυ-
πουργοῦ στὰ ἐλεύθερα Χανιά.

Εἰκόνες τοῦ Χανιώτη καλλιτέχνη Γ. Γερωντάκη.

Ἐλευθέριος Βενιζέλος : Ὁ πρωταγωνιστὴς τοῦ Θερίσου.

Μία ομάδα ἀπὸ Κρητικὸν ἐπαναστάτες.

ἡ ἀπήχηση ἀπὸ τοῦ

Ἡ Ἐπανάσταση τοῦ Θερίσου, ἐπανάσταση καθαρὰ ἀπελευθερωτική, ἦταν ἐπόμενο πὼς θὰ συγκινοῦσε, ὅπως καὶ οἱ προηγούμενες, τὰ φιλοκρητικὰ αἰσθήματα πολλῶν Ἑλλήνων καὶ ξένων προσωπικοτήτων.

Ἀπὸ τὰ διασωθέντα ἀρχεῖα καὶ τὶς ἐφημερίδες ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, βλέπομε πὼς πολλοὶ συγκινήθηκαν μὲ τὴ νέα κρητικὴ ἐπανάσταση καὶ ὕψωσαν τὴ φωνή τους ὑπὲρ τῶν κρητικῶν λαϊκῶν δικαιῶν.

Μεταξὺ τῶν πρώτων αὐτῶν εἶναι καὶ ἐκείνη τοῦ Ἰταλοῦ δημοκράτη, βουλευτῆ καὶ δημοσιογράφου Γκάλλη, γνωστοῦ γιὰ τοὺς ἀγῶνες του στὴν ἰταλικὴ Βουλὴ καὶ τὸν ἰταλικὸ Τύπο τὸ 1897, ὅταν καὶ πάλι ἡ Κρήτη, ξεσηκωμένη, ζήτησε τὸ δίκιο της.

Ὁ Γκάλλη, ποὺ γεννήθηκε τὸ 1842 καὶ πέθανε τὸ 1931, στὸ ἄκουσμα τοῦ νέου ξεσηκωμοῦ τῶν Κρητικῶν στὸ Θερίσο, φέρνει καὶ πάλι τὸ θέμα στὴν ἰταλικὴ Βουλὴ. Μᾶς τὸ πληροφορεῖ ἡ παρακάτω εὐχαριστήρια ἐπιστολή, ποὺ τοῦ ἔστειλε τὸ ἐπαναστατικὸ προεδρεῖο τοῦ Θερίσου:

τὴν ἐπανάσταση θερίσου

Ἡ ἐπιστολὴ τῶν Θερισιανῶν πρὸς
τὸν Γκάλλη.

Μαρίνος
Apr 60

Ἔρωςον 31 Μαρίου
13 Απριλίου 1905

Κίρι Βουλιαρά Γάλλυ.
Βλίσσων εἰς καὶ ἰεραρχίᾳς οὐ καὶ ὡς αὐτὸν οὐκ ἔ-
σαν παρὸν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ Βουλῇ. χάρις τῇ ἐνότητι κα-
τὰ τοῦ Βασιλείου τῇ Ἑλλάδι.
Ἰσχύειν ὅτι οὐκ εἰσπράττονται ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ
ἐν ὁμοίᾳ παρίσταν ἄλλου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὡς
ἐστὶν, ~~ἐκπράττονται ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ~~ διὰ τῇ ὡς
πασὺν ἀπορίᾳς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ κατὰ καὶ τὸν
ἐξο καὶ ἰσχύειν ὅτι θὰ ἴσχυον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ
καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ.
λαμβάνω ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ὡς ὡς ἐκκλησίᾳ
ἐκπράττον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὡς ὡς ἐκκλησίᾳ
οἱ ἐκκλησίᾳ ἐκπράττον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ.
Ἰσχύει, Κίρι Βουλιαρά Γάλλυ, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ
ἐκπράττον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ
Ο Πρέσβυς τῇ ἐκκλησίᾳ
Ι. Παυλίδης
Ο Γραμματεὺς
Κ. Λιάτος

Ὁ Βενιζέλος στὸ Θέρισο.

Ὁ κρητικὸς λαὸς στὴ μάχη τῆς κρήτης

Τοῦ ΑΝΕΣΤΗ ΜΑΚΡΙΔΑΚΗ

Κανεῖς δὲν ἀντιστέκεται, κανεῖς ὀρθός. Μονάχα δράκοι
καὶ δρακοντόπουλα μιὰ φούχτα παλληκάρια
ἀπὸ τὰ παλληκάρια σου κι ἀπὸ τὰ χώματά σου.
Σὲ μιὰ ἀγκωνὴ μὲ τὰ σπαθιά, μὲ τὰ κοντάρια ὀλόρθοι,
ὀλόρθοι καὶ ἀπαράδοτοι.

ΠΑΛΑΜΑΣ

Τὸ ξεσήκωμα τοῦ λαοῦ τῆς Κρή-
της στὶς 20 τοῦ Μάη τοῦ 1941 μὲ
σκοπὸ νὰ ἐμποδίσει τοὺς Γερμανοὺς
νὰ τὸν ὑποδουλώσουν, ὑπῆρξε ὁ
μεγαλύτερος σταθμὸς στὴν ἱστορία
αὐτοῦ τοῦ ἀρχαίου τόπου. Στὴ μα-
κρόχρονη καὶ πολυτάραχη ζωὴ τῆς,
ἡ Κρήτη κάθε τόσο συγκλονίζει τὸν
κόσμο μὲ πολεμικὲς ἢ εἰρηνικὲς
ἐξάρσεις, ἐκπληκτικὲς γιὰ ὅλη τὴν
οἰκουμένη.

Καθιερώθηκε ἔτσι ὁ λαὸς τῆς
Κρήτης σὰν πρωτοπόρος στὴν ἰδεα-
λιστικὴ πορεία τῆς ἀνθρωπότητας.

Στὴ Μάχη τῆς Κρήτης, ὅμως, ὁ
κρητικὸς λαὸς ξεπέρασε τὸν ἑαυτό
του. Ποτὲ ἄλλοτε δὲν ἀνέβηκε σὲ
τέτοια ὕψη πατριωτικῆς ἀρετῆς, μὲ
τόση ἐνότητα, τόσο πείσμα καὶ τό-
ση περιφρόνηση πρὸς τὸν θάνατο.

*

Ἀπὸ τὴ στιγμή πού ἀνοίξε τὶς φτε-
ροῦγες τοῦ ὁ γερμανικὸς αἰετός, γιὰ
νὰ κατακτήσει τὸν κόσμο παίζοντας
τὴν τύχη τῆς Γερμανίας γιὰ χίλια
χρόνια — ἕνας μεγάλος λόγος, πού
φαίνεται σήμερα κωμικὸς— ἕνα σύγ-
κρυο τρόμου πέρασε τὴν καρδιά τῆς

οἰκουμένης. Μιὰ μαύρη προαίσθηση
ἔλεγε πὼς ἔρχονταν ἀνυπολόγιστες
συμφορὲς γιὰ τὸ ἀνθρώπινο γένος.
Καὶ καθὼς οἱ ἄγριες ὀρδὲς τῶν
νεοβαρβάρων προχωροῦσαν μὲ ἀ-
συγκράτητη ὁρμὴ καὶ μὲ τρομερὰ
ὄπλα, οἱ λαοὶ — καὶ ἀνάμεσά τους
πολλοὶ παλαιοὶ γενναῖοι λαοὶ — λύ-
γιζαν καὶ ἐπεφταν στὰ πόδια τοῦ κα-
τακτητῆ περίτρομοι, ἀξιοθρήνητοι,
δοῦλοι.

Ὅταν ἦρθε ἡ σειρά τοῦ κρητικοῦ
λαοῦ, πού ἐκτὸς ἀπὸ τὴν αἰσιοδοξία
του καὶ τὴν γενναιότητά του, εἶχε
καὶ ὑποσχέσεις μεγάλων ἐθνῶν, ὅτι
θα βοηθήσουν μὲ ὅλες τους τὶς δυ-
νάμεις νὰ κρατηθῇ ἡ Κρήτη, αὐτὸς
ὁ λαὸς δὲν χρειάστηκε οὔτε στιγμή
γιὰ νὰ πάρει τὴν ἀπόφασή του. Ἀντί-
σταση μέχρι θανάτου.

Ἐκτοτε τίποτε στὸν κόσμον δὲν
ἦταν ἱκανὸ ν' ἀλλάξει αὐτὴ τὴν ἡ-
ρωικὴ ἀπόφαση. Κάθε στιγμή, κα-
θὼς πλησίαζε ἡ κρίσιμη ὥρα, ὁ κρη-
τικὸς λαὸς δοκίμαζε ἀλλεπάλληλες
ἐκπλήξεις, ὅπως ἐβλεπε τὴν ἀνοργά-
νωτη ἄμυνα τῶν Συμμάχων. Λίγο
ὕστερα ἀπὸ τοὺς πρώτους ἀνελέη-
τους βομβαρδισμοὺς ὅλοι πιά ἦταν

βέβαιοι ὅτι σὲ αὐτὸ τὸν ἄοπλο σχε-
δὸν λαὸ θάπεφτε τὸ μεγαλύτερο βά-
ρος νὰ ὑπερασπίσει τὴ γῆ, τὰ σπί-
τια του καὶ τὰ παιδιά του. Εἶχε γί-
νει πιά φανερό πὼς οἱ εἰσβολεῖς θὰ
ἔρχονταν μὲ τὰ ἀεροπλάνα καὶ δὲν
θα γίνονταν, τουλάχιστο στὴν ἀρχή,
μάχες τακτικοῦ στρατοῦ. Ὁ καθένας
πού εἶχε γενναία καρδιά, μπορούσε
νὰ κτυπήσει τὸν οὐρανοκατέβατο
ἐχθρό.

Ἔτσι, μὲ ἀκλόνητη τὴν ἀπόφασή
μας, φτάσαμε στὴν κρίσιμη ὥρα,
ἀφοῦ ὁ λαὸς ἔκανε τὸ πᾶν γιὰ νὰ
βρεῖ ὄπλα ἀπὸ ὅπουδήποτε μποροῦ-
σε νὰ βρεθοῦν. Καὶ περίμενε. Κύριοι
στόχοι τῶν ἀδιάκοπων βομβαρδι-
σμῶν ἦταν τὸ ἀεροδρόμιο Μάλεμε,
Πηγῆς καὶ Ρουσσῶν, τὸ λιμάνι τῆς
Σούδας καὶ οἱ πόλεις τῆς Κρήτης.

Ἡ Σούδα βομβαρδιζόταν μὲ ἐξαι-
ρετικὴ σφοδρότητα. Τὰ πλοῖα βομ-
βαρδίζονταν μέχρι καταβυθίσεως καὶ
ὁ ἀπαίσιος βόμβος τῶν Στούκας δὲν
σταματοῦσε οὔτε λεπτό. Τὴν αὐγὴ
τῆς 20ῆς Μαΐου σμῆνη βομβαρδι-
σμοῦ καὶ ἀεροπορίας διώξεως σκέ-
πασαν ὅλη τὴν περιοχὴ τῶν Χανίων.
Σφοδρὸς βομβαρδισμὸς καὶ πολυβο-

λισμός άπανταχοῦ ἐξελίσσεται σὲ καταιγισμό πυρός. Οἱ βόμβες ἔπεφταν παντοῦ καὶ τὰ διωκτικὰ πολυβολοῦσαν κάθε κινούμενο στόχο. Ὁ καταιγισμός ἔφτασε στὸ κατακόρυφο, ὅταν βαρέα βομβαρδιστικὰ ἔρριξαν βόμβες τῶν χιλίων κιλῶν.

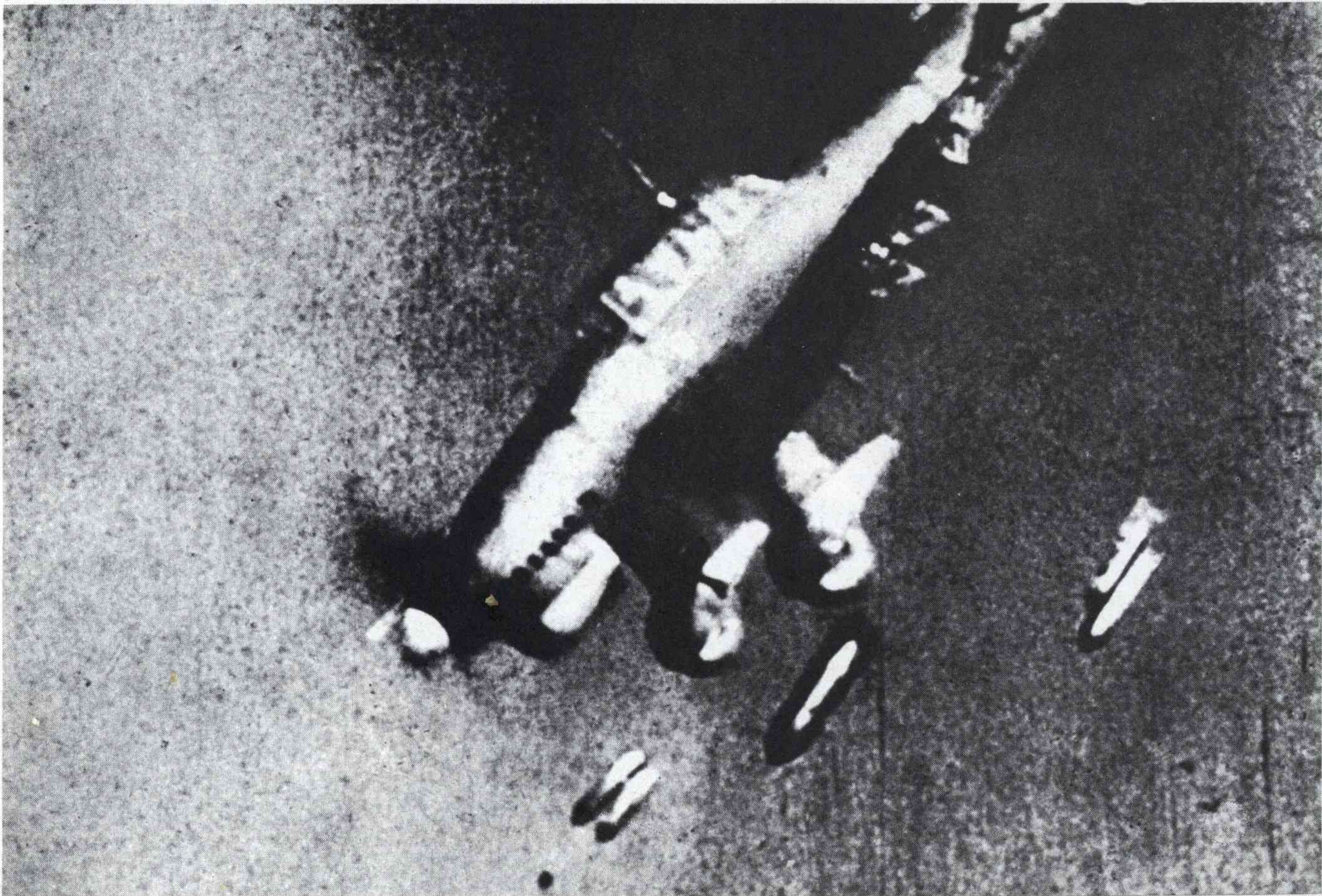
Στὸ σημεῖο αὐτό, σμήνη ἀεροπλάνων Γιοῦνκερς καὶ ἀνεμοπλάνα μετέφεραν τοὺς ἀλεξιπτωτιστὲς ποὺ γέμισαν τὸν οὐρανὸ μὲ τὰ πολύχρωμα ἀλεξίπτωτά τους. Ἄνθρωποι καὶ ἐφόδια κρέμονταν στὸν οὐρανὸ καὶ παρουσίαζαν μιὰ εἰκόνα φοβερὴ καὶ ἄγνωστη. Γιὰ πρώτη φορὰ ἡ Κρήτη ἀντιμετώπιζε τὴ νέα αὐτὴ τακτικὴ τοῦ πολέμου. Σὲ λίγο καὶ οἱ εἰσβολεῖς, γιὰ πρώτη φορὰ, θὰ ἀντιμετώπιζαν ἕναν ἀπροσδόκητο ἀντίπαλο, ἕναν μαχόμενο λαό.

Αἰφνιδιάστηκαν οἱ Γερμανοί, καθὼς ἀντίκρυσαν ἕναν λαὸ νὰ ἀρπάξει στὰ χέρια του ὅ,τιδήποτε, ἀκόμα καὶ τὰ ὅπλα τῶν σκοτωμένων ἐχθρῶν του, καὶ νὰ τοὺς ἀντιμετωπίζει μὲ ἀπίστευτη γενναιότητα. Αἰφνιδιάστηκαν καὶ οἱ ὑπερασπιστὲς τῆς Κρήτης, καθὼς ἀντιμετώπιζαν τοὺς πλέον ἐπίλεκτους ἄντρες τῆς γερμανικῆς στρατιᾶς. Πρῶτη φορὰ στὴν Κρήτη ἐφαρμοζόταν σὲ τόση ἔκτα-

ση αὐτὸς ὁ καινούριος τρόπος πολέμου. Αὐτὸ τὸ πρωτοφανὲς θέαμα τῆς ἀπὸ ἀέρος ἐπιθέσεως καὶ ἡ σύνθεση τῶν μαχητῶν δημιούργησαν τὴν παραδοξότερη μάχη τῆς ἱστορίας. Ὁλόκληρος καὶ ὁλόψυχος ὁ λαὸς τῆς Κρήτης, παλαιοὶ ὀπλαρχηγοὶ καὶ γερασμένοι καπετάνιοι, ἀξιωματικοὶ βετεράνοι, ψημένοι στὴ φωτιὰ τῶν πολέμων, γυναῖκες καὶ ἄντρες κάθε ἡλικίας, παιδιὰ μικρὰ καὶ μεγάλα, ἕνας αὐτομάτως δημιουργημένος στρατὸς ἔδωσε νέο χαρακτήρα στὴ μάχη. Μὲ γκράδες, μὲ σεσεπούς, μὲ δίκαννα κυνηγετικά, μὲ περίστροφα, κρητικὰ μαχαίρια, ραβδιά, τσεκούρια, σκαλίδες, παλαιὰ σπαθιά καὶ πέτρες ἀκόμα, πολεμοῦσαν στῆθος μὲ στῆθος. Τὰ ἀλεξίπτωτα ἦταν ὁ πρῶτος στόχος καὶ ἔπειτα πάλι σῶμα μὲ σῶμα, γιὰ νὰ πάρουν τὰ ὅπλα. Καθὼς προχωροῦσε ἡ ὥρα καὶ φούντωνε ἡ φωτιὰ καὶ παντοῦ εἶχε ἀπλωθεῖ μιὰ κόλαση πολέμου, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἄμαχους, ἂν δὲν ἦταν Κρητικοί, θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχαν παραφρονήσει. Ἐνας Γερμανὸς ἀξιωματικὸς σὲ ἐπίσημη ἔκθεσή του ἀργότερα ἔγραφε: «Οἱ ἴδιοι ἐμεῖς εἶχαμε πέσει γιὰ παρόμοιες πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις καὶ στὴ Γαλλία καὶ σὲ

ἄλλες εὐρωπαϊκὲς χῶρες, ἀλλὰ ἡ αἰφνιδιαστικὴ καὶ τρομακτικὴ ἐπίθεσή μας σκόρπιζε τὸν πανικὸ στὸν ἄμαχο πληθυσμὸ καὶ ἀπομάκρυνε τοὺς στρατιωτικοὺς, ποὺ ἔτρεχαν νὰ παραδοθοῦν. Ἐνῶ στὴν Κρήτη κανένας δὲν φοβόταν. Κανένας δὲν ἔφευγε. Κανένας δὲν παραδινόταν. Οἱ σφαῖρες σφύριζαν στὰ αὐτιά μας μόνις ξεμπουκάρουμε ἀπὸ τὴν καταπακτὴ τοῦ ἀεροπλάνου καὶ ὥσπου νὰ πέσουμε στὴ γῆ. Ὅσοι πατούσαμε τὸ χῶμα ζωντανοί, βλέπαμε ἕνα μαινόμενο πλῆθος νὰ μᾶς ἐπιτίθεται, χωρὶς νὰ φοβᾶται τὰ ἐπαναληπτικὰ μας ὅπλα καὶ τὶς χειροβομβίδες μας. Στὴν Κρήτη μόνο οἱ πέτρες δὲν σηκώνονταν μονάχες τους νὰ χτυποῦν. Τὰ πάντα μᾶς πολεμοῦσαν καὶ μεῖς πολεμοῦσαμε ὥς τὴν ὕστατη στιγμή»

Οἱ Γερμανοὶ ὑπολόγιζαν ὅτι ἕνα μόνο 24ωρο ἦταν ἀρκετὸ γιὰ τὶς χιλιάδες τῶν «πράσινων διαβόλων» μὲ τὴν τεράστια δύναμη πυρὸς ποὺ διέθεταν, γιὰ νὰ καταλάβουν τὴν Κρήτη. Ἀλλὰ ἡ ἀποτυχία τοῦ Γερμανικοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου, νὰ ἐκτιμήσει ἀκριβῶς τὴν κατάσταση, δηλαδή νὰ ἀγνοήσει τὴν ἀντίσταση τοῦ λαοῦ τῆς Κρήτης, ἔγινε αἰτία νὰ ὑπο-

Τὰ στούκας χυμοῦν νὰ κατασπαράξουν τὴν Κρήτη...

στεῖ ὁ ἐχθρὸς σκληρὲς ἀπώλειες καὶ νὰ μιλεῖ γιὰ «γεγονὸς μοναδικὸ στὰ στρατιωτικὰ χρονικά» (Βίτμαν).

Ὁ κρητικὸς λαὸς μπήκε ἀμέσως στὴν ἐπίθεση μὲ τὸν δικό του τρόπο. Σκορπίστηκε στοὺς κάμπους καὶ στὶς πλαγιές, παραμόνευε πίσω ἀπὸ κάθε φυσικὸ προκάλυμμα. Καὶ δὲν ἄφηνε τοὺς οὐρανοκατέβατους οὔτε στιγμή νὰ συνέλθουν. Οὔτε, καθὼς ἔπεφταν σκόρπιοι, νὰ ἀνασυνταχθοῦν καὶ νὰ ἐνωθοῦν σὲ μεγαλύτερες ὁμάδες.

Κατὰ τὸν Γερμανὸ ταγματάρχη Φλέκερ, «ἡ μάχη πῆρε μιὰ ἰδιαίτερη μορφή πολέμου ἀπὸ τίς συμμορίες τῶν ἀνταρτῶν ποὺ μᾶς χτυποῦν ἐνεδρεύοντες στὸ πέρασμά μας. Μᾶς περιμένουν πίσω ἀπὸ κάθε σπίτι, πίσω ἀπὸ κάθε θάμνο, πυροβολοῦν ἀπὸ κάθε κρύπτη καὶ κατακρεουργοῦν τοὺς Γερμανοὺς στρατιῶτες σὰν ὕαινες!..»

Καὶ ποιὸς καρδιωμένος ἄνθρωπος δὲν γίνεται ὕαινα, ὅταν θέλεις νὰ τοῦ ἀρπάξεις, χωρὶς αἰτία, τὴ λευτεριά του, τὸ βίός του, τὴ ζωὴ του, τὰ παιδιὰ του μέσα ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ σπίτι ποὺ γεννήθηκε;

Στὶς πρώτες ἡμέρες τῆς εἰσβολῆς μιὰ πύρινη καταιγίδα εἶχε μεταβάλλει τὸ νησι σὲ κόλαση φωτιᾶς καὶ θανάτου. Ὅμως κανεὶς δὲν βαρυγκόμησε, κανεὶς δὲν λιποψύχισε οὔτε στιγμή.

Ποτὲ ἄλλοτε ἡ κραυγὴ «ἐλευθερία ἢ θάνατος» δὲν ἀκούστηκε μὲ τόση ἀποφασιστικότητα, μὲ τόση ὁρμὴ καὶ τόσο πάθος. Ἦταν ἡ ἥρωικὴ παράδοση τοῦ λαοῦ τῆς Κρήτης, ἦταν τὸ δίκιο του, ἦταν ἡ ὁργὴ καὶ ἡ φοβερὴ του ἀγανάκτηση, γιατί ἤρθαν νὰ τοῦ στερήσουν τὴν ἐλευθερία, ποὺ τὴν θεωρεῖ σὰν τὸ ὠραιότερο ἀγαθὸ τῆς ζωῆς καὶ πάλεψε τόσους αἰῶνες νὰ τὴν ἀποκτήσει; Ἦταν ὅλα μαζί.

Μιὰ μικρὴ ιδέα αὐτοῦ τοῦ ἐπικοῦ ἀγῶνα παίρνει κανεὶς διαβάζοντας περιγραφὲς τῶν μαχῶν. Ὁ Γερμανὸς στρατηγὸς Βίτμαν, περιγράφοντας τὴν τύχη ἑνὸς ἀποσπάσματος, ποὺ προχωροῦσε πρὸς τὸ χωριὸ Κάντανος, σημειώνει: «Συνεχῶς, καθὼς ἐπροχωροῦσε, διεξήγαγε σκληροὺς ἀγῶνες μὲ ὁμάδες ἀποθηριωμένων πολιτῶν». Δὲν ἔμεινε κανεὶς ἀπὸ τὸ ἀπόσπασμα καὶ γι' αὐτὸ ἔπειτα ἀπὸ

λίγο δὲν ἔμεινε τίποτε καὶ ἀπὸ τὴν Κάντανο, κατὰ τὰ φοβερὰ ἀντίποινα ποὺ ἀκολούθησαν.

Γιὰ τὴ μάχη τοῦ Γαλατᾶ, μιᾶς ἀπὸ τίς πιὸ πολὺ γνωστὲς καὶ τίς σπουδαιότερες, ὁ ἴδιος Γερμανὸς στρατηγός, ποὺ τὴν ἀποκάλεσε «μάχη τῶν γιγάντων», γράφει ἀπὸ γερμανικῆς πλευρᾶς: «Τὰ πλήγματα τῶν ἀεροπλάνων καὶ πυροβόλων μας εἶναι εὐστοχα. Μιὰ κόλαση φωτιᾶς, καπνοῦ καὶ ἐκρήξεων συνταράσσει τὸ ἔδαφος. Καταλαμβάνομε ἐξ ἐφόδου τὸ σκεπασμένο ἀπὸ πτώματα ἀλεξιπτωτιστῶν ὕψωμα τῆς ἐκκλησίας τοῦ Γαλατᾶ καὶ προχωροῦμε μὲ ἀγῶνες ἐκ τοῦ συστάδην πρὸς τὰ σπίτια τῆς Ντόμπιας. Ἐπιθέσεις καὶ ἀντεπιθέσεις ἐναλλάσσονται. Μιὰ πολὺ ὁρμητικὴ μας ἐπίθεση κινδυνεύει νὰ ἐξασθενήσει. Ἀλλὰ μιὰ νέα βροχὴ ὀβίδων ἀπὸ τὰ ἀεροπλάνα μας ἔρχεται νὰ μᾶς βοηθήσει. Μὲ τὴν τελευταία βόμβα οἱ ἀλπινισταὶ μας ἐξορμοῦν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ἀπὸ χαράκωμα σὲ χαράκωμα, ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι, ἀρχίζει ἕνας φονικὸς ἐκ τοῦ συστάδην ἀγῶνας, ὁ ὁποῖος μέσα στὸ σκοτάδι

Γερμανικὰ ἀεροπλάνα βομβαρδίζουν ἀγγλικά ἄρματα μάχης.

μαίνεται ακόμα σὲ ὅλη τὴν ἔκταση τοῦ Γαλατᾶ. Μιὰ γενναία ἀντεπίθεση τῶν Ἑλλήνων καὶ Βρεταννῶν τοὺς δίδει καὶ πάλι τὸ χωριὸ στὰ χέρια ἐξ ὁλοκλήρου. Ἀκολουθεῖ μιὰ τρομερὴ νυκτερινὴ ὁδομαχία τῶν ἀλпинιστῶν μας, οἱ ὅποιοι ἐπικρατοῦν πρὸς στιγμὴν. Καθὼς βγῆκε ὁ ἥλιος, τὸ πρωὶ φώτισε ἓνα φρικαλέο θέαμα. Σὲ λίγο εἶχαμε σταθεροποιήσει τὶς θέσεις μας μὲ 1500 νεκροὺς στρατιῶτες».

Ὁ Γαλατᾶς κατελήφθη τρεῖς φορές καὶ πάλι ἀνεκατελήφθη ἀπὸ τοὺς

ἀγῶνα μέχρι θανάτου.

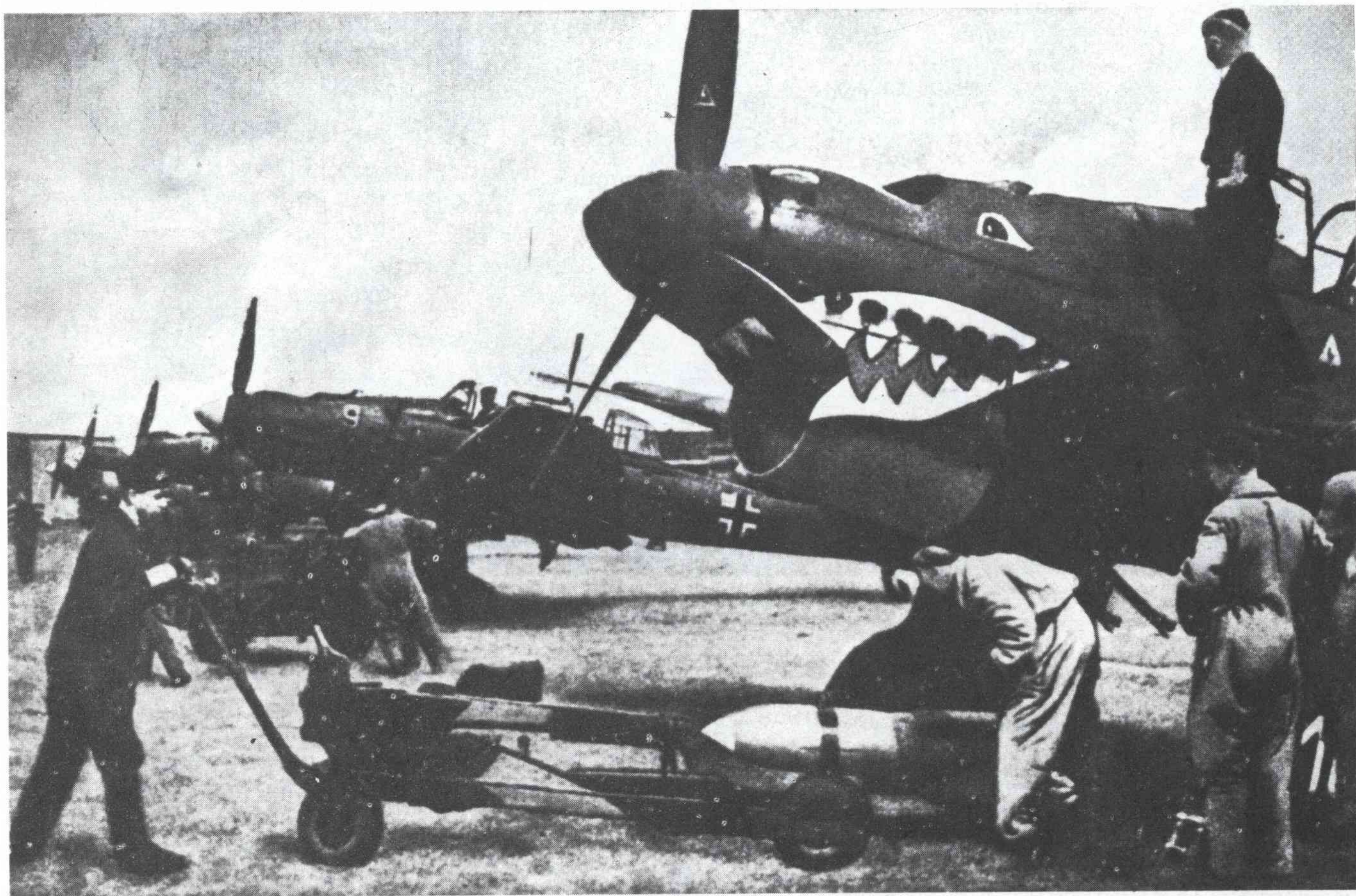
Στὰ σπῖτια, μέσα καὶ ἔξω, στὶς αὐλές, στὰ λιόφυτα γύρω, ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ὑπερασπίζοντας τὴ ζωὴ τους, τὴ γῆ τους, τὴν ἐλευθερίαν τους, ἔφτασαν μαχόμενοι στὸ ἀνώτερο ὕψος τοῦ ἀνθρωπίνου ἡρωισμού.

Ἄς δοῦμε ὅμως ἀκόμα μιὰ φορὰ πῶς ξεκίνησε ἡ Μάχη τῆς Κρήτης. Ὑπάρχει πάντα μιὰ κάποια γραφικότητα σὲ αὐτὲς τὶς δραματικὲς ἐξιστορήσεις.

Ἐκατὸν εἴκοσι γιγαντιαῖα μεταφορικὰ ἀεροπλάνα γεμάτα ἀπὸ ἀλεξι-

ρω στὰ 120 - 150 μέτρα. Τὸ θέαμα ἦταν συγκλονιστικό. Τὰ ἀλεξιπτῶτα τῶν ἀξιωματικῶν ἦταν κόκκινα ἢ μώβ, τὰ ἄλλα μαῦρα. Κίτρινα τὰ ἀλεξιπτῶτα τῶν ἱατρικῶν ἐφοδίων. Λευκὰ τῶν πολεμεφοδίων.

Σὲ αὐτὴ ἐδῶ τὴν ἀνοιξὴ τῆς Κρήτης οἱ πολύχρωμες ἀνεμώνες ἔπεσαν ἀπὸ τὸν οὐρανό. Στὴν ἀρχὴ τῆς μάχης, τόσα πολλὰ ἀεροπλάνα ἦταν εὐκολοὶ στόχοι. Ἐβλεπε κανεὶς τὰ βλήματα νὰ κτυποῦν καὶ νὰ διαμελίζουν τὰ ἀεροπλάνα καὶ τοὺς ἀνθρώπους νὰ πέφτουν κάτω σὰν σακκιά.

Προετοιμασία τῶν γερμανικῶν βομβαρδιστικῶν.

ὑπερασπιστὲς του. Ὄταν τελικὰ περιῆλθε στοὺς Γερμανοὺς, ἡ νίκη τους στὸν Γαλατᾶ βάρυνε πολὺ στὴν κατάλειψη τῆς Κρήτης. Ὁ ἐξαήμερος λυσσώδης ἀγῶνας σὲ αὐτὴ τὴ μάχη ἄρχισε στὶς 20 τοῦ Μάη μὲ τὴν πώση τῶν ἀλεξιπτωτιστῶν. Πολέμησαν ἐκεῖ Ἕλληνες στρατιῶτες, Νεοζηλανδοὶ καὶ ἔνοπλοι κάτοικοι τοῦ Γαλατᾶ. Οἱ Γαλατιανοί, ἀτρόμητοι ξεχύθηκαν ἀμέσως παντοῦ, ψάχοντας νὰ βροῦν ἀλεξιπτωτιστὲς. Ὅπουδῆποτε ὑπῆρξε συνάντηση ἀλпинιστῶν ἢ ἀλεξιπτωτιστῶν μὲ πολῖτες, ἢ πάλι ἔπαιρνε τὴ μορφή ἐνὸς γενναίου

πτωτιστῆς ξεκίνησαν στὶς 5 τοῦ πρωῒ, στὶς 20 τοῦ Μάη, ἀπὸ τὸ Χασάνι (Ἑλληνικὸ) μὲ προορισμὸ τὴν Κρήτη. Καθὼς πετοῦσαν πρὸς τὸν Νοτιὰ συναντήθηκαν μὲ τὰ βομβαρδιστικὰ πὺλ μόλις εἶχαν τελειώσει ἓναν ἄγριο βομβαρδισμὸ παντοῦ στὸ νησί. Φλεγόταν καὶ κάπνιζε ὅλη ἡ περιοχὴ γύρω στὰ ἀεροδρόμια καὶ τὰ λιμάνια. Γύρω στὶς ἐφτάμιση ἄρχισαν νὰ πηδοῦν οἱ πρῶτοι ἀλεξιπτωτιστὲς. Πρῶτα ὁ διοικητὴς, ἔπειτα οἱ ταγματάρχες, λοχαγοί, ὑπαξιωματικοί, ὀπλίτες παλαιοὶ καὶ τελευταῖοι οἱ νέοι. Πηδοῦσαν ἀπὸ ἓνα μικρὸ ὕψος γύ-

Οἱ ἀλεξιπτωτιστὲς ἔπεφταν παντοῦ. Στὰ λιόφυτα, στὶς ταράτσες, στοὺς δρόμους, ἐπάνω στὰ δένδρα καὶ στὰ βράχια. Ἐπάνω στὰ δένδρα τὸ κυνήγι ἦταν εὐκολο καὶ εὐστόχο. Στὰ χωράφια ὅποιος προλάβαινε τὸν ἀλεξιπτωτιστὴ στὶς πρῶτες στιγμὲς ξεμπερδεύε γρήγορα καὶ εὐκολα. Ἀργότερα χρειάζοταν πάλι μέχρι θανάτου τοῦ ἐνὸς ἢ καὶ τῶν δυό. Δυσκολώτερα γίνονταν τὰ πράγματα, ὅταν μεταγωγικὰ ἀεροπλάνα προσγειώνονταν παντοῦ καὶ ἀποβίβαζαν στρατὸ μὲ βαρὺ ὅπλισμό. Ὅλοι οἱ Γερμανοὶ πὺλ ἔπεσαν στὴν Κρήτη ἦταν δια-

Εικόνα φρικτής καταστροφής στα Χανιά.

λεκτοί. Τὸ ἄνθος τῆς Γερμανίας. Ἐπρόκειτο περὶ ἐξαιρετικὰ ἐπιλέκτων στρατιωτῶν. Κάθε ἀλεξιπτωστὴς πηδώντας εἶχε μαζί του μόνο τὸ πιστόλι του, ἓνα μαχαίρι, τροφή, ποτὸ κατὰ τῆς δίψας, σοκολάτες, ζάχαρη καὶ ταρταρικό ὀξύ. Ὁ ἄλλος του ὅπλισμός ἐπεφτε μὲ ξεχωριστὰ ἀλεξίπτωτα. Τὸ Μάλεμε ἦταν ὁ κυριότερος ἀντικειμενικὸς στόχος τῆς πρώτης ἡμέρας καὶ ἀπὸ τὴν κατάληψή του κρίθηκε τελικὰ ὁ ἀγώνας.

Καθὼς οἱ ἀλεξιπτωτιστὲς πηδοῦσαν, οἱ περισσότεροὶ δὲν ἔφταναν ζωντανοὶ στὴ γῆ. Ἄν πατοῦσαν ζωντανοὶ τὰ πόδια τους στὴ γῆ, παντοῦ ὁ θάνατος τοὺς περίμενε. Στὸν εὐρύτερο χῶρο τοὺς πολεμοῦσαν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι κάθε ἡλικίας, ἀκόμα καὶ οἱ σκύλοι. Εἶναι ἀπίστευτο, ἓνας πόλεμος πὺ ἐγίνε μὲ παλιοτούφεκα τῆς Τουρκοκρατίας, μὲ τσεκούρια, παλιά ξίφη καὶ πέτρες, νὰ φέρει αὐτὰ τὰ ἀπίθανα ἀποτελέσματα. Τὸ νέο ὄπλο τοῦ Χίτλερ, πὺ ἔφερνε τότε τρόμο στὴν οἰκουμένη, ἐξευτελίστηκε μπροστὰ στὴ φοβερὴ μανία τοῦ

κρητικοῦ λαοῦ. Ὁ ἀλεξιπτωτιστὴς χάνεται ὅταν πέσει σὲ ἓνα χῶρο πὺ τὰ πάντα εἶναι θάνατος. Ἐνα τόσο ἐκτεταμένο πεδίο μάχης, ἀπὸ τὸ Ἡράκλειο ὡς τὸ Καστέλλι Κισσάμου, τὸ βράδυ τῆς 21 τοῦ Μάη εἶχε στρωθεῖ ἀπὸ νεκρούς. Στὴ δεύτερη μέρα οἱ Κρητικοὶ εἶχαν στὰ χέρια τους ἄφθονα γερμανικὰ τουφέκια. Καὶ χτυποῦσαν πὺ ἀποτελεσματικὰ καὶ πὺ ἀλύπητα. Καθὼς προχωροῦσε ὁ ἀγώνας, στοὺς τομεῖς Ἡρακλείου καὶ Ρεθύμνης ὑπῆρχε ἀποτυχία τῆς ἐπίθεσης. Στὸν τομέα τῶν Χανίων, ὅπου ἡ πίεση τοῦ ἐχθροῦ μὲ τὸ κυριότερο βάρος τῶν δυνάμεων γινόταν συνεχῶς ἰσχυρότερη, ὁ ἀγώνας εἶχε φτάσει σὲ κρίσιμο σημεῖο. Ἐν τούτοις ἡ φοβερὴ αἱμορραγία τοῦ ἐχθροῦ τὸν εἶχε καταπονήσει θανάσιμα καὶ σχεδὸν ἐξουθενώσει. Ὅμως οἱ συμμαχικὲς στρατιωτικὲς δυνάμεις εἴτε ἐπειδὴ ἐλιποψύχησαν εἴτε ἐπειδὴ δὲ ἐκτίμησαν σωστὰ τὴν κατάσταση εἴτε ἀκόμα ἐπειδὴ ἐφάρμοζαν μιὰ ἐκ τῶν προτέρων διαγεγραμμένη στρατηγική, καὶ περισσότερο γιατί ἡ γερμα-

νικὴ ἀεροπορία τοὺς ἀποδεκάτιζε συνεχῶς, χωρὶς νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ τὴν ἀντιμετωπίσουν, δὲν ἐκμεταλλεύτηκαν τὴν ἀδυναμία τῶν Γερμανῶν καὶ στὴν κρισιμότερη στιγμή ἐγκατέλειψαν τὸν ἀγώνα. Ἀλλὰ τὸν κρητικὸ λαὸ τίποτε δὲν τὸν σταματοῦσε. Κράτησε τὴ μάχη περισσότερο καὶ αὖξηση τὴν πανολεθρία τοῦ ἐχθροῦ. Ὅμως κάποτε ἦρθε ἡ στιγμή πὺ δὲν ἔμενε τίποτε ἄλλο, παρὰ νὰ ὑποκύψει.

Σὲ αὐτὸ τὸν τιτάνιο ἀγώνα οἱ Γερμανοὶ ὑπερίσχυσαν ἀλλὰ δὲν θριαμβολογοῦσαν γιὰ τὴ νίκη τους. Ἐνῶ οἱ Σύμμαχοι ἠττήθηκαν ἀλλὰ ἐόρταζαν τὸ γεγονὸς σὰν σίγουρη ἔνδειξη στροφῆς τοῦ πολέμου ὑπὲρ αὐτῶν.

Αὐτὴ ἡ μάχη τοῦ λαοῦ τῆς Κρήτης, ἐνῶ κατέπληξε ὅλο τὸν κόσμο, γιὰ τοὺς Κρητικούς δὲν ὑπῆρξε οὔτε παράδοση οὔτε ξένη πρὸς τὰ βιώματά τους.

Ἀπὸ τὸν ἔφηβο ὡς τὸν ὑπερήλικα, ἀπὸ τὴν κόρη ὡς τὴν ἡλικιωμένη, ἀπὸ τὰ μικρὰ παιδιὰ ὡς τὰ μεγάλα ἀγόρια ἢ κορίτσια, ὅταν ἡ μάχη ἦρθε

στά σπίτια τους ή όταν πήγαν να πολεμήσουν ή να αντισταθούν ή να χτυπήσουν, τὸ ἔκαναν με ἀπλότητα καὶ θάρρος ἐλευθερωμένοι ἀπὸ κάθε φόβο καὶ δειλία.

Αὐτὸς ὁ τρόπος τῆς πορείας πρὸς τὸν θάνατο ὅλου τοῦ λαοῦ εἶναι τὸ ἀπαύγασμα μιᾶς πρωτοποριακῆς ζωῆς πολλῶν αἰώνων. Οἱ μελετητὲς τοῦ ἀνθρώπινου βίου μπορεῖ νὰ ὀνομάζουν αὐτὸ τὸν λαὸ κοσμοϊστορικό. Νὰ ὀρίζουν ὅτι εἶναι φυσικὴ ἡ ἱεράρχηση τῶν λαῶν, ὅπως καὶ τῶν ἀτόμων. Καὶ ἀκριβῶς, ἡ ψυχικὴ σύσταση τοῦ λαοῦ τῆς Κρήτης τὸν ἐμφανίζει πρωταγωνιστὴ σὲ κοσμοϊστορικοὺς σταθμοὺς τῆς ἱστορίας, στὴν περίωπτη θέση τῶν ἐκλεκτῶν τῆς δημιουργίας ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς ἀνθρώπινης ἀξίας. Οἱ ἄνθρωποι τῆς Κρήτης ἀγαποῦν τὴν ἐλευθερίαν καὶ πεθαίνουν γι' αὐτή, γιατί ἀγαποῦν τὴ ζωὴ με πάθος. Καὶ εἶναι βέβαιοι, ὅτι ἡ ζωὴ χωρὶς τὴν ἐλευθερίαν εἶναι σὰν νὰ μὴ ὑπάρχει.

Ἔτσι μποροῦν νὰ ἀγωνίζονται ἀταλάντευτοι, ψυχραῖμοι καὶ ἄτρομοι. Στὴ Μάχη τῆς Κρήτης, ὅσο καὶ ἂν ἦταν καινοφανής, πήραν μέρος χωρὶς διαταγὲς καὶ ἐπιτελικά σχέδια, ἄοπλοι, ἀσύντακτοι, χωρὶς ἀρχηγούς, ἀλλὰ μετὴν ἀπαραίτητη ψυχικὴ προπαρασκευή. Αὐτὸς ὁ τρόπος πολέμου καλοῦσε τὸ λαὸ νὰ πάρει μέρος στὴ μάχη, γιατί αὐτὸς ὁ τρόπος ἀμύνης ἦταν μοναδικὸς γιὰ νὰ ἀντιμετωπισθεῖ ὁ ἀπὸ ἀέρος εἰσβολέας. Στὴν Κρήτη ὁ λαὸς δέχτηκε αὐτὸ τὸν ἀγῶνα, ἀλλοῦ ὁ λαὸς ἔφευγε. Γι' αὐτὸ ὅλος ὁ κόσμος ἀναγνώρισε πῶς ἡ μάχη αὐτὴ εἶχε τὴ μορφή ἐνὸς θαύματος, ἐνὸς πατριωτισμοῦ χωρὶς ὅρια.

Εἶναι περασμένες πολλές δεκαετίες ὕστερα ἀπὸ αὐτὴ τὴν πολυσυζητημένη μάχη. Τὰ ἀνεξάντλητα γραπτὰ κείμενα ποὺ τὴν ἀφοροῦν, εἶναι γεμάτα ἄλλοτε ἀπὸ πελώριες φαντασιοπληξίες, ἄλλοτε ἀπὸ ὑποθέσεις καὶ πότε πότε ἀπὸ νέα στοιχεῖα ποὺ ἔρχονται στὸ φῶς. Ὑπάρχουν ἔπαινοι, ἀλλὰ καὶ ἀναρίθμητες κατηγορίες ἐναντίον τῶν Συμμάχων. Ὁ κρητικὸς λαὸς πιστεύει ὅτι ἔπραξαν τὸ κατ'ἄρτιον τους, ὅπως καὶ ἐκεῖνος τὸ δικό του. Γι' αὐτὸ βοήθησε ὅλους ὅσους παρέμειναν στὸ νησί καὶ μετὰ τὴν κατάκτησή του καὶ τοὺς ἔθρεψε ἀπὸ τὸ ὑστέρημά του καὶ τοὺς ἔσωσε ἀπὸ τὸν κατακτητὴ πληρώνοντας πάρα πολλές φορές μετὰ τὴ ζωὴ του αὐτὸ ποὺ θεωροῦσε χρέος. Τοὺς ὑποδέχεται τώρα κάθε ἐπέτειο τῆς μάχης, καθὼς ἔρχονται ἀπὸ τὶς μακρινές τους πατρίδες, ὅχι σὰν ξένους ἀλλὰ σὰν ἀδερφοχτούς, ὅπως τοὺς

ἀποκαλεῖ. Ἡ ἀδερφοποίησις συντελέστηκε σὲ μιὰ στιγμή ἀπὸ τὶς ὠραιότερες τῆς κρητικῆς ἱστορίας. Καὶ σφραγίστηκε μετὰ πολὺ αἷμα καὶ μεγάλο πόνον. Αὐτοὶ ξέρουν τώρα ὅτι πολεμούσαμε στὴν Κρήτη ἐπὶ αἰῶνες, πολλοὺς αἰῶνες, γιὰ τὴ λευτεριά μας. Τὴν εἶχαμε ἀποκτήσει μετὰ ποταμοὺς αἵματος καὶ δακρύων. Ἡ παράδοσή μας θέλει τὴ μοναδική μας Λίμνη καμωμένη ἀπὸ τὰ δάκρυα τῶν μανάδων μας. Ξέρουν τώρα ἀκόμα οἱ συμπολεμιστὲς μας, ὅτι αὐτὴ τὴν ἐλευθερίαν, ὅταν ἦρθαν νὰ μᾶς τὴν πάρουν, δὲν τὸ δεχτήκαμε κατὰ κανένα τρόπο. Καὶ πέσαμε στὴ φωτιά πολλές φορές μαζί τους πολεμώντας πλάι πλάι μετὰ πρωτοφανὲς στὸν κόσμο πατριωτικὸ μένος.

Σὲ ἐκείνη τὴν ἱερὴ στιγμή τῆς ἐνδοξώτερης μάχης τῆς παγκόσμιας ἱστορίας, χύσαμε μαζί τὸ αἷμα μας καὶ ἀπὸ τότε εἴμεθα ἀδερφοχτοὶ πλέον. Ἐνα παλαιὸ κρητικὸ ἔθιμο τοῦ πολέμου ἦταν ἡ ἀδερφοποιία μπροστὰ στὸν παπὰ καὶ σὲ μιὰ Παρθένο ποὺ ἀντιπροσώπευε τὴν Παναγία. Αὐτὴ τὴν Παρθένο τὴν ὑπεράσπιζαν οἱ ἀδερφοχτοὶ μέχρι θανάτου. Ἡ ἀδελφοποιία μετὰ τοὺς συμπολεμιστὲς μας ἔγινε ἐκείνη τὴν ἱερὴ στιγμή τῆς μάχης μπροστὰ στὸν Θεό. Παρθένος ἦταν ἡ Κρήτη ποὺ τὴν ὑπερασπίζαμε μαζί μέχρι θανάτου.

*

Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ διάγγελμα τοῦ βασιλιᾶ Γεωργίου ἀπὸ τὴν Κρήτη.

Λευκὰ Ὅρη, 23 Μαΐου τοῦ 1941

... Ἀπὸ τὴν Κρήτη ὅπου τὰ συμμαχικὰ στρατεύματα μαζί με ὅλους τοὺς Κρήτας ἀνεξαρτήτως φύλου καὶ ἡλικίας ἀγωνίζονται μετὰ ἀνυπέρβλητο θάρρος γιὰ τὴν τιμὴ καὶ τὴν ἐλευθερίαν των...

... Εἶμαι ὑπερήφανος διὰ τὸν λαὸν τῆς Μεγαλονήσου, τοῦ ὁποῦ αἱ πατροπαράδοτοι ἀρεταὶ τοῦ πατριωτισμοῦ, τῆς γενναιότητος καὶ τῆς ἑθνικῆς ἀξιοπρεπείας ἐπέσυραν τὸν γενικὸν θαυμασμόν.

... Ἡ Κρήτη κατέστη ἐκ νέου τὸ σύμβολον τῆς ψυχικῆς καὶ ἠθικῆς ἐνότητος ὁλοκλήρου τοῦ Ἑλληνισμοῦ διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν ἀδελφῶν μας καὶ τὴν διατήρησιν τῆς ἑθνικῆς τιμῆς.

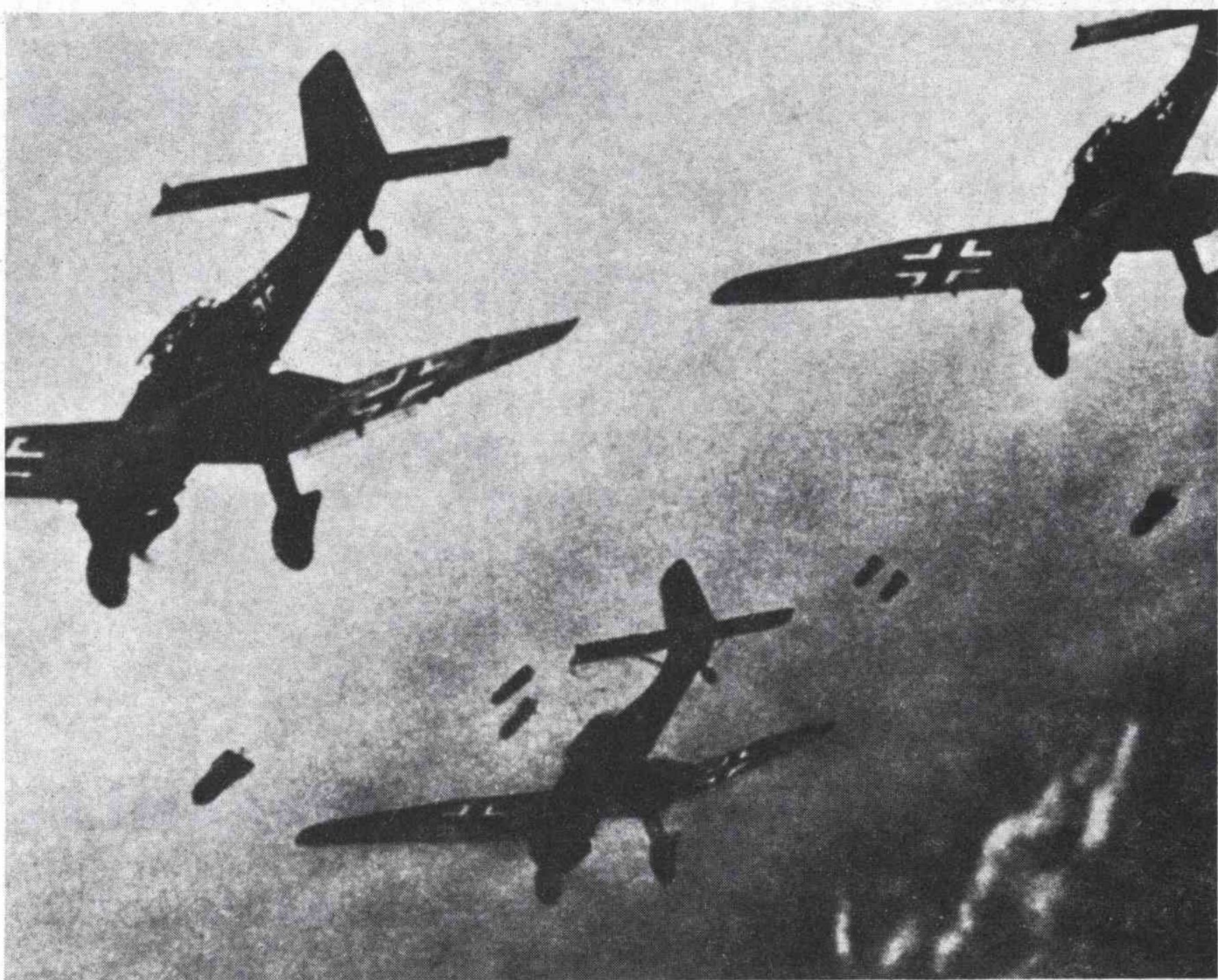
*

Η ΚΑΛΥΨΙΣ ΚΑΤΑ ΤΑ ΔΙΕΘΝΗ NOMIMA ΤΗΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΕΩΣ ΤΟΥ ΚΡΗΤΙΚΟΥ ΛΑΟΥ

1) Διαταγὴ ὑπ' ἀριθ. Α.Π. 55 τῆς 4/1/41 τῆς Στρατιωτικῆς Διοικήσεως Κρήτης «Περὶ συγκροτήσεως σώματος Πολιτοφυλακῆς ἐν Κρήτη.

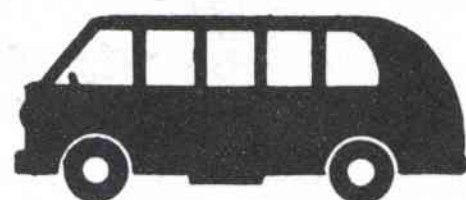
2) Διαταγὴ Στρατιωτικῆς Διοικήσεως Κρήτης ὑπ' ἀριθ. 54/14.1.41 «Περὶ κατανομῆς τῆς δυνάμεως τῆς Πολιτοφυλακῆς».

3) Διαταγὴ Στρατιωτικῆς Διοικήσεως Κρήτης ὑπ' ἀριθ. 4 τῆς 16.5.41, εἰς ἐκτέλεσιν τῆς ὑπ' ἀριθ. 21 τῆς 5.5.41 Δ/γῆς Ὑπ. Στρατιωτικῶν «Περὶ συγκροτήσεως Πολιτοφυλακῆς». Στρατολογία κατὰ περιοχάς.

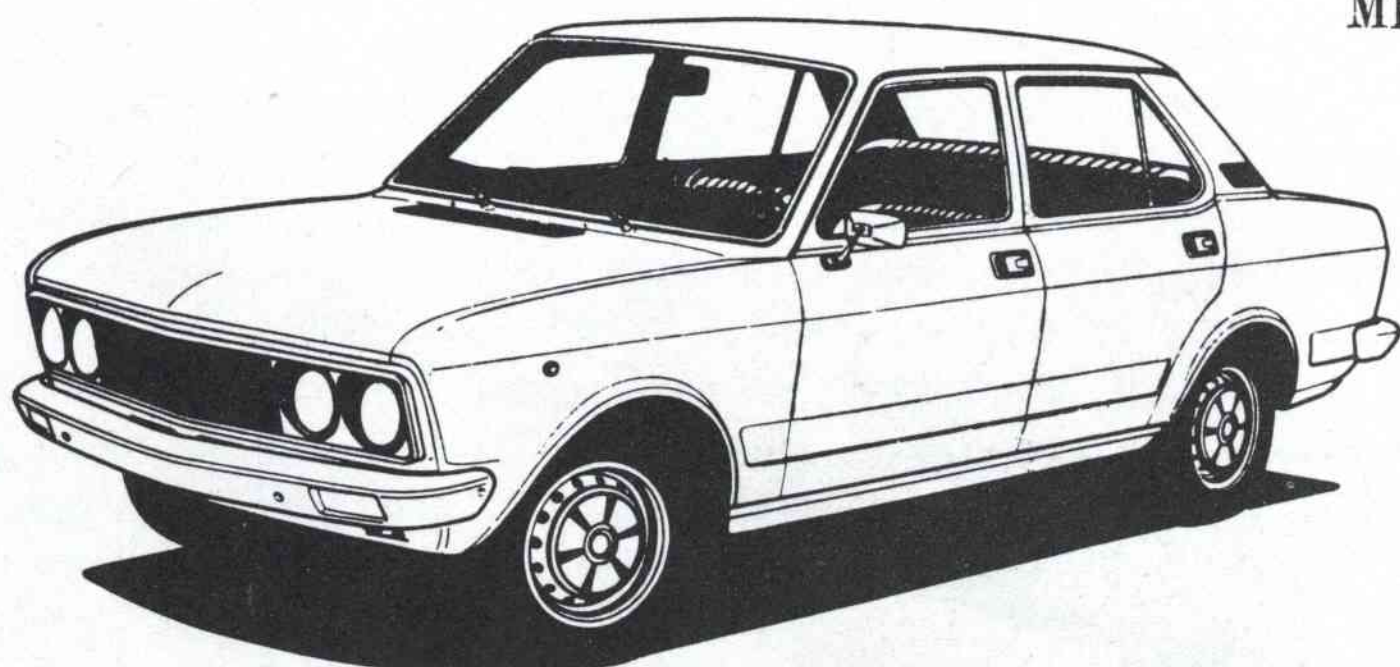

Στούκας πέφτουν σὰν γεράκια ἐπάνω στὴ Σούδα.

αν ζητάτε

ΜΠΟΡΟΥΜΕ ΝΑ ΣΑΣ ΤΟ ΠΡΟΣΦΕΡΩΜΕ
ΜΕ ΤΟΥΣ ΣΥΜΦΕΡΩΤΕΡΟΥΣ ΟΡΟΥΣ

Μιχαήλ Φαραντακης

ΠΡΩΤΟΙ ΣΤΙΣ ΠΩΛΗΣΕΙΣ ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΩΝ Σ' ΟΛΗ ΤΗΝ ΚΡΗΤΗ

ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΑ :

FIAT
SIMCA
LANCIA
SEAT
POLSKI
DAIHATSU

ΜΟΤΟΣΥΚΛΕΤΕΣ :

RAWASAKI
B.S.A.
TRIUMPH
DUCATI
JORDA

ΥΠΕΥΘΥΝΟ ΣΕΡΒΙΣ ΣΕ ΕΙΔΙΚΕΥΜΕΝΑ ΣΥΝΕΡΓΕΙΑ
ΕΤΟΙΜΟΠΑΡΑΔΟΤΑ ΑΝΤΑΛΛΑΚΤΙΚΑ ΓΙΑ ΟΛΕΣ ΤΙΣ ΜΑΡΚΕΣ
ΑΓΟΡΑΖΟΜΕ ΑΝΤΑΛΛΑΣΣΟΜΕ ΚΑΙ ΠΩΛΟΥΜΕ
ΜΕΤΑΧΕΙΡΙΣΜΕΝΑ
ΠΡΙΝ ΑΓΟΡΑΣΕΤΕ Ή ΠΡΙΝ ΑΛΛΑΞΕΤΕ
ΤΟ ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΟ ΣΑΣ ΕΛΑΤΕ ΣΕ ΜΑΣ

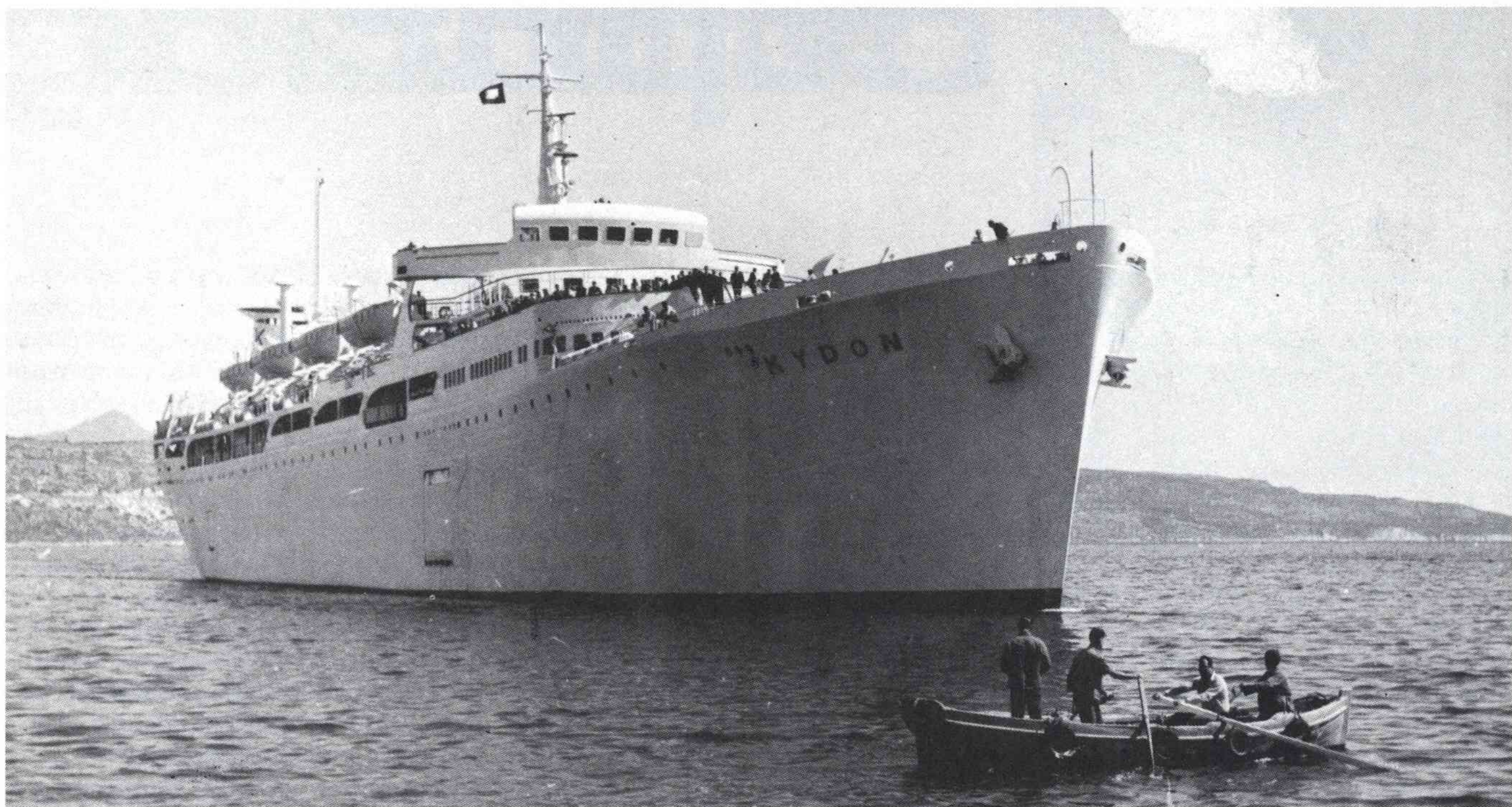
ΜΙΧΑΗΛ ΦΑΡΑΝΤΑΚΗΣ

ΑΠΟΚΟΡΩΝΟΥ 56, ΤΗΛΕΦ. 23.927 και 25.900

Χ Α Ν Ι Α

A. N. E. K

ΑΝΩΝΥΜΟΣ ΝΑΥΤΙΛΙΑΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ ΚΡΗΤΗΣ

ΚΥΔΩΝ

– Α΄ Βραβείον Ἀκτοπλοΐας 1972 –

ΚΑΝΤΙΑ

– Ἡ τελευταία λέξις τῆς ναυπηγικῆς –

ΡΕΘΥΜΝΟΝ

**Πλήρως κλιματιζόμενα
Πολυτελέστατα, ἄνετα, ἀσφαλῆ
Διαθέτουν κλίνας Α΄ Β΄ Γ΄ καὶ τουριστικῆς θέσεως
Καθημερινὴ συγκοινωνία Κρήτης - Πειραιῶς
Εἰσιτήρια – πληροφορίες:**

Πρακτορεῖον ΧΑΝΙΩΝ: Πλατεία Σοφοκλῆ Βενιζέλου, τηλ. 25656 - 23636
Πρακτορεῖον ΡΕΘΥΜΝΗΣ: Λεωφόρος Κουντουριώτου, τηλ. 22296 - 22456
Πρακτορεῖον ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ: 25ης Αὐγούστου 33, τηλ. 222481 - 222482
Πρακτορεῖον ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ: τηλ. 28114
Πρακτορεῖον ΙΕΡΑΠΕΤΡΑΣ: τηλ. 22308
Πρακτορεῖον ΣΗΤΕΙΑΣ: τηλ. 22281
Πρακτορεῖον ΝΕΑΠΟΛΕΩΣ: τηλ. 32-222

ἡ τύχη τῆς στρατιᾶς

Τὰ μεσάνυχτα τῆς 9ης Μαΐου 1945, τὴν ὥρα πὺ ὁ στρατάρχης Κάιτελ ὑπογράφει μὲ τρεμάμενο χέρι τὴν ὑποταγὴ τῆς Γερμανίας, γιὰ λογαριασμό τοῦ ναυάρχου Νταϊνιτς, στὴ μεγάλη αἴθουσα τῆς Σχολῆς Ὑπαξιωματικῶν τοῦ Κάρλχορστ, ἓνα ἀεροπλάνο προσγειώνεται στὸ στρατιωτικὸ ἀεροδρόμιο τοῦ Μάλεμε. Ὁ στρατὸς τοῦ «Φρουρίου Κρήτης» ἔχει λάβει ἔκτακτα μέτρα γιὰ τὴν προσγείωσή του. Στὶς ἄκρες τοῦ διαδρόμου ἔχουν στηθῇ ἀρκετὰ ἀντιαεροπορικά. Διμοιρίες ἔχουν λάβει θέσεις στὴν παραλία. Ὁ κεντρικὸς δρόμος ἔχει ἀποκλεισθῇ καὶ περίπολοι περνοῦν ἐπάνω ἀπὸ τοὺς λόφους καὶ τὴν γύρο ποταμιά.

Τὸ ἀεροπλάνο τροchioδρομεῖ στὸν μοναδικὸ διάδρομο. Δὲν ἔχει διακριτικά. Ἐνα κλειστὸ αὐτοκίνητο τοῦ Γερμανικοῦ Στρατηγεῖου πλησιάζει καὶ δυὸ ἄνδρες μὲ πολιτικὰ πηδοῦν ἀπὸ τὴν ἐξοδο τοῦ ἀεροπλάνου καὶ θρονιαζοῦνται στὰ πίσω καθίσματα.

Τὸ αὐτοκίνητο ὁρμᾷ ἀνατολικά, ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ μικρὰ ἀνθισμένα χωριά τοῦ κάμπου, ἐνῶ πίσω οὐρλιάζουν δυὸ μοτοσυκλέττες τῆς Φέλντ Τζελνταρμερύ. Οἱ ἀγρότες τοῦ κάμπου, πὺ ξενυχτοῦν γιορτάζοντας τὴν συντριβὴ τῆς Γερμανίας, ξαφνιαζοῦνται ἀπὸ αὐτὴ τὴ νυχτερινὴ κινητοποίηση...

Τὰ δυὸ πολύτιμα «ἀντικείμενα»

Σὲ λίγα λεπτά, ὁ στρατηγὸς Πέντακ θὰ ὑποδεχθῇ τοὺς μυστηριώδεις ἐπισκέπτες του στὸ στρατηγεῖο του, στὸ Στρατιωτικὸ Νοσοκομεῖο Χανίων. Καί, δυὸ ὥρες ἀργότερα, ἓνας ἔμπιστος ἀξιωματικὸς τῆς ἀντικατασκοπίας θὰ συντάξῃ ἓνα τηλεγράφημα, πὺ δὲν φαίνεται νὰ μεταδόθηκε ποτὲ στὴν Κεντρικὴ Διοίκηση τῆς Βέρμαχτ, γιὰ τὸν ἀπλούστατο λόγο ὅτι δὲν ὑπῆρχε πιά οὔτε Βέρμαχτ

οὔτε κρατικὰ ἀρχεῖα.

Τὸ τηλεγράφημα αὐτό, πὺ βρέθηκε χρόνια ἀργότερα στὰ χαρτιά τοῦ τότε γενικοῦ διοικητοῦ Κρήτης, ἐπισκόπου Ἀγαθαγγέλου, ἀναφέρει γιὰ δυὸ «πολύτιμα ἀντικείμενα τέχνης», πὺ ἔφθασαν καλὰ καὶ ἔφυγαν γιὰ τὸν προορισμό τους, «ἀφοῦ ἐδέχθησαν τὰς περιποιήσεις μας».

Κανεὶς δὲν ἔμαθε ποτὲ ποιά ἦσαν τὰ πολύτιμα αὐτὰ ἀντικείμενα. Τὸ παράξενο ἀεροπλάνο ἔφυγε σὲ λίγες ὥρες. Ταυτόχρονα ἔφυγε καὶ ἓνα λευκὸ πλοιάριο ἀπὸ τὴ Σούδα μὲ δυὸ ἐπίσης ἐπιβάτες. Κανεὶς δὲν ξέρει πὺ πῆγε τὸ ἀεροπλάνο. Καί, φυσικά, κανεὶς δὲν ξέρει ποιούς ἔφερε καὶ ποιούς πῆρε μαζί του...

Δεκάδες μάρτυρες βεβαιώνουν πῶς ἀπὸ τὴν πτώσι τοῦ Βερολίνου ὡς τὴν συνθηκολόγηση τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ, στίς 9 Μαΐου τοῦ 1945, καὶ ἴσως ἀκόμη ἀργότερα, γερμανικὰ ἀεροπλάνα προσγειώνονταν στὸ ἀεροδρόμιο τοῦ Μάλεμε. Οἱ μάρτυρες δὲν συμφωνοῦν πάντα στοὺς τύπους τῶν ἀεροπλάνων, πὺ εἶδαν νὰ προσ-

γειώνωνται. Μιλοῦν γιὰ «Γιοῦνκερς 89» ἢ γιὰ «Γιοῦνκερς 90», γιὰ βομβαρδιστικά, γιὰ ἀναγνωριστικά μακρᾶς ἀκτίνος καὶ γιὰ πολιτικὰ ἀεροπλάνα. Ὅλοι ὁμως μιλοῦν γιὰ στρατιωτικὲς κινητοποιήσεις σὲ κάθε προσγείωση. Ἐπίσης μιλοῦν γιὰ κλειστὰ αὐτοκίνητα, πὺ συνοδεύονταν ἀπὸ μοτοσυκλετιστάς, καὶ γιὰ ἀποκλεισμό τῶν δρόμων... Τὰ ἀεροπλάνα ἔφευγαν συνήθως ἀπὸ τὴν Κρήτη, τὴν ἴδια νύχτα, πρὸς ἄγνωστη κατεύθυνση. Ἐτσι, στίς 16 Μαΐου 1945, ὅταν ὁ τότε σμήναρχος Ἐμμανουὴλ Κελαϊδῆς παρέλαβε τὸ ἀεροδρόμιο, σὰν ἐκπρόσωπος τοῦ Συμμαχικοῦ Στρατηγεῖου, δὲν βρῆκε μέσα οὔτε ἓνα ἐχθρικό ἀεροπλάνο.

Ποιούς μετέφεραν; Ποῦ;

Καὶ τώρα προκύπτουν, ὅπως καὶ τότε, ἀναπάντητα ἐρωτήματα:

● Ἀπὸ πὺ ἔφθαναν τὰ ἀεροπλάνα αὐτὰ στὸ Μάλεμε, ἀφοῦ σὲ ὁλόκληρη τὴν Εὐρώπη, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Σουηδία καὶ τὸ λεγόμενο Βοημικὸ Τετρά-

Ἀγγαραῖα γιὰ τὸν καθαρισμὸ τῶν Χανίων ἀπὸ τὰ ἐρείπια.

μπέντακ

γωνο, δέν υπήρχαν πιά γερμανικά αεροδρόμια;

● Ποῦ πήγαιναν, ὅταν ἀπογειώνονταν ἀπὸ τὸ Μάλεμε;

● Ποιούς μετέφεραν;

Πολλὰ στελέχη τῆς Ἀντιστάσεως εἶχαν διατυπώσει, τὰ χρόνια ἐκεῖνα, τὴν ἄποψη, ὅτι τὰ αεροπλάνα αὐτὰ ἀπογειώθηκαν ἀπὸ μυστικούς διαδρόμους τῆς ὀρεινῆς Γερμανίας, πού διατηροῦσαν οἱ μεγάλοι ἀξιωματοῦχοι τοῦ Γ' Ράιχ γιὰ ὥρα ἀνάγκης. Καὶ οἱ ἐπίσημες ἱστορίες τοῦ Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου εἶναι γεμᾶτες ἀπὸ περιπτώσεις στραταρχῶν, πού πήραν τοὺς θησαυροὺς τους καὶ τὰ προσωπικά τους αεροπλάνα καὶ πέταξαν πρὸς διάφορες κατευθύνσεις, ὅταν ἔνοιωσαν ὅτι χάνεται τὸ πᾶν. Οἱ ἀντιστασιακοὶ δὲν μπορούσαν ὅμως νὰ ἐξηγήσουν τὸ μυστήριο πού κάλυπτε τὴν ἀναχώρηση τῶν αεροπλάνων αὐτῶν. Ποῦ πήγαν, ὅταν ἀπογειώθηκαν ἀπὸ τὸ Μάλεμε; Ὑπολογίζουν, ἀπὸ διάφορες ἐνδείξεις, ὅτι τράβηξαν ἀνατολικά, γιὰ τὴ Δωδεκάνησο ἢ τὴν Τουρκία. Μερικοὶ υποστηρίζουν ὅτι τουλάχιστον ἓνα ἔφυγε πρὸς τὰ νότια, γιὰ τὴν Ἀφρική.

Οἱ τύποι τῶν αεροπλάνων αὐτῶν, καὶ χωρὶς πρόσθετες δεξαμενὲς βενζίνης, μπορούσαν νὰ καλύψουν ἄνετα τὴν ἀπόσταση Γερμανία - Κρήτη καὶ μετὰ Κρήτη - Τουρκία - Συρία ἢ καὶ Περσία ἀκόμη. Ἡ ὑπόθεση τῶν παράξενων αὐτῶν αεροπλάνων ξεχάστηκε σιγά - σιγά. Τελευταῖα, ὅμως, ἓνα ἔγγραφο, πού βρέθηκε τυχαῖα στὰ χαρτιά τοῦ ὑπουργοῦ γενικοῦ διοικητοῦ Κρήτης κατὰ τὴν Κατοχή, Ἐπισκόπου Ἀγαθαγγέλου Ξηρουχάκη, ξαναφέρει στὸ προσκήνιο αὐτὴ τὴν ξεχασμένη ἱστορία, γιὰτὶ συνδυάζεται μαζί της.

Φυγὴ πρὸς Ἀσία καὶ Ἀφρική

Τὸ αεροδρόμιο τοῦ Μάλεμε ἦταν ἡ τελευταία πολεμικὴ βάση πού κρά-

τησαν οἱ Γερμανοὶ στὸν Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Ὁ Ἀγκυλωτὸς Σταυρὸς κυμάτιζε στὸν λαιμὸ τοῦ Ἀκρωτηρίου καὶ στὶς παραλίες τοῦ Κόλπου τῶν Χανίων πολλὲς ἡμέρες μετὰ τὴν ἐπίσημη συνθηκολόγηση τῆς Γερμανίας. Τὸ «Φρούριο Κρήτης» συνθηκολόγησε τελευταῖο στὸν κόσμον. Αὐτὸ εἶναι ἓνα γεγονός.

Ὑπάρχει ἀκόμη ἓνα ἄλλο γεγονός: Ἀπὸ τὶς δεκάδες τοὺς Γερμανοὺς ἐγκληματίες πολέμου, πού ἀναζητεῖ ὁ γνωστὸς Πολωνοεβραῖος διώκτης τῶν ναζί, Βήζενταλ, πολλοὶ ἔχουν ἐπισημανθῇ στὴ Συρία, στὴ Βιρμανία καὶ σὲ ἄλλες χῶρες τῆς Μέσης καὶ τῆς Ἀπὼ Ἀνατολῆς. Ὁ φυσικώτερος δρόμος, γιὰ νὰ φθάσουν στὰ σημεῖα αὐτὰ οἱ Γερμανοὶ ἀξιωματοῦχοι, ἦταν τὸ Μάλεμε. Ἀλλὰ πού προσγειώθηκαν τὰ αεροπλάνα τους μετὰ τὸ Μάλεμε;

Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ καὶ πέρα ἀρχίζουν οἱ εἰκασίες. Μιλοῦν γιὰ συνεργασία τουρκικῶν παραγόντων στὴ φυγάδευση τῶν ἀξιωματούχων ναζί. Μιλοῦν γιὰ μυστικούς διαδρόμους στὴν Ἀφρική ἢ στὴν Ἀσία, τοὺς ὁποίους εἶχαν ἐτοιμάσει ἀπὸ πρὶν διάφορες καμουφλαρισμένες ἐθνικοσοσιαλιστικὲς ὁργανώσεις τοῦ ἐξωτερικοῦ, ὅπως συνέβη καὶ στὴ Νότιο Ἀμερική, ὅπου δροῦν ἀκόμη σὰν σύλλογοι ἢ σὰν ἐμπορικὲς ἐταιρίες. Μιλοῦν γιὰ συμμαχικὴ ἀνοχὴ ἢ ἐξαγορὰ ἀνοχῆς μὲ ἄφθονο χρυσάφι...

Ὁ Γ. Ψυχουντάκης, σύνδεσμος τοῦ Συμμαχικοῦ Γραφείου Κατασκοπίας στὴν Κρήτη, ὑπολογίζει ὅτι τὰ γερμανικά αεροπλάνα, πού ἔφθασαν στὸ Μάλεμε μετὰ τὴν πτώση τοῦ Βερολίνου, δὲν ἦσαν περισσότερα ἀπὸ τρία ἢ, τὸ πολὺ, τέσσερα. Ὅταν ἀνέφεραν τὸ γεγονός στὸν Βρεταννὸ ὑπεύθυνον, ἐκεῖνος δὲν φάνηκε νὰ δίνει σημασία. Συμπεραίνουν πὼς ἢ δὲν τὸν ἀπασχόλησε τὸ ζήτημα, ἀφοῦ ἡ Γερμανία εἶχε πιά ἡττηθῇ, ἢ εἶχε ἐντολὲς νὰ μὴν ἀναμιχθῇ.

Χανιά, τὸ πρῶτο καλοκαίρι τῆς σκλαβιάς. Ἡ Σβάστικα στὸ λιμάνι.

Αὐτόπτες μάρτυρες ἀναφέρουν ἀκόμη ὅτι, τὴν νύκτα τῆς 9ης Μαΐου 1945, ἓνα λευκὸ πλοιάριο παρέλαβε ἀπὸ τὴν ἀποβάθρα τῆς Σούδας δυὸ πρόσωπα μὲ πολιτικὰ καὶ χάθηκε μέσα στὴ νύκτα. Τὰ πρόσωπα αὐτὰ εἶχαν φθάσει στὴ Σούδα μὲ τὸ ἑπτάθέσιο «αὐτοοὔνιον» τοῦ στρατηγοῦ Πέντακ.

Ποιά ὅμως ἦσαν τὰ πρόσωπα αὐτὰ καὶ ποῦ πήγαν;

Οἱ φῆμες συνέδεσαν τὴ νυκτερινὴ ἐκείνη ἀπόδραση μὲ κάποιον ἐπιφανῆ ναζί, πού ξέφυγε ἔχοντας στὴ βαλίτσα του θησαυρὸ ἀπὸ πολύτιμους λίθους. Ὅτι τὸν παρέλαβαν, ἀνοιχτὰ στὸ πέλαγος, πρόσωπα ὁργανωμένα ἀπὸ τοὺς χιτλερικοὺς ἢ κοινοὶ λαθρέμποροι, πού πληρώθηκαν καλά, γιὰ νὰ τὸν μεταφέρουν σὲ κάποιο λιμάνι τῆς Μέσης Ἀνατολῆς. Καὶ ἐπειδὴ ὅλες αὐτὲς οἱ μυστηριώδεις ἀποδράσεις συνδέονταν μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Μάρτιν Μπόρμαν, φυσικὸ ἦταν οἱ φῆμες νὰ μὴν ὑστερήσουν καὶ στὴν περίπτωση τῆς Σούδας καὶ τοῦ Μάλεμε. Συνδέθηκαν, λίγο ἀργότερα, κι αὐτὲς μὲ τὸν Μπόρμαν.

Ὅπως δὴποτε, τὸ θέμα Μπόρμαν εἶναι πάντοτε ἐκκρεμές, καὶ κάθε τόσο μιὰ ἱστορία ξεφυτρώνει στὸν Τύπο, γιὰ νὰ διαψευσθῇ σὲ λίγο. Τὰ θετικώτερα στοιχεῖα, στὴν περίπτωσή του, εἶναι τὰ παρακάτω:

Ἡ ὑπεράσπιση τῶν Γερμανῶν ἐγ-

κληματιών πολέμου στη δίκη της Νυρεμβέργης ζήτησε να ματαιωθεί ή παραπομπή του Μάρτιν Μπόρμαν, γιατί ήταν ήδη νεκρός. Κατά την μαρτυρία του σφωερ Κέμπκα και του Άξμαν, που ήταν αρχηγός της χιτλερικής νεολαίας του Βερολίνου, ο Μπόρμαν σκοτώθηκε την αυγή της 2ας Μαΐου 1945 στην Φρήντριχστρασσε του Βερολίνου, μαζί με τον ύπουργό Νάουμαν, από έκρηξη άρματος μάχης, στην προσπάθειά τους να απομακρυνθούν από τη φλεγόμενη γερμανική πρωτεύουσα. Οί δικαστάι της Νυρεμβέργης, όμως, δέν θεωρήσαν τίς μαρτυρίες αυτές αξιόπιστες και καταδίκασαν τόν Μπόρμαν έρήμην σέ θάνατο.

Αργότερα, ό δικηγόρος του ύπ' αριθμόν 2 ναζί θα ανακοινώσει δημοσία πώς ό Μπόρμαν ζή στη Βιρμανία, από όπου λαμβάνει συχνά μηνύματά του και τὰ διαβιβάζει στην οίκογένειά του.

Η ύπηρεσία του Βήζενταλ ισχυρίσθηκε πολλές φορές ότι είχε έπισημάνει τόν Μπόρμαν κοντά στο Μοντεβιδέο και σέ άλλες περιοχές της Νοτίου Αμερικής. Όμως ή τελευταία έκδήλωση του Μπόρμαν φθάνει από την Απω Ανατολή. Είναι μια κάρπ - ποστάλ που έλαβε ό Άιχμαν, ανάμεσα σέ χιλιάδες άλλες, πριν αρχίση ή δίκη του στο Ίσραήλ. Είχε ταχυδρομηθή από τη Βιρμανία και περιελάμβανε μονάχα τρεις λέξεις: «Mut, mut. Martin». («Κουράγιο, κουράγιο. Μάρτιν»).

«Ξέρω, ότι ό Μπόρμαν ζή»

Ειδικοί γραφολόγοι έπιστρατεύθηκαν, για να εξετάσουν την έπιστολή, και βρήκαν πώς ή γραφή έμοιαζε πολύ με τη γραφή του Μπόρμαν, αλλά δέν μπορούσαν να αποφανθούν κατηγορηματικά με τρεις λέξεις μονάχα. Τελικά, ρώτησαν τόν ίδιο τόν Άιχμαν. Έκείνος έδωσε μια μυστηριώδη απάντηση:

— Ξέρω, ότι ό Μπόρμαν ζή...

Τελευταία ύποστηρίζεται πάλι ότι βρέθηκε ό σκελετός του Μπόρμαν και ότι αναγνωρίσθηκε από τὰ δόντια του. Αν όμως ό Μπόρμαν ζή και βρίσκεται στην Ασία, ό φυσικώτερος δρόμος διαφυγής του ήταν τó Μάλεμε.

Είναι επίσης γνωστό ότι στη Συρία, και μάλιστα μέσα στη Δαμασκό, ύπήρχαν, αρκετά χρόνια μετά τόν πόλεμο, ισχυρές μυστικές ναζιστικές οργανώσεις, που είχαν περιθάψει αρκετούς ναζί φυγάδες. Μεταξύ άλλων, στη Συρία είχε καταφύγει και

ό χάουπτστουρμφurer τών ΄Ες - ΄Ες, Μπροϋνερ. Ό Μπροϋνερ είχε φθάσει στη Συρία πιθανότατα από άλλο δρόμο, αλλά είχε βρή εκεί έτοιμο καταφύγιο. Όταν πριν από λίγα χρόνια τόν σκότωσαν οί Ίσραηλινοί με βόμβα-δέμα, ήταν μεγαλέμπορος λαθραίων όπλων. Οί οργανώσεις, οί άνθρωποι που βοήθησαν τόν Μπροϋνερ να σωθή και να... σταδιοδρομήσει στη Δαμασκό, μπορεί να ύποδέχθηκαν και τούς φυγάδες του Μάλεμε και της Σούδας. Στην τελευταία δίκη τών Αμερικανών λαθρεμπόρων χασίς αποκαλύφθηκε ότι και σήμερα ακόμη, σέ μια περίοδο νομιμότητος και άστυνομικής έπαγρυπνήσεως, μπορεί ένα άεροπλάνο να προσγειωθεί σέ μυστικό διάδρομο, να φορτώσει ένα τόννο χασίς και να φύγει, χωρίς να τó άντιληφθή κανείς. Πολύ περισσότερο μπορούσε να γίνη ή

προσγείωση άεροπλάνου τότε, σέ μια έποχή γενικής συγχύσεως...

Γιατί έμεινε ή στρατιά;

Θα μπορούσε να ρωτήση κανείς, γιατί δέν έφυγε μαζί τους και ό στρατηγός Πέντακ; Ό αναγνώστης θα καταλάβη, γιατί δέν έφυγε ό Πέντακ, από τὰ έγγραφα που θα ακολουθήσουν. Φαίνεται όμως ότι έφυγαν όλοι οί αξιωματικοί τών ΄Ες - ΄Ες και της Γκεστάπο. Όταν συνθηκολόγησαν, τελικά, οί άνδρες του «Φρουρίου Κρήτης», δέν βρέθηκαν ανάμεσά τους ούτε άπλοι στρατιώτες τών ΄Ες - ΄Ες και της άστυνομίας. Μονάχα μερικοί χωροφύλακες της Φέλντ Τζελνταμερύ, με αρχηγό τόν ύπολοχαγό Κλεμπίν, καθώς και ένα κλιμάκιο της άντικατασκοπίας (ύπόλοιπα της οργανώσεως Κανάρη), με έπικεφαλής τόν επίσης ύπολοχαγό Βίλτχαγκε.

Πώς, όμως, έμεινε όλόκληρη γερμανική στρατιά αποκλεισμένη στην Κρήτη; Και πώς διατήρησαν τó ήθικό τους και την πειθαρχία τους και

μετά την συνθηκολόγηση της Γερμανίας οί στρατιώτες του Πέντακ; Είναι κι αυτό ένα από τὰ μυστήρια του πολέμου.

Η Κρήτη είχε γίνει, για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, κέντρο άνεφοδιασμού του Αφρικα Κόρπ του Ρόμμελ. Την ίδια έποχή μεγάλα τμήματα επιλέκτων περνούσαν τίς ήμέρες της αναπαύσεώς τους στο νησί. Υπήρξε περίοδος που ό γερμανικός στρατός της Κρήτης ξεπερνούσε τίς 100.000 ή, κατ' άλλους, τίς 150.000 άνδρες. Ό όπλισμός τους ήταν τελευταίου τύπου: Μάουζερ και πολυβόλα του 1944, τάνκς σύγχρονα, έκατοντάδες πυροβόλα διαφόρων τύπων και διαμετρημάτων.

Όταν ό Χίτλερ διέταξε την εκκένωση της Βαλκανικής, τó φθινόπωρο του 1944, ή γερμανική στρατιά της Κρήτης δέν έφυγε. Γιατί όμως δέν έφυγε; Λόγο παραμονής στην Κρήτη δέν είχε πια από πολλούς μήνες, από τότε που ό Ρόμμελ έφυγε από την Αφρική και οί Σύμμαχοι πάτησαν τη Σικελία. Πολλοί ισχυρίζονται ότι

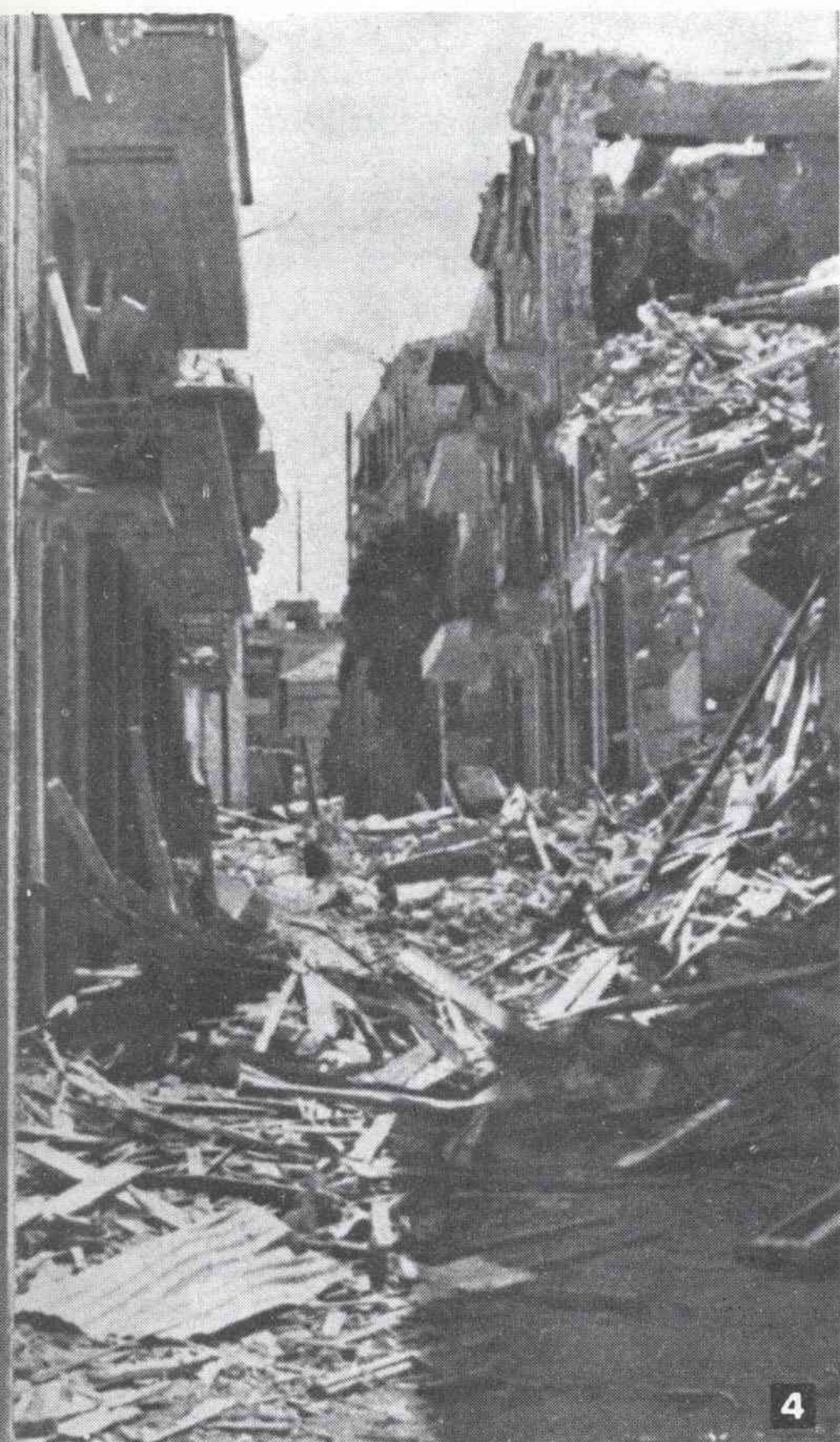

1. Πρὸς τὸ μοιραῖο «107» τοῦ ΜΑΛΕΜΕ.

2. Ἐνα ἀεροδρόμιο σὲ πολεμικὸ συν-
αγερμό.

3. Βρεταννικὸ πυροβολικὸ βάλλει κα-
τὰ τῶν Γερμανῶν.

4. Ἐρείπια. Ἐτσι ἔγινε ἡ πρωτεύου-
σα τῆς Κρήτης.

κλεισμός τῆς στρατιᾶς Πέντακ στὴν Κρήτη ἦταν ἠθελημένος. Οἱ ἀξιωματοῦχοι τοῦ ναζισμοῦ κράτησαν ἔτσι ἓνα ἀεροδρόμιο γιὰ τὸ ἐνδεχό-
μενο φυγῆς τους στὸ ἐξωτερικόν.

Βέβαια, οἱ ἀπόψεις αὐτὲς εἶναι ἀρ-
κετὰ τραβηγμένες. Τὸ πιθανώτερο
εἶναι ὅτι ὁ Πέντακ μὲ τοὺς ἄνδρες
τοῦ ἀποκλείσθηκαν στὴν Κρήτη, για-
τὶ ὅταν ἐδόθη ἡ διαταγὴ ὑποχωρή-
σεως δὲν ὑπῆρχαν τὰ μεταφορικὰ μέ-
σα νὰ τοὺς περάσουν στὴν ἡπειρω-
τικὴ Ἑλλάδα. Ὁ Πέντακ συνέπτυξε
προοδευτικὰ τοὺς ἄνδρες του στὴν
περιοχὴ Χανίων, γιὰ νὰ τοὺς προφυ-
λάξῃ ἀπὸ τὰ ἀνηλεῆ πλήγματα τῆς
Ἀντιστάσεως. Τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1945
εἶχε περιορισθῇ στὴν ὄρεινὴ περιο-
χὴ τοῦ Ἀποκόρωνα μέχρι τὴ Γεωρ-
γιούπολη καὶ στὸ πεδινὸ τμήμα τῆς
Κυδωνίας μέχρι τὸ Μάλεμε.

Ὁ Ἐπίσκοπος Κυδωνίας

Ἡ στρατιὰ αὐτὴ ἐγκατεστημένη σὲ
μόνιμα ὄχυρά ἦταν ἀπρόσβλητη, ὅ-
πως διαπίστωσαν δικοί μας καὶ Σύμ-
μαχοι ἀξιωματικοί. Τὰ ἄρματα τοῦ
Πέντακ μπορούσαν ὅποιαδήποτε ὥρα
νὰ ἁλωνίσουν ἀνενόχλητα ὅλο τὸ
νησί, γιατί οὔτε ἀντιαρματικά οὔτε
ἀεροπλάνα ὑπῆρχαν νὰ τὰ ἀντιμετω-
πίσουν. Γι' αὐτὸ οἱ ἐντολὲς τῆς Ἑλ-
ληνικῆς Κυβερνήσεως καὶ τοῦ Συμ-
μαχικοῦ Στρατηγείου ἦσαν ρητές:
Πρέπει νὰ ἀποφευχθῇ μὲ κάθε τρόπο
μιὰ ἀνώφελη αἱματοχυσία. Οἱ Γερ-
μανοὶ εἶναι ἡττημένοι. Θὰ παραδο-
θοῦν μὲ τὸν καιρό...

Οἱ ἐντολὲς αὐτὲς ἦσαν ἀντίθετες
ἀπὸ ἐκεῖνες πὺ κυκλοφοροῦσαν με-
ρικοὺς μῆνες πρίν. Τότε ὁ Ρόμμελ

πίεζε μὲ τὴ σιδερένια πυγμὴ του τὸν
λαιμὸ τῆς Ἀφρικῆς καὶ οἱ Σύμμα-
χοι ζητοῦσαν ἀπὸ τὸν λαὸ τῆς Κρή-
της «ἀγῶνα μὲ κάθε μέσον». Χιλιά-
δες ἄνθρωποι ἔπесαν στὸν τρομερὸ
ἐκεῖνο ἀγῶνα καὶ ἐκαντοντάδες χω-
ριὰ ξεθεμελιώθηκαν...

Μέσα στὴν κατεχομένη περιοχὴ
τῶν Χανίων ὑπουργός, γενικὸς διοι-
κητὴς καὶ ἐκκλησιαστικὸς ἀρχηγός
τῶν Ἑλλήνων ἦταν ὁ μακαρίτης Ἀ-
γαθάγγελος Ξηρουχάκης, Ἐπίσκο-
πος Κυδωνίας καὶ Ἀποκορώνου. Μιὰ ἀντιφατικὴ φυσιογνωμία πὺ σὲ
τελικὴ κατάληξη ὠφέλησε τὸν πλη-
θυσμὸ καὶ ἔσωσε ἀρκετοὺς ἀνθρώ-
πους ἀπὸ τὸ ἐκτελεστικὸ ἀπόσπασμα.

Ἀπὸ τὰ χαρτιά πὺ ἄφησε, μπο-
ροῦμε νὰ παρακολουθήσωμε μὲ κάθε
λεπτομέρεια τὰ δραματικὰ περιστα-
τικὰ τῶν τελευταίων ἡμερῶν τῆς γερ-
μανικῆς Κατοχῆς στὴν Κρήτη, σὲ
ἀντιπαραβολὴ μὲ τὰ μεγάλα πολε-
μικά γεγονότα πὺ διαδραματίζονταν
στὴν καρδιὰ τῆς Γερμανίας.

Στὶς 30 Ἀπριλίου 1945, ὁ στρατη-
γὸς Κρέμψ, ἀρχηγὸς τοῦ Γενικοῦ
Ἐπιτελείου τῆς Βέρμαχτ, ξεκινᾷ ἀπὸ
τὰ συντρίμια τοῦ Βερολίνου μὲ μιὰ
λευκὴ σημαία στὰ χέρια καὶ τὴν αὐ-
γὴ τῆς 1ης Μαΐου συναντᾷ τὸν Ρῶ-
σο στρατηγὸ Τσουϊκῶφ στὸ Σούλε-
μπουργκ. Προσπαθεῖ μὲ γλοιώδη ἐπι-
μονὴ νὰ συναντήσῃ τὸν Ζούκῶφ,
ἀλλὰ ἐκεῖνος δὲν τὸν δέχεται:

— Τὸ μήνυμα πὺ σᾶς φέρνω, φω-
νάζει στὸν προθάλαμο τοῦ στρατάρ-
χη, εἶναι πρωταρχικῆς σημασίας.
Χθὲς τὸ ἀπόγευμα ὁ Ἀδόλφος Χί-
τλερ αὐτοκτόνησε. Ζητοῦμε ἀνακω-
χὴ.

ἡ δύναμη τοῦ Πέντακ ἔμεινε στὸ
«Φρούριο Κρήτης» μόνο καὶ μόνο
γιὰ νὰ παίξῃ ἓνα ρόλο στὴ φυγάδευ-
ση τῶν ἀξιωματούχων τοῦ ναζισμοῦ.
Γι' αὐτὸ, λένε, συγκεντρώθηκε τοὺς
τελευταίους μῆνες γύρω ἀπὸ τὸ λι-
μάνι τῆς Σούδας καὶ τὸ ἀεροδρόμιο
τοῦ Μάλεμε.

Μερικοὶ ὑποστήριζαν, πὺς ὁ ἀπο-

Γερμανός αλεξιπτωτιστής φωνάζει παραγγέλματα.

Τὴν ἴδια ἀκριβῶς μέρα ὁ Πέντακ συνεχίζει τὶς συλλήψεις τῶν πατριωτῶν ποὺ μὲ διαφόρους τρόπους ἐνοχλοῦν τὸν στρατὸ Κατοχῆς. Ὁ Ἐπίσκοπος Ἀγαθάγγελος τὸν ἐπισκέπτεται στὸ στρατηγεῖο του, ἀλλὰ δὲν κατορθώνει νὰ τὸν δῇ. Ἀφήνει στὸν ὑπασπιστὴ του Γκράσενικ θερμὲς παρακλήσεις νὰ μὴν συνεχισθοῦν οἱ ἐκτελέσεις. Μὲ τὴν εὐκαιρία ὁ Ἐπίσκοπος φέρνει τὴν κουβέντα στὰ πολεμικὰ γεγονότα τῆς Γερμανίας. Ὁ ὑπασπιστὴς τοῦ ἀπαντᾷ ὅτι «δὲν ἐκρίθησαν ἀκόμη τὰ πράγματα».

2 Μαΐου 1945. Ὁ Γκαϊμπελς ἔχει αὐτοκτονήσει. Ὁ Μπόρμαν μὲ μερικοὺς ἄλλους ἀξιωματούχους δραπετεύουν ἀπὸ τὰ ὑπόγεια τῆς Καγκελαρίας καὶ τρέχουν μέσα στὸ φλεγόμενο Βερολῖνο νὰ σώσουν τὸ τομάρι τους. Ὁ Βάιντλιγκ προσέρχεται ταπεινωμένος καὶ υπογράφει τὴν παράδοση τοῦ Βερολίνου.

Τὴν ἴδια μέρα εἰδοποιοῦν τὸν Πέντακ ὅτι ἔχουν συλληφθῇ μερικοὶ Ἕλληνες, μὲ τὴν κατηγορία κατασκοπίας καὶ ὀπλοφορίας. Τί θὰ τοὺς κάνουμε αὐτούς; Στρατοδικεῖο, ἀπαντᾷ. Νὰ ἐφαρμοσθῇ ὁ νόμος! Τὸ στρατοδικεῖο τοὺς καταδικάζει σὲ θάνατο. Ὁ Ἐπίσκοπος τρέχει στὸν στρατοδίκη Μπέρναρντ καὶ προσπαθεῖ τουλάχιστον νὰ μάθῃ πόσοι καὶ ποιοὶ εἶναι οἱ καταδικασμένοι.

Τὴν 4η Μαΐου 1945 ὁ Πέντακ καλεῖ τὸν Ἐπίσκοπο Ἀγαθάγγελο καὶ

τὸν εἰδοποιεῖ ὅτι εἶναι ἀποφασισμένος νὰ διατηρήσῃ τὴν τάξη ὅπωςδήποτε. Ὁ Ἐπίσκοπος τοῦ ζητᾷ νὰ ἀπελευθερώσῃ τὴν δίοδο τῆς Γεωργιουπόλεως, γιὰ νὰ μὴν ταλαιπωρητῇ ὁ πληθυσμὸς καὶ ἐκεῖνος ἀπαντᾷ: Εἶναι πρόωρο ἀκόμη!!!

Τὸ τελευταῖο διάγγελμα

Στὶς 6 Μαΐου, οἱ ἀξιωματοῦχοι τοῦ Γ' Ράιχ φεύγουν ἀπὸ τὴ Γερμανία μὲ πλοῖα, ἀεροπλάνα, καὶ δίκυκλα ἀκόμη, πρὸς κάθε κατεύθυνση, γιὰ νὰ σωθοῦν. Πολλοὶ ἔχουν ὀργανώσει τὴ φυγὴ τοὺς ἀπὸ ἀπρόσιτα καταφύγια ὅπου τοὺς ἀναμένουν ἀεροπλάνα καὶ θησαυροί. Ὁ γκαουλάιτερ Χάνκε φεύγει ἀπὸ τὸ Μπρεσλάου μὲ ἓνα Φίζελερ Στόρχ, ἀφοῦ διέταξε τὴ φρουρὰ νὰ ἀμυνθῇ μέχρι ἐσχάτων. Ὁ Κόχ φεύγει ἀπὸ τὸ Πίλλαου μὲ ἓνα πλοῖο ποὺ ἀπέξω φαίνεται σὰν ἄθωο παγοθραυστικό. Μέσα εἶναι θαλαμηγὸς μὲ τὶς ἀποθήκες τῆς γεμᾶτες τροφίμα καὶ ξένα νομίσματα.

Τὴν ἴδια μέρα, ὁ διοικητὴς τῆς ὀχυρᾶς θέσεως Κρήτης ἀπευθύνει ἓνα διάγγελμα πρὸς τὸν κρητικὸ λαό. Εἶναι ἓνα κείμενο γεμᾶτο πληγωμένη ὑπερηφάνεια καὶ συντριβή. Ἐνα κείμενο ποὺ πέρα ἀπὸ τὶς ἰδεολογίες καὶ τοὺς φανατισμοὺς δείχνει ἓνα ἀκλόνητο ἄντρα...

«Ὁ ἀρχηγός μας», γράφει στὸ διάγγελμα, «ἔπεσε τὴν 1ην Μαΐου ὡς στρατιώτης ἐνώπιον τοῦ ἐχθροῦ. Εἶναι περιττὸν νὰ λεχθῇ καὶ μία μόνον λέξις σχετικῶς μὲ τὴν διάδοσιν ὅτι ἐδολοφονήθη ἀπὸ Γερμανοὺς στρατιώτας... Αὐτοὶ οἱ διαδοσίαι δὲν κατανοοῦν τὸν ὄρκο πίστεως τῶν Γερμανῶν... Οἱ καρδιές μας εἶναι γεμᾶτες πένθος, ἀλλὰ μεγαλύτερη ἀκόμη εἶναι ἡ ὑπερηφάνειά μας... Εἶμαι Γερμανὸς πάντοτε καὶ μόνον Γερμανός. Ὁ τίτλος τοῦ στρατηγοῦ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ ἐπίθετον... Ἀλλὰ ὡς εὐθὺς ἄνδρας ἐκφράζω τὴν εἰλικρινῆ εὐχὴν (μὲ τὴν εὐκαιρία τοῦ Πάσχα), ὁ ἑλληνικὸς λαὸς νὰ ξαναβρῇ τὸν ἑαυτὸν του... Ἦναγκάσθην, διὰ νὰ τιμωρήσω τὰ ἐγκλήματα κατὰ τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ, νὰ λάβω σκληρὰ μέτρα. Αἱ ἀποφάσεις μου καὶ εἰς τὸ μέλλον θὰ ρυθμίζονται ἀπὸ τὰς ἀρχὰς αὐτάς. Διότι καθῆκον μου εἶναι νὰ προστατεύσω τοὺς στρατιώτας μου... Εἶναι οἱ ἄνδρες μου καὶ ἐγὼ ὁ στρατηγός τους. Ὅλοι μας ὑπηρετοῦμε τὴν Γερμανία... Σύμβολο δικό μας εἶναι ἡ πίστις μας στὸν νεκρὸ ἀρχηγό μας Ἀδόλφον Χίτλερ...»

Ὁ Πέντακ δὲν σκύβει τὸ κεφάλι οὔτε τὴν ἀπελπιστικὴ ἐκείνη ὥρα.

Μυστικὴ φυγὴ τῶν «δύο»

Τὴν 9η Μαΐου 1945, στὴν αἴθουσα τελετῶν τῆς Σχολῆς Ὑπαξιωματικῶν τοῦ Κάρλχορστ, ὁ στρατάρχης Ζούκωφ δέχεται καθιστὸς τὸν στρατάρχη Κάιτελ, τὸν ναύαρχο Φρίντεμπουργκ, τὸν Στούμπφ καὶ ἄλλους ἀνωτάτους ἀξιωματικούς τῆς ἡττημένης Γερμανίας. Ἐνας αὐτόπτης γράφει: «Φοροῦν ὅλοι τοὺς πολεμικοὺς σταυροὺς μετὰ ξιφῶν καὶ παραμένουν ἀκίνητοι, δαγκώνοντας τὰ χεῖλη γιὰ νὰ μὴν κλάψουν...».

Ὑπογράφουν τὴν συνθηκολόγηση ὀλόκληρης τῆς Γερμανίας γιὰ λογαριασμὸ τοῦ ναυάρχου Νταϊνιτς ποὺ βρίσκεται στὸ Φλένσμπουργκ.

Τὴν ἴδια νύκτα ἐπίλεκτα τμήματα τῆς στρατιᾶς Κρήτης κινητοποιοῦνται γιὰ νὰ παραλάβουν ἀπὸ τὸ ἀεροδρόμιο τοῦ Μάλεμε τοὺς δύο παράξενους ἐπιβάτες, ποὺ ἀναφέραμε. Οἱ Γερμανοὶ κόβουν τὴν συγκοινωνία στὸν κεντρικὸ δρόμο τοῦ νομοῦ, ἀποκλείουν ὅλες τὶς προσβάσεις τοῦ ἀεροδρομίου καὶ μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν ὑπολοχαγὸ τῆς ἀντικατασκοπίας Βίλντχαγκε παίρνουν τὰ δύο ἔμψυχα «ἀντικείμενα τέχνης» καὶ μερικὰ κιβώτια καὶ τρέχουν στὸ Στρατηγεῖο τοὺς ταράσσοντας τὴ γιορταστικὴ ἀτμόσφαιρα τοῦ χανιώτικου κάμπου.

Τὸ ἀεροπλάνο θὰ ἀπογειωθῇ μερικὲς ὥρες ἀργότερα παίρνοντας πάλι μερικοὺς ἐπιβάτες, ἀλλὰ γιὰ ποῦ δὲν ξέρεи κανεῖς. Ἐκείνη τὴ νύχτα κανένα ἀεροδρόμιο στὴν Εὐρώπη, πέρα ἴσως ἀπὸ τὴ Σουηδία καὶ τὸ «βοηθητικὸ τετράπλευρο», δὲν βρίσκεται στὰ χέρια τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ.

Δύο ἄνθρωποι θὰ ἐπιβιβασθοῦν τὴν ἴδια νύκτα σὲ ἓνα μικρὸ λευκὸ πλοῖαριο ἀπὸ τὴ Σούδα. Εἶναι καὶ ἐδῶ ἀπομονωμένη ἡ περιοχὴ ἀπὸ κάθε πολίτη. Καὶ ἐδῶ ὁ ὑπολοχαγὸς Βίλντχαγκε ἔχει τὸ πρόσταγμα. Τὸ αὐτοοῦνιον τοῦ Πέντακ μεταφέρει τοὺς ξένους στὸ πλοῖαριο καὶ φυσικὰ τὶς βαλίτσες τους.

Ὅταν τὸ πλοῖαριο βάξῃ μπροστὰ τὶς δυνατὲς μηχανές του καὶ ἀπομακρύνεται μέσα στὴ διάφανη νύκτα, οἱ Γερμανοὶ ἀξιωματικοί, ποὺ φρουροῦσαν τὴν ἐπιβίβαση, χαιρετοῦν ἀκίνητοι, σὰν πετρωμένοι. Καὶ μένουν ἔτσι ἀκίνητοι καὶ βουβοὶ μέχρι ποῦ ἡ λευκὴ σιλουέττα του χάνεται στὴν ἀνοιξιὰτικὴ ἀντάρρα...

Τὸ ἴδιο βράδυ ὁ Βίλντχαγκε θὰ συντάξῃ τὸ ἔγγραφό του πρὸς τὰ Ἀρχεῖα...

Τῇ 10ῃ Μαΐου, ὕστερα ἀπὸ ἔντο-
νες παραστάσεις τοῦ Ἐπισκόπου, ὁ
Πέντακ κάμπτεται καὶ δίνει ἐντολὴ
νὰ ἀνοίξουν οἱ φοβερὲς φυλακὲς τῆς
Ἀγυῖας...

Ἀποφυλακίζονται 75 θανατοποινί-
τες καὶ παραδίδονται στὸν Ἀγαθάγ-
γελο τὰ κλειδιά. Ἐκεῖνος γονυπετεῖ
στὶς ματωμένες πλάκες καὶ κάνει τὸν
σταυρό του.

Οἱ μητέρες τῶν σκοτωμένων παλ-
ληκαριῶν χυμοῦν μόλις φεύγουν οἱ
Γερμανοὶ γιὰ νὰ παραλάβουν τὰ ὅστ᾽α
τῶν παιδιῶν τους. Ψάχνουν μὲ ἀγω-
νία στὶς αὐλὲς καὶ στοὺς κήπους.
Στὴν τρομερὴ λαγκαδιὰ τῶν ἐκτελέ-
σεων. Σκάβουν τὴ γῆ ἀκόμα καὶ μὲ
τὰ νύχια. Ξεθάβουν σκελετοὺς, σκόρ-
πια κόκκαλα. Ποιὰ εἶναι ὅμως τὰ
δικά της, καμμιὰ δὲν ξέρεي. Παίρνει
κάθε μιὰ ἓνα κεφάλι καὶ πάει στὸ
χωριό της νὰ τὸ θάψῃ...

Τῇ νύκτα τῆς 10ῃς Μαΐου 1945,
ἰσχυρίζονται μερικοὶ ἀπὸ τοὺς κα-
τοίκους τῆς περιοχῆς, προσγειώθη-
κε πάλι ἀεροπλάνο στὸ Μάλεμε.

Ἐφθασε, λένε, μετὰ τὰ μεσάνυκτα
καὶ ἔφυγε σχεδὸν ἀμέσως, ἀφοῦ ἐφο-
διάστηκε μὲ καύσιμα. Ἀλλὰ αὐτὴ τὴ
φορὰ δὲν παρατηρήθηκε ἡ κινητο-
ποίηση τῶν προηγούμενων ἡμερῶν.
Ἕνα μονάχα αὐτοκίνητο περίμενε
στὸν διάδρομο καὶ μετὰ τὴν προσ-
γείωση ἔφυγε ἀσυνόδευτο πρὸς τὸ
Στρατηγεῖο. Κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ
πῇ, ἂν ὑπῆρχαν ἐπιβάτες στὸ τελευ-
ταῖο αὐτὸ ἀεροπλάνο. Ἀλλὰ οὔτε καὶ
ἂν ἦταν τὸ τελευταῖο.

Ἡ στρατιὰ Πέντακ περιορίζεται
ἀκόμη περισσότερο. Ἀπὸ τὰ ἀνατο-
λικά ἐγκαταλείπει τὸν Ἀποκόρωνα,
καταστρέφει ἓνα μέρος ἀπὸ τὰ πυρο-
μαχικά της καὶ μεταφέρει ὅλο τὸ βα-
ρὺ πυροβολικό της στὸ Ἀκρωτήρι.

Τὸ πρωὶ τῆς 12ῃς Μαΐου ἓνας μυ-
στηριώδης Ἀγγλος, πὺ παρουσιάζ-
εται σὰν δημοσιογράφος, ἀνταπο-
κριτῆς τῶν «Τάιμς», μπαίνει μέσα
στὰ Χανιά καὶ ἐπισκέπτεται τὸν Ἐπί-
σκοπο. Ἀπὸ τὴν προηγούμενη μέρα
κυκλοφορεῖ στὴν πόλιν ἡ φήμη ὅτι
οἱ Γερμανοὶ ὑπέγραψαν πρωτόκολλο
παραδόσεως. Ὁ δημοσιογράφος ρω-
τᾷ διάφορα πράγματα τὸν Ἐπίσκοπο
καὶ μετὰ συναντᾷ, μὲ τὴ μεσολάβη-
σή του, τὸν Βίλντχαγκε τῆς ἀντικα-
τασκοπίας. Τὸ ἀπόγευμα ὁ Ἀγγλος
ἔφυγε πρὸς τὸ Ἡράκλειο μὲ ἓνα
«φόλκσβαγκεν», παίρνοντας καὶ δύο
ἄγνωστους Γερμανοὺς μὲ πολιτικά.

Ὁ Ἐπίσκοπος θὰ διηγηθῇ ἀργό-
τερα ὅτι ὁ Γερμανὸς ἀξιωματικὸς τῆς
ἀντικατασκοπίας περίμενε, καὶ μά-
λιστα ἀνυπόμονα, τὸν περίεργο Ἀγ-
γλο δημοσιογράφο, ἔστειλε καὶ τὸν

παρέλαβαν ἀμέσως καὶ ὅτι τὸ ἀπό-
γευμα ὁ Ἀγγλος ἔφυγε, χωρὶς νὰ τὸν
ἀποχαιρετήσῃ, παίρνοντας μαζί του
καὶ τὰ δύο πρόσωπα πὺ ἐκεῖνος δὲν
εἶχε ξαναδῇ ποτὲ κατὰ τὶς πυκνὲς
ἐπαφές του μὲ ὅλες τὶς γερμανικὲς
μονάδες.

Ὁ κ. Ἀλεξ Ρέντελ, σημερινὸς διευ-
θυντῆς τῶν «Τάιμς» καὶ στέλεχος
τῆς βρεταννικῆς κατασκοπίας τότε
στὴν Κρήτη, ἀπὸ μιὰ πρόχειρη ἔ-
ρευνα πὺ ἔκανε, διαπίστωσε πὺς κα-
νένας ἀνταποκριτῆς τῶν «Τάιμς» δὲν
πῆγε στὴν Κρήτη ἐκείνη τὴν ἐποχὴ.

Καὶ ἔτσι ἓνα καινούργιο ἐρωτη-
ματικὸ δημιουργεῖται: Ποιὸς ἦταν
αὐτὸς ὁ μυστηριώδης ἀπεσταλμένος
πὺ περίμεναν οἱ Γερμανοὶ καὶ μά-
λιστα ἀνυπόμονα; Καὶ ποιὸς πῆρε
μαζί του φεύγοντας;...

Κατὰ τὰ λοιπὰ ἡ στρατιὰ τοῦ
Πέντακ δεσπόζει στὴν περιοχὴ. Τὴν
12ῃ Μαΐου ὁ Ἐπίσκοπος παραπονεῖ-
ται γιὰ τὸ οἱ Γερμανοὶ «φέρονται λίγο
σκληρὰ» στὸν κόσμο. Τὸ ἴδιο βρά-
δυ ὁ Πέντακ ἐπαναφέρει τὸν περιο-
ρισμὸ στὴν κυκλοφορία. Ἀπὸ τὶς δέ-
κα τὸ βράδυ τὰνκς περιπολοῦν στοὺς
δρόμους μὲ τὴν ἐντολὴ νὰ πυροβο-
λοῦν «κατὰ παντὸς παραβάτου».

Στὶς 18 Μαΐου, πὺ δὲν ὑπῆρχε πιά
στὴ Γερμανία ὄχι φωλιὰ ἀντιστά-
σεως, ἀλλὰ οὔτε ἓνας Γερμανὸς ἔνο-
πλος, στὸ χωριὸ Φουρνὲ οἱ Γερμα-
νοὶ συλλαμβάνουν ἓναν Ἕλληνα χω-
ροφύλακα καὶ ἀπειλοῦν πὺς θὰ τὸν
σκοτώσουν, ἂν δὲν παραδοθῇ ἓνα αὐ-
τόματο πὺ πῆραν οἱ ντόπιοι ἀπὸ τὰ
χέρια κάποιου Γερμανοῦ στρατιώτη.
Ὁ στρατιώτης περνᾷ ἀπὸ στρατοδι-
κεῖο καὶ καταδικάζεται σὲ θάνατο, γιὰ

τὶ ἄφησε νὰ τὸν ἀφοπλίσουν. Ἕνας
Ἕλληνας ἀξιωματικὸς, πὺ προσπα-
θεῖ νὰ ἀπελευθερώσῃ τὸν ὁμηρο χω-
ροφύλακα, πυροβολεῖται ἀπὸ τοὺς
Γερμανοὺς.

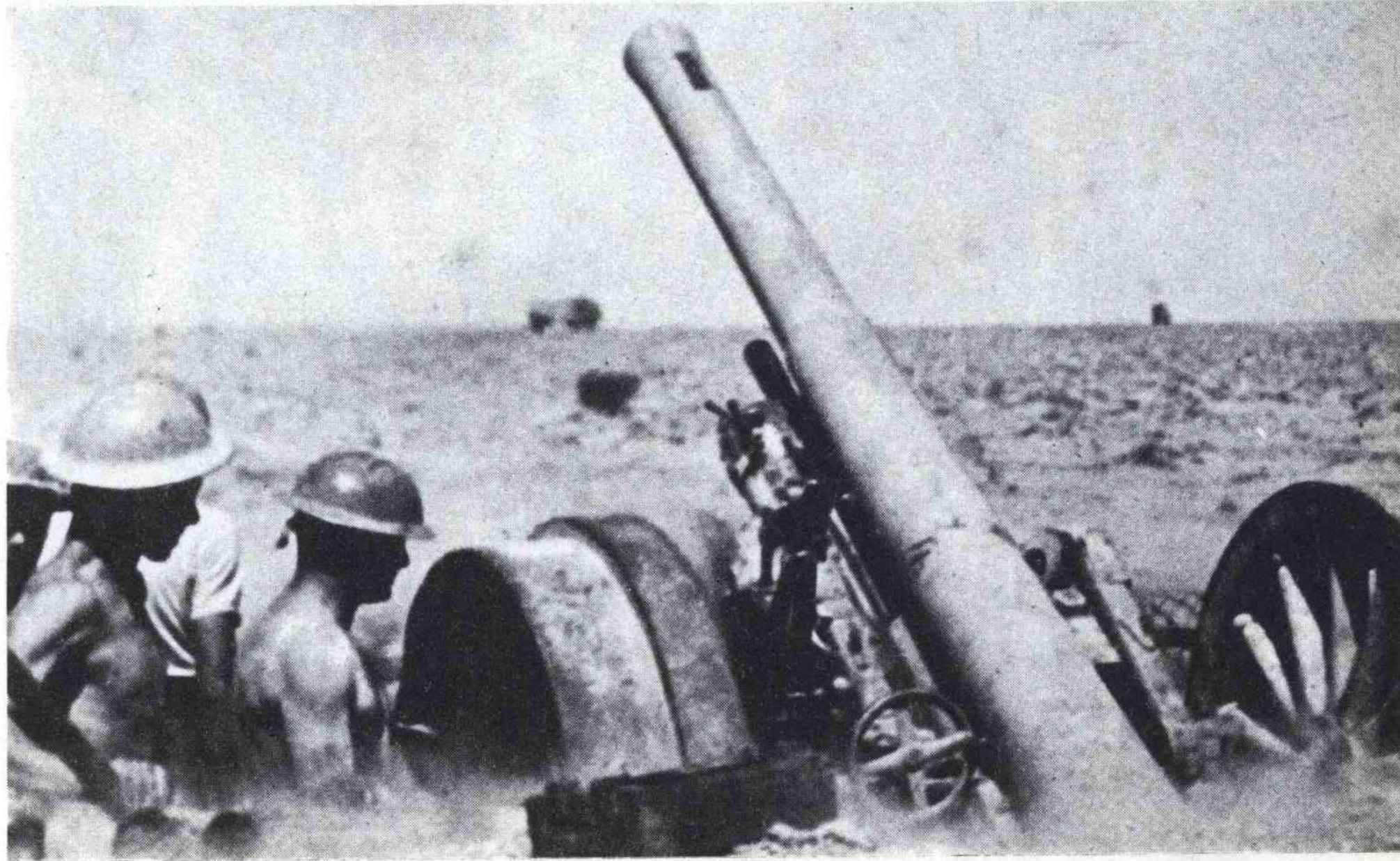
Θὰ χρειασθῇ ἡ παρέμβαση τοῦ
Ἐπισκόπου καὶ ἡ «ἱκανοποίηση ἀμ-
φοτέρων τῶν μερῶν» γιὰ νὰ λυθῇ
τὸ ζήτημα.

Λίγες μέρες ἀργότερα φθάνουν οἱ
Βρεταννοὶ ἀξιωματικοὶ τοῦ Στρατη-
γεῖου, στοὺς ὁποίους καὶ μόνο δέ-
χεται νὰ παραδώσῃ τὰ τμήματά του
ὁ Πέντακ. Θέτει μάλιστα ἓναν ὅρο:
Μὲ κανένα τρόπο δὲν θέλει νὰ κρα-
τηθοῦν οἱ ἄνδρες του σὲ στρατόπεδο
στὴν Κρήτη. «Εἶναι», εἶπε, «λόγοι ἀ-
ξιοπρεπείας καὶ προνοίας. Δὲν θέλω
νὰ μᾶς βλέπουν καὶ δὲν ἐμπιστεύομαι
τοὺς ἄνδρες μου σὲ αὐτὰ τὰ θηρία». Ἐννοεῖ τοὺς Κρητικούς.

Ὑστερα ἀπὸ ἀλλεπάλληλες συν-
ενοήσεις τῶν Βρεταννῶν ἀξιωματι-
κῶν μὲ τὸ Στρατηγεῖο τους γίνεται
δεκτὸ τὸ αἶτημα τοῦ Πέντακ καὶ οἱ
Γερμανοὶ ὁδηγοῦνται ἔνοπλοι στὴν
παραλία. Ἐκεῖ πλησιάζουν συντετα-
γμένοι, ἀφήνουν ἓνας - ἓνας τὸ ὄπλο
του καὶ μπαίνουν στὰ καράβια. Τε-
λευταῖος φεύγει ὁ Πέντακ. Μιὰ στι-
γμὴ πρὶν μπῇ στὸ καράβι, γυρίζει πί-
σω, στέκεται προσοχὴ καὶ χαιρετᾷ
πρὸς τὴν μεριά τῆς στεριᾶς. Ὁ ὑπα-
σπιστῆς του κάνει τὸ ἴδιο.

«Ἀφήνομε νεκροὺς σὲ αὐτὸ τὸν
τόπο», τοῦ ψιθυρίζει. «Πολλὲς χιλιά-
δες νεκροὺς»...

Εἶναι ἡ 22α Μαΐου 1945. Ἡ τελευ-
ταία στρατιὰ τοῦ Γ' Ράιχ ἔχει ὑπο-
στείλει τὴ σημαία της στὸ ἱστορικὸ
Ἀκρωτήρι...

Βαρὺ βρεταννικὸ πυροβόλο σὲ δράση.

ὁ μαζάνης

Τοῦ ΜΙΧΑΛΗ ΓΡΗΓΟΡΑΚΗ

ΤΟΝΕ γνώρισα, ὅταν τὸν εἶχε κυριέψει γιὰ καλὰ τὸ κρασί. Ξεκουφισμένος ἀπ' αὐτὸ σερνόταν ἄρρωστος καὶ βαρὺς. Μολοντοῦτο ἔφερνε ἀκόμα κάτι ἀπὸ τὴν παλιά του λεβεντιά. Τὰ μακριὰ μουστάκια, τὸ κροσομάντηλο, τὸ κουβαρνταλίκι, τὸ κέφι καὶ τὰ χωρατά.

Ἦταν τὸν καιρὸ ποὺ ὁ Μπακλα-

τζῆς τὸν εἶχε πάρει στὸν «Παρατηρητή». Πέρναε μέρες ἄσκημες, τονε-λυπήθηκε, τούδωσε νὰ πουλάει φύλλα. Τάφησε πολλὰ ποσοστὰ κι ὁ Μαζάνης στρώθηκε μὲ πολὺ μεράκι στὴ δουλειὰ τοῦ ἐφημεριδοπώλη. Κι εἶχε κάτι τὸ ξεχωριστό, κάτι τὸ δικό του στὸ πούλημα τῶν ἐφημερίδων. Διαλαλοῦσε καὶ πούλαε τὸν

«Παρατηρητὴ» μὲ κέφι καὶ χιοῦμορ τέτοιο, ποὺ καὶ ὄρεξη νὰ μὴν εἶχες νὰ τὸν ἀγαράσεις, ἀπὸ τὸν Μαζάνη ὅμως τὸν ἔπαιρνες. Ὅλοι θυμοῦνται τὰ γεμάτα ἀστειότητα, μὰ καὶ ἐξυπνάδα διαλαλητὰ τοῦ ἐφημεριδοπώλη Μαζάνη: «Ὁ ἐπαναστατικὸς «Παρατηρητὴς», «Ὁ μπαρουτοκαπνισμένος «Παρατηρητὴς», «Ὁ κεραμειανὸς «Παρατηρητὴς», ἐφώναζε μὲ τὴ βραχνὴ ἀλκοολικὴ του φωνὴ καὶ γιὰ νὰ κλείσει τὸ διαλάλημα, σκορπώντας τὴν εὐθυμία, συμπλήρωνε: «Γεγονότα, γεγονότα. Ἡ ἀπαγόρευση τσῆ ζωοκλοπῆς στὴν Κρήτη, ἐχτὸς ἀπὸ τὸ Λοῦλο». Ὑστερα ἀπ' αὐτὰ καὶ ἄλλα πολλὰ, ποὺ ἐπινόουσε στὴ στιγμή, οἱ ἐφημερίδες τοῦ Μαζάνη γίνονταν ἀνάρπαστες στοὺς δρόμους καὶ τὰ καφενεῖα!...

Ὁ Μαζάνης ἐκτὸς ἀπὸ τὸ κρασί εἶχε κι ἄλλους καημούς. Τοὺς κρητικὸς σκοποὺς καὶ τὶς μαντινάδες. Ὅποτε εἶχαν οἱ ραδιοσταθμοὶ κρητικὲς ἐκπομπές, τὸ τρανζίστορ τοῦ Μαζάνη, κρεμασμένο στὸ ποδήλατο ἢ στὸ χέρι, τοὺς ἔπιανε. Κι ὁ Μαζάνης, σεκλετιασμένος ἀπὸ τὸν σκοπὸ καὶ τὸ κρασί, τραγούδαε μαζί τους κι ἔσερνε γιὰ χορὸ τὰ πόδια του. Γεννημένος Ριζίτης δὲν ἐμπόριε μῆτε στιγμή νὰ ζήσει δίχως τὴ λεβεντιά τοῦ κρητικοῦ τραγουδιοῦ. Κι ἡ μαντινάδα τὸν εἶχε ζουρλαμένο. Ἐφτιανε κι ὁ ἴδιος μαντινάδες κ' εἶχε μεγάλο καημὸ νὰ τὶς δημοσιεύει. Πολλοὶ θὰ θυμοῦνται αὐτὲς ποὺ δημοσίευε ὁ «Παρατηρητὴς» μὲ τὸ ψευτόνομα «Τ' ὀρφανὸ» καὶ πού, πετυχεμένες οἱ περισσότερες, ἐμίλαγαν παθιασμένα γιὰ τὴν ἀγάπη, τὸ κρασί, τὴν πατρίδα, ὅπως, λόγου χάρη, ἡ παρακάτω ποὺ τύπωσε σὲ μικρὲς κάρτες καὶ τὶς ἐμοίραζε κάποια Πρωτοχρονιά:

Μονάχα ἡ Κρήτη φίλοι μου ἔχει
τὴν ἱστορία

Χανιά: Μπαλκόνια μὲ λουλούδια.

σᾶς εὐχομαι χρόνια πολλά εἰς τὸ
Ἑξηντατρία.

Στὸ ζήτημα τῶν μαντινάδων τὸν ἐπεύραζα. Ὅταν ἐρχόταν τὸ βράδυ καὶ ρώταγε τὴ σύνταξη ἂν ἐμπῆκαν, πετιόμουν καὶ τούλεγα πὼς δὲν ἐμπῆκαν καὶ πὼς στὸ ἐξῆς δὲ θὰ ξαναμποῦν. Γύριζε τότε αὐτὸς ἀργὰ τὸ μισομεθυσμένο κεφάλι, μέβλεπε, σήκωνε τὸ χέρι, χτύπαε τὸ τραπέζι καὶ μούλεγε μὲ ὕφος ποὺ θύμιζε τὴν παλιά του λεβεντιά:

— Δὲ μπορεῖ νὰ μὴν τσι βάλει καμιὰ δύναμη!...

Γέλαγα ἐγὼ μὲ τὸν τρόπο ποὺ τόλεγε κι ὁ Μαζάνης ἀνήσυχος ἐπῆγαινε στὸ τυπογραφεῖο νὰ δεῖ τὴ σελίδα.

*

Πρὶν τὸν κυριέψει τὸ κρασί, ἦταν λεβέντης, δουλευταρὰς καὶ προπαντὸς παλικάρι. Τόλεγε ἡ ψυχὴ του, γι' αὐτὸ καὶ στὰ κινήματα τοῦ χαυνιώτικου λαοῦ — 1935 καὶ 1938 — ποὺ ζήτησε νὰ διώξει τὸν βραχνὰ τῆς δικτατορίας, ὁ Μαζάνης πρωτοστάτησε. Βέβαια ἡ κοινωνικὴ του θέση τὸν κράτησε στὰ ἐπίπεδα ἐνὸς ἀπλοῦ πολεμιστῆ. Ἦταν ἓνας ἀπλὸς μαχητῆς γεμάτος θάρρος κι ἐνθουσιασμό, ἂν καὶ στὸ Κίνημα τοῦ 1938 ἔδειξε καὶ κάποια πρωτοβουλία, ἂν μποροῦμε νὰ χαρακτηρίσουμε ἔτσι τὴ συγκατάθεσή του ν' ἀναλάβει αὐτὸς τὴ δολοφονία βασιλιᾶ καὶ Μεταξᾶ, ὅταν ἐκεῖνοι θὰ ἔρχονταν στὴν Κρήτη. Ὁ ἴδιος μούχε κάποτε ἀφηγηθεῖ:

— Πριχοῦ νὰ γενεῖ τὸ Κίνημα, εἶχεν ἀποφασιστεῖ νὰ σκοτώσουμε τὸ βασιλιά καὶ τὸ Μεταξᾶ ὄντε θὰ ἐρχόνταν ἐτοῦτοι στὴν Κρήτη. Θὰ βάζανε σὲ μιὰ τσάντα πεντέξε ὀκάδες δυναμίτη, θὰ τὴν ἔπαιρνα ἐγὼ καὶ δίνοντάς τση φωτιά, θὰ τηνεπετοῦσα στὰ πόδια ντωνε!... Μὰ τὴν τελευταία στιγμή φοβηθήκανε κ' ἐτσὰ διάλε τὸ δῶρος πούγινε...

Μιά παμπάλαια γωνιά τοῦ Τοπανᾶ.

Ὁ Μαζάνης ἔκανε δῶ μιὰ γκριμάτσα ἀηδίας κ' ἔδωσε κ' ἓνα χαρακτηρισμὸ γιὰ τοὺς ἡγέτες, ποὺ δὲ γράφεται. Ὑστερα ἦρθε τὸ Κίνημα, τὸ γεμάτο φλόγα καὶ πίστη πούσβησε μέσα σὲ ὀχτῶ ὥρες ἐξαιτίας τῆς κακῆς ὀργάνωσης. Ὁ Μαζάνης πρῶτος καὶ καλύτερος, ὅπως καὶ στὸ στρατοδικεῖο, ποὺ τοὺς ἐδίκασε σὲ λίγο, πρῶτος καὶ θαρραλέος.

Ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ Δαφνῆ «Ἡ Ἑλλάς μεταξὺ δύο πολέμων» (τόμος Β', σελ. 460), παίρνουμε τὰ ἐξῆς σχετικά μὲ τὴν καταδικαστικὴ ἀπόφαση: «Ὡς ἐκ τούτου, ἡ ἀπόφασις, τὴν ὁποίαν ἐξέδωσε τὸ ἑκτακτὸν στρατοδικεῖον Χανίων τὴν 22αν Αὐγούστου 1938, κατόπιν ἐξαημέρου διαδικασίας, εἶχε καθαρῶς τυπικὴν ἀξίαν. Διὰ τῆς ἀποφάσεως ταύτης καταδικάσθησαν ἐρήμην εἰς θάνατον οἱ Μητσοτάκης Ἀρ., Μουντάκης Ἰ., Βολουδάκης Μανοῦσος καὶ Μπακλατζῆς Ἐμμ., εἰς ἰσόβια δεσμὰ οἱ Μουντάκης Ἐμμ., Μάντακας Ἐμμ., Καφᾶτος Στ., Γεωργιλαδάκης Εὐστρ.,

εἰς εἰκοσαετῇ δεσμὰ οἱ Σπαντιδάκης καὶ Κοτζαμπασάκης, εἰς 15 ἐτῶν δεσμὰ οἱ Σταματάκης Σ. καὶ Ἀλευράκης Χρ., εἰς 10 ἐτῶν εἰρκτὴν οἱ Σταματάκης Ἰάκ., Μαζάνης Ἐμμ. καὶ Μουντάκης Ἰ.».

Θὰ κλείσω τὸ σημείωμά μου γιὰ τὸν Μαζάνη μ' ἓνα ἀνέκδοτο ποὺ τὸ ἀποδίνουν σαυτὸνε καὶ ποὺ συμβῆκε στὸ στρατοδικεῖο τὴν ὥρα ποὺ δικάζονταν οἱ κινηματίες.

Εἶχαν τελειώσει οἱ καταθέσεις καὶ οἱ ἀπολογίες κ' ἐτοιμαζόταν νὰ μιλήσει ὁ βασιλικὸς ἐπίτροπος. Τὰ πρόσωπα σοβαρὰ καὶ οἱ ἀνάσες κομμένες περίμεναν. Ἐκεῖνος βαρὺς, ὅλο στόμφο, σηκώνεται, μιλεῖ, χειρονομεῖ, ὀργίζεται καὶ ζητᾷ τέλος τὴν ἐσχάτη τῶν ποινῶν γιὰ ὅλους τοὺς «ταραξίες». Τότε ὁ Μαζάνης γυρίζει στὸν πλαῖνό του συγκατηγορούμενο καὶ στρίβοντας τὸ μουστάκι του λεβέντικα τοῦ λέει μ' ὅλη τὴν ἀφέλεια τοῦ ἀπλοῖκοῦ ἀνθρώπου:

— Σῶπα, σύντεκνε, καὶ φτηνὰ τηνεγλυτώσαμε!

ἡ ἐκτέλεση

Ὁ λοχαγὸς Βίλελμ Στουκ χτύπησε ἑλαφρὰ τὸ μαστίγιο στὴν παλάμη τοῦ γαντοφορεμένου χεριοῦ του.

— Αὐτή, λοιπόν, εἶναι ἡ «συγκομιδή»; εἶπε.

Γύρισε τὸ κεφάλι λίγο πρὸς τ' ἀριστερά.

— Καὶ ἀνέρχεται σὲ πόσους, ἀνθυπολοχαγὲ Κλύμπερ;

— Τριάντα δυό, κύριε λοχαγέ.

— Τριάντα δυό. Ἄν δὲν κάνω λάθος, στὸ χωριὸ βρέθηκαν νεκροὶ τέσσερις ἀλεξιπτωτιστές. Μᾶς ὀφείλουν ἀκόμη ὀχτώ.

— Εἶναι ὅλοι ὅσους μπορέσαμε νὰ πιάσουμε.

— Καλά. Ὁ λογαριασμὸς παραμένει ἀνοιχτός.

Ἐκανε μερικὰ βήματα πρὸς τὸ μέρος τοῦ μαντρότοιχου. Ἄργα κ' ἐπιβλητικά. Στάθηκε ἀπέναντι στοὺς ἀραδιασμένους κ' ἄρχισε νὰ κοιτάζει ἕνα - ἕνα τὰ τριάντα δυό πρόσωπα

— Ἀνθυπολοχαγὲ Κλύμπερ, μίλησε χωρὶς νὰ στρέψει καθόλου τὸ κεφάλι.

Ἀκούστηκε τὸ χτύπημα τῶν τακουινῶν ἀριστερὰ καὶ λίγο πίσω του. Κι ἀμέσως ἡ φωνή.

— Μάλιστα, κύριε λοχαγέ.

— Μέσα σὲ τούτους τοὺς τριάντα δυό πρέπει νὰ ᾿ναι τουλάχιστο τρεῖς-τέσσερις ἀπὸ κείνους ποὺ χτύπησαν τοὺς δικούς μας. Πῆτε μου, μπορεῖτε νὰ τοὺς ξεχωρίσετε;

Περάσανε μερικὲς στιγμὲς σιωπῆς. Ὑστερα, μὲ κάποιον δισταγμὸ, ἦρθε ἡ ἀπάντηση:

— Ὁχι, κύριε λοχαγέ.

— Σωστά. Ἐχουν ὅλοι τὶς ἴδιες σκληρὲς καὶ ὑπουλές φάτσες. Κι ὅσοι δὲν πήρανε στὰ χέρια τους ὄπλο γιὰ νὰ μᾶς πυροβολήσουν, νὰ εἴσα-στε βέβαιος πὼς θὰ τὸ κάνουν μόλις βροῦνε τὴν εὐκαιρία.

»Κοιτάξετε κείνον ἐκεῖ, μὲ τ' ἀ-

χτένιστα μαλλιά καὶ τὰ γένια, ποὺ ἔχει σταυρώσει τὰ χέρια στὸ στήθος του. (Ὁ λοχαγὸς ἔδειξε μὲ τὸ μαστίγιο ἕναν ἀπὸ τοὺς ἀραδιασμένους στὸν τοῖχο). Παρατηρήστε πόσο μίσος καίει στὰ μάτια του. Δῆτε καὶ τὸν ἄλλο, παραπέρα, ποὺ ἔγλειψε τώρα δὰ μὲ τὴ γλώσσα τὸ πάνω χεῖλι του, ἴδιο φίδι. Κ' ἐκείνον τὸν κοντό, ποὺ ξύνει τὸ στήθος του καὶ κάτι λέει στὸ διπλανό του. Καὶ τὸν κοκκαλιάρη, ποὺ σκαλίζει μὲ τ' ἄρβυλό του τὸ χῶμα. Ὅλοι τοὺς ἔχουν ἐγκληματικὲς μορφές. Εἶναι βάρβαροι κ' ἐκδικητικοί.

— Μοῦ ἐπιτρέπετε, κύριε λοχαγέ; Ἀκούστηκε δειλὴ ἡ φωνὴ ἀριστερὰ του.

Ἐστρεψε τὸ κεφάλι πρὸς τὸ μέρος της.

— Ὅρίστε.

— Ὁ πέμπτος στὴ σειρὰ εἶναι κουτσός. Ἐχει τὸ ἕνα πόδι πιὸ κοντό

ΒΙΛΛΑ ΚΡΟΥΓΕΡ, 1941

Ὁ λόγος τοῦ ποιητῆ
τὴν ὥρα τῶν αἱμάτων
χνούδι στὰ χεῖλη τοῦ ἀνέμου.

Πάνω ἀπ' τὴ θύρα
ἀκόμη ἀσπρίζει ἡ πλάκα μὲ τοὺς στίχους:
...Ziehst Du als Wanderer vorbei
segne die Pfade Dir Gott!*

Πιὸ πέρα ὁ κατατρυπημένος τοῖχος.

Ὅμοια καὶ τότε θρόιζαν τὰ λιόφυλλα
καὶ τὰ δυό κυπαρίσσια ἀνηφορίζανε
πρὸς τὸ γλαυκὸ μέσα σὲ κύματα φωτός.

Ὅταν ἐκεῖνοι παρατάχτηκαν ἀντίκρου
στὸν τοῖχο καὶ στὴ θύρα
ἀντίκρου στὴ γραμμὴ τῶν ἀποφασισμένων
ποιὰ καταχνιὰ τοὺς σκέπαζε τὰ μάτια;
Ἐκεῖ, μπροστὰ στίς κάννες τοὺς στεκόνταν
στὴν ἴδια ἀράδα οἱ ἄνθρωποι κ' οἱ στίχοι.
Freudig trete herein
und froh entferne Dich wieder!**

Στὸ ἐγκάρδιο κάλεσμα ἀποκρίθηκε
ἡ βροντερὴ φωνὴ τοῦ σίδερου.
Μὲ τὸ μολύβι κάρφωσαν τριανταδυό φορές
τὴ μόνη λέξη ποὺ εἶχαν στὴν καρδιά τους:
Tod-Tod-Tod-Tod-Tod-Tod...***

Δὲν εἶδαν τότε
πὼς μαζί μὲ τὰ τραχιὰ κορμιὰ
ποὺ κύλησαν στὸ χῶμα
ἔγειρε πλάι στὴν πόρτα κι ὁ γαλήνιος γέροντας
μὲ τὸ λευκὸ σύννεφο τῶν μαλλιῶν
ὁ Johann Wolfgang Goethe
ἀπὸ τὴν Frankfurt am Main.

ΓΙΩΡΓΗΣ ΜΑΝΟΥΣΑΚΗΣ

* ... Κι ἂν σὰν ὁδοιπόρος τραβᾷς μπρός,
τὸ δρόμο σου ἄς εὐλογῇ ὁ Θεός!

** Χαρούμενος ἔλα μέσα
καὶ χαρούμενος ἀπομακρύνσου πάλι!

*** Θάνατος.

Μπροστά στο έκτελεστικό απόσπασμα. Καρτερία και σιωπή.

από τ' άλλο. Καί στην ἄκρη δεξιά στέκεται ἓνα παιδάριο πού δέ φαίνεται παραπάνω ἀπό δεκάξη χρονῶν. Νομίζω πῶς αὐτοὶ οἱ δυὸ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ πολέμησαν ἐναντίον μας.

— Καὶ λοιπόν;

— Δὲν ἔχετε κ' ἐσεῖς τὴ γνώμη πῶς θά 'τανε πράξη ἀνθρωπισμοῦ ἢ ἐξαίρεσή τους;

Ὁ λοχαγὸς ὕψωσε τὴ φωνή:

— Ἀνθυπολοχαγὲ Κλύμπερ, νὰ λείπουν οἱ ἀνεδαφικοὶ συναισθηματισμοί! Αὐτὴ τὴ στιγμή πρόκειται ν' ἀπονείμωμε τὴ δικαιοσύνη τῶν ἀντιποίνων. Δὲ μᾶς ἐνδιαφέρουν τὰ ἄτομα, ἀλλὰ ὁ ἀριθμὸς.

— Ἐνα παιδί κι ἓνας σακάτης...

Ὁ λοχαγὸς Βίλελμ Στουκ τὸν κοίταξε καταπρόσωπο. Συνάντησε πάλι τὴν ἐξοργιστικὴ λεπτότητα τῶν χαρακτηριστικῶν καὶ τὴ ματιὰ πού ἔμοιαζε νὰ διαθλάται μέσ' ἀπὸ ἓνα θαμπὸ κρύσταλλο.

— Ἀνθυπολοχαγὲ Κλύμπερ, παρατήρησε αὐστηρά. Ἄν συνεχίσετε νὰ σκέπτεστε μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, ὑπονομεύετε τὸ ἔργο μας. Ἡ Γερμανία διεξάγει ἓναν ἀγώνα γιὰ νὰ γλυτώσῃ τὴν Εὐρώπῃ ἀπὸ τὰ δίκτυα τῶν Ἑβραίων καὶ τῶν Μπολσεβίκων καὶ μᾶς ἔχει κάνει τὴν τιμὴ νὰ μᾶς τά-

ξη στὴν πρώτη γραμμὴ. Γιὰ νὰ πετύχωμε, πρέπει νὰ 'μαστε σκληροὶ καὶ ἄτεγκτοι.

Ἐνα χαμόγελο καμπύλωσε ἐλαφρὰ τὶς ἄκρες τῶν χειλιῶν του.

— Σήμερα σᾶς δίδεται ἡ εὐκαιρία ν' ἀποτοξινωθῆτε ἀπὸ τὰ τελευταῖα ὑπολείμματα ἑνὸς νεανικοῦ ἰδεαλισμοῦ. Σᾶς θέτω ἐπικεφαλῆς τοῦ ἀποσπάσματος. Μετὰ τὴν ἐκτέλεση, θὰ δώσετε καὶ τὶς χαριστικὲς βολές.

Τὸν εἶδε νὰ χλωμιάζῃ τόσο, πού φοβήθηκε πῶς θὰ λιποθυμοῦσε.

— Ἀνθυπολοχαγὲ Κλύμπερ, φανήτε ἄντρας! Θέλετε νὰ ἐξευτελιστῆτε μπροστὰ σὲ τούτους τοὺς ἀγροίκους;

Ἡ φωνὴ του ἦταν σὰ χαστούκι.

— Μὲ συγχωρεῖτε, κύριε λοχαγέ, τραύλισε πάντα χλωμός.

— Δώστε τὶς τελευταῖες διαταγές. Νὰ τελειώνωμε.

Ἡ μπαταριά εἶχε πέσει. Τὸν ἔβλεπε νὰ παραπαίῃ ἀνάμεσα στὰ σώματα, πού μερικὰ σάλεуαν ἀκόμῃ ἢ σπαρταροῦσαν ἀπὸ τοὺς τελευταίους σπασμούς, καὶ νὰ πυροβολῇ δεξιά κ' ἀριστερά χωρὶς νὰ σημαδεύῃ πουθενά. Ὅταν ἄδειασε ἡ γεμιστήρα, συνέχιζε νὰ πιέζῃ τὴ σκανδάλη.

Ὁ λοχαγὸς ἔκανε δυὸ βήματα πρὸς τὸ μέρος του.

— Ἀνθυπολοχαγέ, ἀποσυρθῆτε! φώναξε μὲ κοφτὴ φωνή.

Στράφηκε καὶ τὸν κοίταξε μὲ μάτια ἄλλοπαρμένα. Στὸ χέρι του ἔτρεμε τὸ πιστόλι.

— Γυρίστε στὴ θέση σας! τὸν διέταξε μὲ τόνο πού δὲ δεχόταν ἀντίρρηση.

Ξεκούμπωσε τὴ θήκη τοῦ δικοῦ του «Βάλτερ», ἔσφιξε τ' ὄπλο μὲ τὸ γαντοφορεμένο χέρι του καὶ σταθερά, χωρὶς βιασύνη, ἄρχισε νὰ ρίχνῃ στὰ κεφάλια τῶν τουφεκισμένων.

Μιὰ στιγμή σὰ νὰ δίστασε. Τὰ μάτια ἐκείνου μὲ τὰ γένια καὶ τ' ἀνακατωμένα μαλλιά τὸν κοίταζαν τὸ ἴδιο ἐπίμονα, ὅπως ὅταν ἔστεκε ἀπέναντί του. Σήκωσε τὸ χέρι μὲ τὸ φόβο μήπως τὰ δῇ νὰ κινούνται, ἔστω κ' ἓνα ἐλάχιστο. Ὅταν βεβαιώθηκε γιὰ τὴν παντοτεινὴ ἀκίνησία τους, πυροβόλησε μ' ἀνακούφιση, ἀνοίγοντας ἀνάμεσά τους τὴ μαυροκόκκινη τρύπα.

Ὁ λοχαγὸς Βίλελμ Στουκ στάθηκε μπροστὰ στὴν πόρτα τοῦ μαντρότοιχου, ἐκεῖ πού τέλειωνε ἡ γραμμὴ τῶν πτωμάτων. Στὸ ἀνώφλι ἦταν ἐντοιχισμένες δυὸ μαρμάρινες πλάκες. Ἡ μικρότερη ἔγραφε: VILLA KRUGER. Στὴ μεγάλη ὑπῆρχαν σκαλισμένες στὴ γλώσσα του τέσσερις ὁλόκληρες ἀράδες.

— Τί ἐκπληξή! ἔκανε.

Ἐβγαλε πρῶτα τὸ δεξιὸ γάντι. Ἀνάσυρε ὕστερα ἀπὸ τὴν τσέπη του τὸ δερματόδετο σημειωματάριο, τράβηξε τὸ στυλὸ μὲ τὴ χρυσὴ πένα κ' ἄρχισε ν' ἀντιγράφῃ μὲ καλλιγραφικὰ γράμματα:

Freudig trete herein und froh entferne Dich wieder! Ziehst Du als Wanderer vorbei segne die Pfade Dir Gott!*

Κάτω ἀπὸ τοὺς στίχους ἔγραψε μὲ κεφαλαῖα, ὅπως ἦταν χαραγμένο στὴν πλάκα, τ' ὄνομα τοῦ ποιητῆ: GOETHE, καὶ τὸ ὑπογράμμισε δυὸ φορές.

— Τί εὐχάριστη ἐκπληξή! ξανᾶπε.

Ὁ λοχίας Στράχβιτς τοῦ φώναξε:

— Προσέξτε, κύριε λοχαγέ!

Κοίταξε χάμω ἀκολουθώντας τὸ βλέμμα του. Τὸ αἷμα ἀπὸ τὸ σωρὸ τῶν ἐκτελεσμένων εἶχε φτάσει ὥς ἐκεῖ πού στεκόταν. Τραβήχτηκε ἀηδιασμένος κ' ἄρχισε νὰ σκουπίζει τὶς λασπωμένες μπότες του στὰ χόρτα.

ΓΙΩΡΓΗΣ ΜΑΝΟΥΣΑΚΗΣ

*Χαρούμενος ἔλα μέσα καὶ χαρούμενος ἀπομακρύνσου πάλι! Κι ἂν σὰν ὁδοιπὸρος τραβᾷς μπρὸς, τὸ δρόμο σου ἄς εὐλογῇ ὁ Θεός!

ἡ μεταπολιτευτική

(1895 - 1898)

Ἡ Κρήτη, τὸ μαρτυρικὸ αὐτὸ νησί, ἀκοίμητος ἀκρίτας τοῦ Ἑλληνικοῦ Νότου, εἶχε ζήσει ἑπτὰ περίπου αἰῶνες σὲ συνεχῆ σκλαβιά. Ἀπὸ τὸ 1204 — ὅταν ὁ Βονιφάτιος μᾶς πούλησε, σὲ ἐξευτελιστικὴ μάλιστα τιμή, στοὺς Βενετούς, ὡς τὶς 3 Νοεμβρίου τοῦ 1898, ὅταν καὶ ὁ τελευταῖος Τούρκος στρατιώτης ἔφευγε ἀπὸ τὰ Χανιά—ὅπως ἀπομνημονεῖ πρόχειρο χάραγμα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης σὲ ἀσβεστοκονίαμα, στὴν πλαγιά τοῦ Ἀκρωτηριοῦ — εἶχαμε μαρτυρήσει κυριολεκτικά. Στοὺς Γενοβέζους στὴν ἀρχὴ (1204 - 1212), στοὺς Βενετούς κατόπιν (1212-1669) καὶ τέλος στοὺς Τούρκους (1669 - 1898).

Βέβαια ὁ ἐχθρὸς δὲν ἡσύχασε ποτέ. Εἴκοσι πέντε ἐπαναστάσεις κατὰ τῶν Βενετῶν καὶ δεκαπέντε κατὰ τῶν Τούρκων συγκλόνισαν τοὺς θρόνους τῶν τυράννων. Τὰ θύματα ἦσαν χιλιάδες. Ἀλλὰ ποῖος λογάριάζε τὸ αἷμα ποὺ χυνότανε, ἀφοῦ ἦταν ἐθελοντικὴ προσφορὰ γιὰ νὰ κερδίσω-

με τὴν ἐλευθερίά μας; Οὔτε καὶ ἐμεῖς ἡσυχάσαμε. Μᾶς ἀποδεκατίζουν στὴν ἐπανάσταση τοῦ Καντανολέοντα (1572), μᾶς ρημάζουν στὴν ἐπανάσταση τοῦ Δασκαλογιάννη (1770). Μᾶς ἀφανίζουν (1821 - 1830). Μᾶς ἀπαγχονίζουν στὶς Μουρνιές (1833). Μᾶς ἐξοντώνουν (1866 - 69) μὲ τὴν θυσία τοῦ Βαφὲ (12 - 10 - 1866) καὶ τὸ ὁλοκαύτωμα τοῦ Ἀρκαδίου (9-11-1966). Στὴν ἐπανάσταση τοῦ 1878 κερδίζουμε μερικὰ προνόμια ἀπὸ τὴ «Σύμβαση τῆς Χαλέπας», ἀλλὰ τὰ χάνουμε τὸ 1889. Καὶ φθάνουμε στὸ 1895.

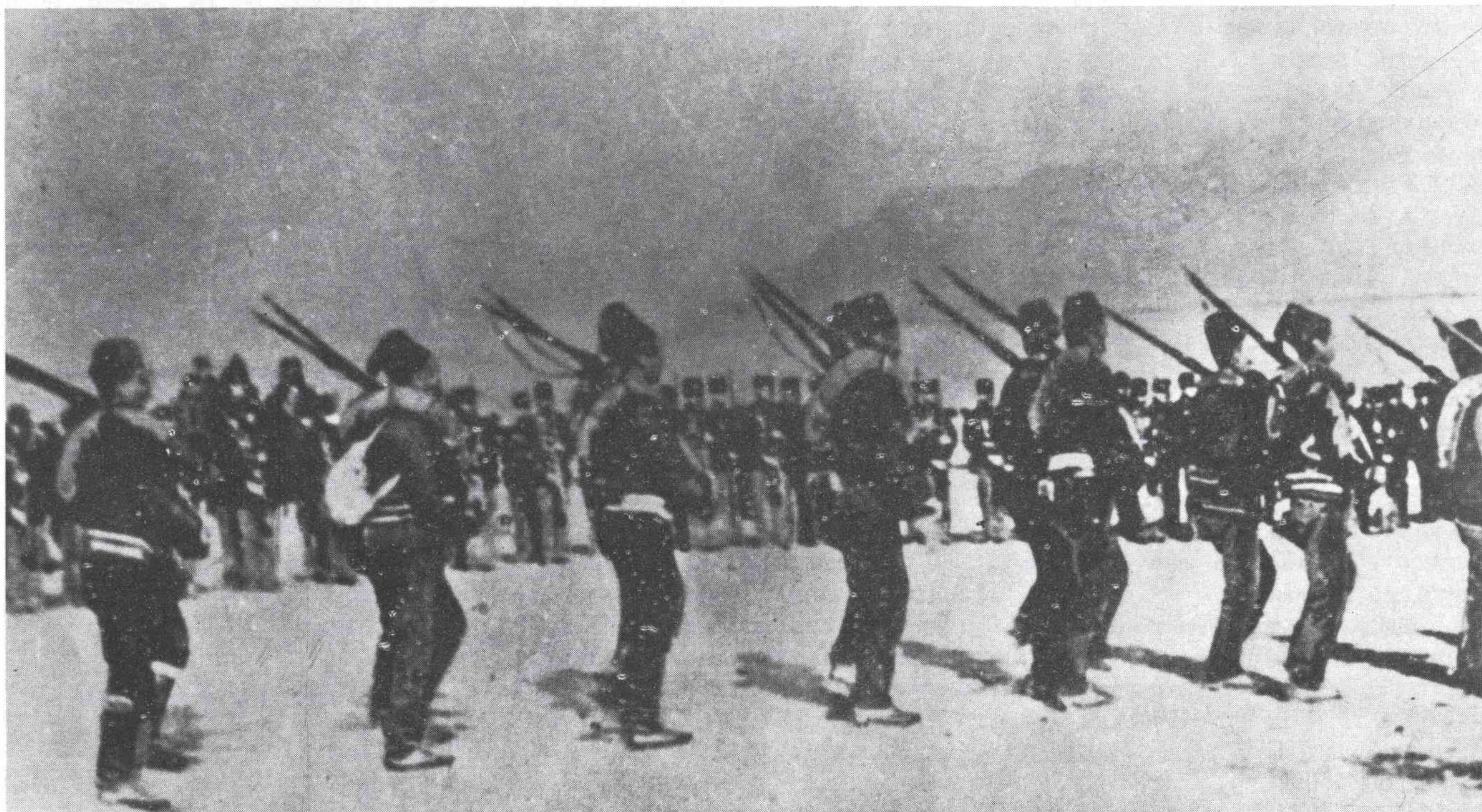
Ὡς τώρα (τὸ 1895), εἴμαστε ἀπόλυτοι στὶς ἀπαιτήσεις μας: «Ἡ ἔνωσις» μὲ τὴν Μητέρα Ἑλλάδα «ἢ θάνατος». Καὶ τὸν θάνατο τὸν βρίσκαμε, μὲ μαρτύρια σκληρὰ μάλιστα, κάθε μέρα. Τὴν ΕΝΩΣΗ δὲν βλέπαμε, παρὰ τὶς θυσίες τὶς δικές μας καὶ τὴ βοήθεια, ὕλική καὶ ἠθική, τῆς φτωχῆς μας Μάνας. Γιατὶ ἦσαν καὶ τὰ ξένα συμφέροντα. Καὶ τότε, ὅπως καὶ τώρα μὲ τὸ Κυπριακό.

Ποῖος θὰ κληρονομοῦσε «τὸν Μεγάλο ἀσθενῆ»; Αὐτές, οἱ «Προστάτιδες Δυνάμεις» ἢ οἱ δοῦλοι λαοὶ θὰ γίνονταν ἐλεύθεροι; Μὰ τότε τί θὰ κέρδιζαν;

Ἡ Κρήτη ὅμως, μὲ τὰ ἥρωικά παιδιά της, δὲν τὸ ἔβαζε κάτω. Ἀλλά... «Παλεύοντας μὲ τὸν καιρὸ τὸν κο[σμοκαταλύτη, πατώντας σὲ χαλάσματα, σὲ κόκκα[λα, σὲ στάχτη, γκρέμιζε μὲ τὰ χέρια της καὶ τὸ [στερνὸ τὸ φράχτη, ποὺ δράκοι τὸν ἐφύλαγαν, δράκοι [τὸν εἶχαν χτίσει, μὲ χῶμα ἀπ' τὴν Ἀνατολή, μὲ πέτρα [ἀπὸ τὴ Δύση...»

...κατὰ τὸν ποιητὴ Ἰ. Πολέμη.

Ἄς ἀφήσωμε, ἄς μὴ χρησιμοποιοῦμε — σκεφθήκανε — τὸν ὄρο «ΕΝΩΣΙΣ», ποὺ ἐξαγριώνει τὴν Ὑψηλὴ Πύλη. Ἄς ἀφήσωμε τὴν ἐπίθεση κατὰ μέτωπο. Ἄς προχωρήσωμε ἀπὸ τὰ πλάγια. Δὲν κυνηγοῦμε τὴν ἔνωση, ἔλεγαν. Θέλομε νὰ βελτιώσωμε τοὺς ὅρους τῆς ζωῆς μας. Θέλομε

1897: Οἱ Τούρκοι φεύγουν ἀπὸ τὴ Σούδα.

Στεγνές, αποφασισμένες μορφές αγωνιστών στο 'Ακρωτήρι.

κάποια βασικά, ανθρώπινα δικαιώματα — προνόμια — ώστε να δοῦμε θεοῦ πρόσωπο. Θέλομε κάποια μεταβολή στὸν τρόπο διοικήσεως. Θέλομε κάποια μεταβολή πολιτεύματος. Θέλομε Μεταπολίτευση. Καὶ οἱ ὀπαδοὶ τῆς γραμμῆς αὐτῆς ὀνομάσθηκαν «Μεταπολιτευτικοί».

Στὴν Ὁδησσὸ τῆς Ρωσίας ιδρύθηκε ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία. Στὸν Βάμο τοῦ Ἀποκορώνου, ἡ Μεταπολιτευτικὴ Ἐπιτροπὴ. Στὸν Βάμο, τὴν τότε πρωτεύουσα τοῦ ἥρωικοῦ Νομοῦ Σφακίων. Μερικοὶ μορφωμένοι ἄνθρωποι ἀπετέλεσαν τὸν πρῶτο πυρῆνα. Τοὺς πρῶτους Φιλικούς. Ὑπάλληλοι τοῦ τότε τουρκικοῦ κράτους. Δικαστικοί, δικηγόροι, καπετάνιοι, ἱερωμένοι.

Ἐνὰς φλογερὸς ἱερωμένος — κάτι σὰν τὸν Παπαφλέσσα στὴν τόλμη καὶ στὴ δραστηριότητα — ὁ παπᾶ Γαβρίλης Μανιουδάκης ἀπὸ τὸ Πρόβαρμα (τοῦ Ἀποκορώνου) ὀρκίζει ὡς «υἱοὺς τῆς Ἐλευθερίας» τὴν πρώτη ἑνδεκάδα στὸ σπίτι τοῦ Νικ. Νταγαδάκη - Καψάλη, πού σώζεται ἀκόμα. Συνεχίζει τὸ ἔργο του στὴν ἐκκλησία τῆς «Μαύρης Παναγιάς», στὰ

Τσικολιανὰ (συνοικία τοῦ Βάμου). Ἀργότερα θὰ περιτρέχη ὅλη τὴν Κρήτη, θὰ ἐνθουσιάζη, θὰ ὀρκίζει τοὺς πρόθυμους, ἀλλὰ θὰ βρίσκη καὶ ἀντίδραση.

Γιατὶ ὑπῆρχαν καὶ ἄλλοι, πού, γιὰ λόγους καθαρὰ συναισθηματικούς, ἐπέμεναν στὸ αἶτημα τῆς Ἑνώσεως. Ἦσαν προδότες; Βέβαια ὄχι, ἀλλὰ ἀκολουθοῦσαν τὴν ἐπίσημη γραμμὴ τοῦ ἐλεύθερου ἑλληνικοῦ κράτους καὶ τὴν γραμμὴ τῶν προξένων τῶν Δυνάμεων στὰ Χανιά. Γιατὶ ἡ Ἑλλάδα, ἐπειδὴ δὲν ἦταν ἔτοιμη, φοβόταν τὸν πόλεμο. Καὶ ὁ ἄτυχος ἑλληνοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1897 τὴν δικαίωσε. Οἱ πρόξενοι πάλι, εἶχαν συμφέροντα ἀλληλοσυγκρουόμενα. Φλογερὴ δράση λοιπὸν ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά. Ἀδράνεια ἀπὸ τὴν ἄλλη. Ἀνωμαλία, γιὰ νὰ μὴ ποῦμε χάος.

Ἀλλὰ οἱ Μεταπολιτευτικοί, παρὰ τοὺς κινδύνους, συνεχίζουν τὸ δύσκολο ἔργο τους. Συγκεντρώνονται χίλιοι ἔνοπλοι στὸ «Κλῆμα» τοῦ Ἀποκορώνου, στίς 3 Σεπτεμβρίου τοῦ 1895. Ἀργότερα, στίς 8 δηλαδή, μετασταθεμεύουν στὴν «Κράπη» — κα-

θαγιασμένη με τὸσους ἐθνικοὺς ἀγῶνες — γιὰ λόγους ἀσφαλείας, ἀλλὰ καὶ ἐξ αἰτίας τῆς κακοκαιρίας, 3.000 ἔνοπλοι. Μιλᾷ με ἐνθουσιασμό ὁ δικαστικὸς Μανούσος Κούνδουρος. Ἐξηγεῖ τὴ γραμμὴ τῆς Μεταπολιτεύσεως. Οἱ πολλοὶ ἐνθουσιάζονται. Οἱ λίγοι διστάζουν. Ἀλλὰ ὡς τὸ βράδυ ὑπογράφουν ὅλοι τὸ ὑπόμνημα, κατὰ χωριά, με τοὺς τοπικοὺς τους ἀρχηγούς, ὅπως καὶ κατὰ τὴν ὁμηρικὴ ἐποχὴ.

Οἱ Τοῦρκοι, τώρα πιά, ἀνησυχοῦν σοβαρά. Παρακολουθοῦν τοὺς ἐνόπλους μας. Καὶ συγκρούονται με αὐτοὺς στὴν Ἀσὴ Γωνιά (11 καὶ 19 Ὀκτωβρίου 1895), στίς Καρὲς τοῦ Ἀποκορώνου (7 καὶ 8-11-95), νικῶνται στὴν Κεφάλα τῶν Βρυσῶν (27-11-95), στὴν Ἐπισκοπὴ Ρεθύμνου (1 μέχρι 3-4-96) καὶ παθαίνουν πανωλεθρία στὰ Σελιὰ τοῦ Ἀγίου Βασιλείου (10-4-96). Ἡ Ἑλλάδα, ἀνέτοιμη, θέλει νὰ ἀποτρέψη τοὺς Κρητικούς ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση, πού θὰ μποροῦσε νὰ προκαλέσῃ ἑλληνοτουρκικὸ πόλεμο. Στέλνει λοιπὸν στὸ Νίπος τοὺς Ἐπισκόπους Κυδωνίας καὶ Ἀποκορώνου Νικηφόρο (Ζαχαριά-

δη) καὶ τὸν Κισάμου καὶ Σελίνου Δωρόθεο (Κλωναράκη). Οἱ ἔνοπλοι τοὺς ἀκούουν μὲ σεβασμό, προβάλλουν τὶς ἀντιρρήσεις τους καὶ τέλος τοὺς ὑποχρεώνουν νὰ φύγουν ἄπρακτοι.

Ἀλλὰ ἡ τελευταία καὶ μεγαλύτερη νίκη τῶν Μεταπολιτευτικῶν ἦταν ἡ πολιορκία καὶ ἄλωση τοῦ Βάμου (3 μέχρι 18 Μαΐου τοῦ 1896). Οἱ Τούρκοι, κλεισμένοι στὰ Χανιά, στὴ Σούδα, στὶς Καλύβες καὶ στὰ «Σεράγια» τοῦ Βάμου, τεράστιο οἰκοδομικὸ συγκρότημα, μὲ φρουριακοὺς τοίχους, ὁχυρωμένο μὲ τὰ τελευταῖα μέσα τῆς ἐποχῆς. Μὲ τεράστια ὕδατοδεξαμενὴ, ποὺ διατηρεῖται ἀκόμα καὶ σήμερα. Μὲ ἄφθονα τρόφιμα καὶ ἐφόδια πολέμου. Μὲ 1.500 στρατιῶτες Τούρκους, πολλοὺς καλοὺς ντόπιους πολεμιστὰς (Τουρκοκρήτες) καὶ τὸν ἄμαχο πληθυσμὸ τοῦ Βάμου. Σὲ κάποια ἀπόσταση ἀπὸ τὰ «Σεράγια» ἦσαν πύργοι (κουλέδες) καὶ ὁχυρώματα μὲ τουρκικὲς φρουρές. Καὶ στὸ Ἰτζεδίν, στὸν κοιλὸ τῶν Μ. Χωραφίων καὶ σὲ δυὸ λόφους τῶν Καλυβῶν τουρκικὸ πυροβολικόν. Στὸν ὄρμο τῶν Καλυβῶν τουρκικὸ πολεμικόν.

Στὴν ὁργανωμένη αὐτὴ ἐχθρική δύναμη ἐμεῖς διαθέταμε ἀτάκτους (μπαϊράκια), μὲ τοπικοὺς ἀρχηγούς, ποὺ δὲν εἶχαν γυμνασθῇ, δὲν εἶχαν φοιτήσῃ σὲ στρατιωτικὲς σχολές,

ἀλλὰ εἶχαν ἐκπαιδευθῇ στὰ πεδία τῶν ἀγώνων καὶ τῆς τιμῆς. Δὲν εἶχαμε πυρομαχικά καὶ τρόφιμα οὔτε ἐπιτελικούς ἀξιωματικούς. Σχέδιο ὅμως ἄριστο. Ἦθελαν νὰ ἀποκόψουν τὴν ἐπικοινωνία Καλυβῶν - Βάμου καὶ γι' αὐτὸ σχημάτισαν ἡμικύκλιο ἀπὸ Ἀλμυρίδας, Τσιβαρᾶ, Ἀρμένων, Στύλου. Ἄλλοι ἐπαναστάτες εἶχαν κυκλώσει τὰ «Σεράγια» καὶ τὰ βοηθητικὰ ἐχθρικά ὁχυρά.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ φυσιγγία μᾶς ἔλειπαν καὶ τὰ τρόφιμα. Ἐπιμελητεία δὲν ὑπῆρχε. Λίγες ἐλιές, λιγώτερο ξερό ψωμί, γλωροκούκια, ὅταν ἔβρισκαν καὶ βραστὰ χόρτα — σὲ γκαζοντενεκέδες — σχεδὸν χωρὶς λάδι, ἢ βλαστοὶ ἀπὸ ἀμπέλια βρασμένοι, ἀποτελοῦσαν τὸ σιτηρέσιο τῶν γενναίων μας. Πῶς ἄντεζαν; Ὁ Θεὸς καὶ αὐτοὶ γνωρίζουν.

Οἱ ἔξω τοῦ Βάμου Τούρκοι, ὅταν εἶδαν τὴν πολιορκία, ἀποφάσισαν νὰ βοηθήσουν τοὺς κλεισμένους. Ἐκαναν πολλὰς ἀπόπειρες καὶ ἀπειλοῦσαν μάλιστα μὲ σφαγὲς τοὺς χριστιανούς τῶν Καλυβῶν καὶ τῶν Χανίων. Γι' αὐτὸ στὶς 17 Μαΐου ἀποβιβάζεται στὶς Καλύβες ὁ Τουρχάν πασᾶς μὲ χιλιάδες στρατοῦ. Στὶς 18 ἐπιχειροῦν. Διασποῦν τὶς σχεδὸν ἀφύλακτες γραμμὲς μας, μπαίνουν στὸν Βάμο, παίρνουν τοὺς ἄνδρες καὶ τὰ γυναικόπαιδα, καίουν τὸ χωριό, ὅπως τὸ πρῶτ' ἐξεθμέλιωσαν τὸν Τσιβαρᾶ,

καὶ ἀποχωροῦν πρὸς τὶς Καλύβες.

Μετὰ τὸν αἰφνιδιασμὸ ἐπιτίθενται οἱ δικοί μας. Οἱ δρόμοι γεμίζουν ἀπὸ ἐχθρικά πτώματα καὶ ἀποσκευές. Τὰ στενὰ τοῦ Τσιβαρᾶ ὑπῆρξαν Δερβενάκια γιὰ τοὺς Τούρκους. Μεγάλῃ ἡ νίκη μας. Ἡ ἀρχὴ τοῦ τέλους γιὰ τὸν ἐχθρό. Τιμὴ μεγάλη γιὰ τοὺς ἀρχηγούς μας Κούνδουρο, Λεκανίδη, Μυλωνογιάννη, Μαλινό, Πολέντα ἢ Σισανέ, Παπαδάκη, Περούλη, Καλογερῇ, Φωτάκη, Κιαγιαδάκη, Βολουδάκη, Δουνάκη, Φραντζεσκάκη, παπᾶ Γαβριήλ καὶ παπᾶ Μαλέκο, ποὺ οἱ Τούρκοι ἀποκαλοῦσαν «σεῖτὰν Παπᾶ», γιὰ τὸν τοῦ εἶχε «κάψει τὴν καρδιά».

Ἡ Μεταπολιτευτικὴ λοιπὸν Ἐπιτροπὴ ἔκανε ἔργο ἀξιόλογο. Ἐξεβίασε τὴν κατάστασι καὶ ὁδήγησε ταχύτερα πρὸς τὴν ἐθνικὴ ἀποκατάστασι. Πρὸς τὴν Ἀρμοστεία, μὲ τὸν πρίγκιπα Γεώργιο, ποὺ δίκαια θεωρήθηκε ὁ ἀρραβώνας γιὰ τὴν Ἑνωσι. Γιατὶ μᾶς ἔφεραν διὰ τοῦ Βενιζέλου στὸν Θέρισσο (10-3-1905), στὴν Ἀρμοστεία τοῦ Ζαΐμη καὶ τέλος στὴν εὐλογημένη ἐκείνη 1-12-1913, ὅταν τὰ ὄνειρα τόσων γενεῶν σκλάβων Κρητῶν ἐγίναν εὐτυχισμένη πραγματικότητα μὲ τὴν τυπικὴ Ἑνωσι ποὺ ἔκανε στὸ Φιρκᾶ ὁ νικητὴς στρατηλάτης καὶ ὁ Πατέρας τῆς Φυλῆς Ἐλευθέριος Βενιζέλος.

Σήμερα, ὀγδόντα χρόνια μετὰ τὴν

Μία ἄοπλη ἐπιτροπὴ Κρητῶν χωρικῶν στὰ Χανιά.

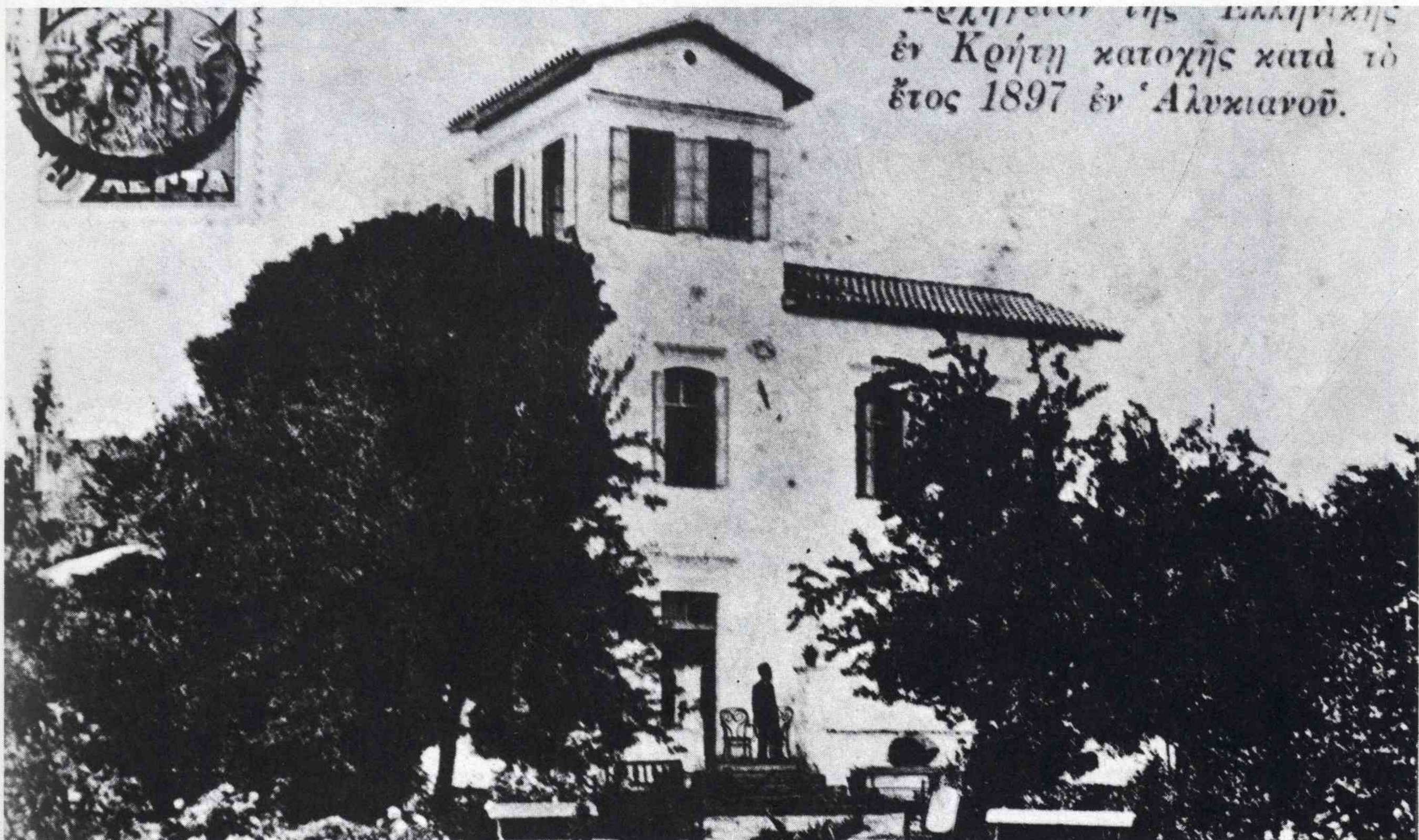

Τὸ Ἐκτελεστικό, πὸ ἀντιπροσώπευε τὸν χριστιανικὸ λαὸ τῆς Κρήτης, πρὶν ἀπὸ τὴν κάθοδο τοῦ πρίγκιπος. Στὴ μέση κάθεται ὁ πρόεδρος Ἰ. Σφακιανάκης ἔχοντας δεξιὰ του τὸν Βενιζέλο.

«τυχερή» ἐπανάσταση τῆς Μεταπολιτευτικῆς Ἐπιτροπῆς, δίκαια τιμοῦμε τοὺς πρωτεργάτες καὶ τοὺς ἀγωνιστὰς τῆς. Ἡ φιλοπατρία καὶ ἡ εὐγνωμοσύνη τῶν ἀπογόνων τῶν ἡρώων αὐτῶν, μὲ πρωτοβουλία τοῦ ἀειμνήστου Μιχ. Φραντζεσκάκη, ὕψωσαν στὶς Βρύσες τοῦ Ἀποκορώνου ὀρμητήριο τῆς Μεταπολιτεύσεως, τὸ ὠραιότατο στὴν κατασκευὴ καὶ στὸν συμβολισμό του μνημεῖο τοῦ Κρητικοῦ γλύπτη Γιάννη Κανακάκη καὶ τὶς προτομὲς τῶν Κούνδουρου καὶ Λεκανίδη. Ἔκαναν δὲ τὰ ἀποκαλυπτήρια στὶς 2-5-1954 μὲ τὸν πρίγκιπα Γεώργιο, ἐνώπιον τῶν Ἀρχῶν, παλαιῶν ἀγωνιστῶν καὶ χιλιάδων ἐνθουσιασμένου καὶ γεμάτου εὐγνωμοσύνη λαοῦ.

Στὸν Βάμο πάλι, στὸν τόπο ποὺ ὑλοποιήθηκαν οἱ προσδοκίες τῆς Μεταπολιτεύσεως, ἀπέριττο μνημεῖο ἀπαθανατίζει τοὺς πρωτεργάτες καὶ τὴ δράση τους. Στὰ Χανιά δρόμοι ἔχουν τιμηθῇ μὲ τὰ ὀνόματά τους. Στὸ βωμὸ δὲ τῆς καρδιᾶς μας καίει ἀκοίμητα τὸ καντήλι τῆς εὐγνωμοσύνης μας γιὰ τοὺς γιγαντομάχους Μεταπολιτευτικοὺς ποὺ μᾶς ὁδήγησαν ἓνα λεπτὸ νωρίτερα στὴν ΕΝΩΣΗ, προαίωνιο πόθο τῶν σκλάβων προγόνων μας.

ΣΤΥΛ. Γ. ΠΑΝΗΓΥΡΑΚΗΣ
Γυμνασιάρχης

Τὸ Ἀρχηγεῖο τῶν ἐλληνικῶν στρατευμάτων στὸν Ἀλικιανό, τὸ 1897.

Ἡ γωνιὰ μὲ τὸ κρεβάτι σὲ κρητικὸ νοικοκυριό.

ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

Β.Ε.Τ.Ο. Ε.Π.Ε.

Ἑργοστάσιον: ΒΑΜΒΑΚΟΠΟΥΛΟΝ ΧΑΝΙΩΝ

Γραφεῖα: Λ. Κυδωνίας ΧΑΝΙΑ

Τηλ. 23485 - 24760

**Σας συνιστούμε
τὸ πιὸ τέλειο αὐτοκίνητο
τῆς ἐποχῆς μας...
Τὸ νέο COROLLA
τῆς TOYOTA.**

Μεγάλο ἐσωτερικὸ σαλόνι, πλάτους 1.335 χθκ. πιὸ φαρδὺ ἀπὸ τὰ περισσότερα ἐπιβατικὰ αὐτοκίνητα στὴν κλάσι τῶν 1200 κ. ἐ., προσφέρει ἄνετο χῶρο γιὰ τὰ ἐμπρὸς καὶ ὀπίσω καθίσματα.

Θαυμάσια ἐξωτερικὴ γραμμὴ, ποὺ τὸ ἐπιβάλλει σὰν αὐτοκίνητο «πρώτης κλάσεως».

Οἰκονομικὸ σὲ καύσιμα, γι' αὐτοὺς ποὺ θέλουν καὶ οἰκονομία.

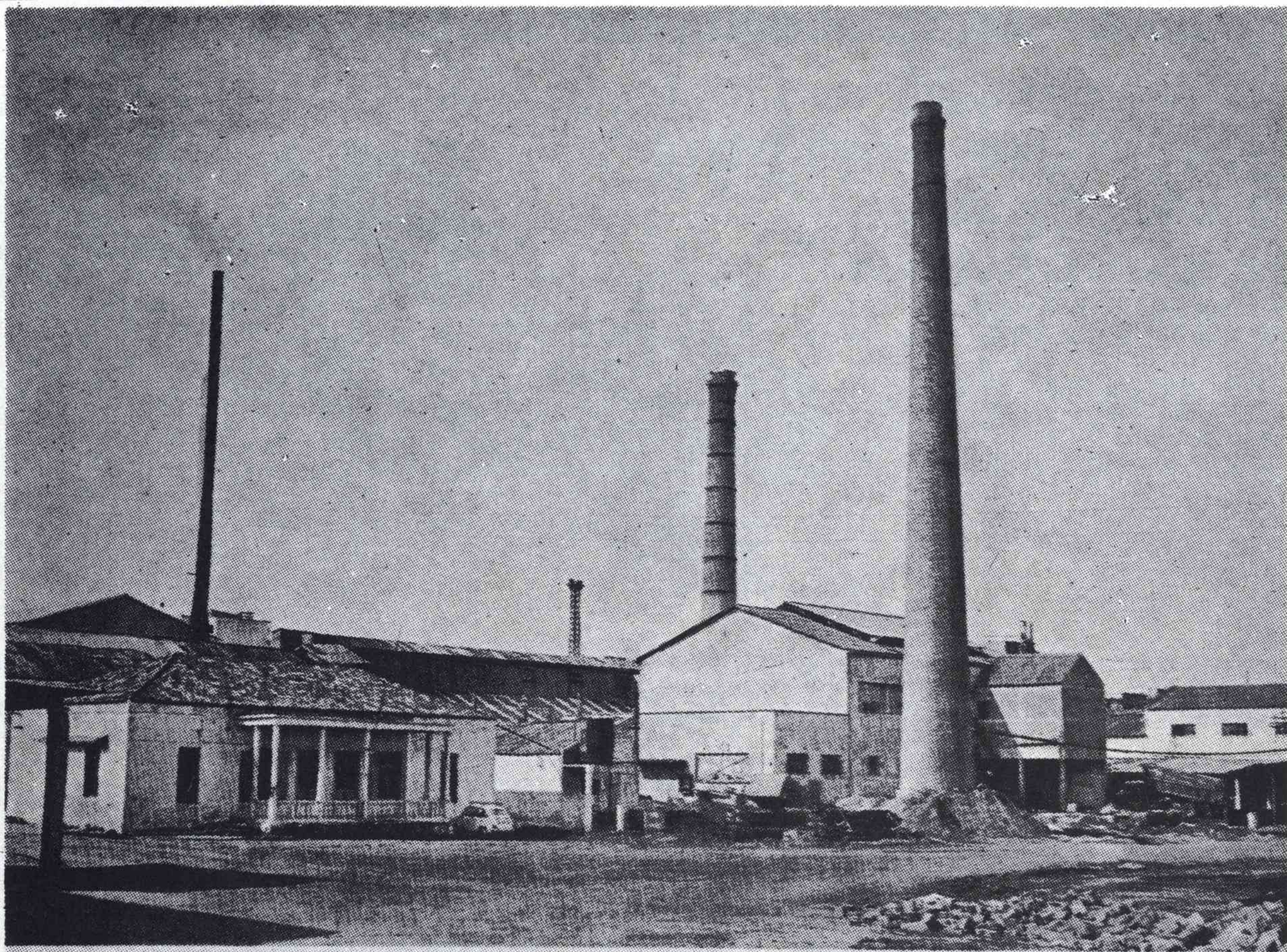
Μεγάλῃ ἰσχύς, 73 ἵππων SAE, ποὺ παράγεται ἀπὸ μιὰ μηχανὴ τῶν 1166 κ.ἐ. (CC), μιὰ μηχανὴ ποὺ συνδυάζει δύναμι καὶ οἰκονομία.

Γι' αὐτὸ μὲ ἓνα γέμισμα τοῦ ρεζερβουάρ, ποὺ ἔχει χωρητικότητά 50 λίτρων, ἀποφεύγουμε τὸ συχνὸ στά-
μάτημα στὰ ταξείδια μας γιὰ ξαναγέμισμα.

COROLLA

ΚΑΣΙΔΟΠΟΥΛΟΣ Α.Ε
ΑΘΗΝΑΙ - ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

A.B.E.A.
ΑΝΩΝΥΜΟΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ ΑΝΑΤΟΛΗ
 Συνεταιριστική Έλαιοϋργική Βιομηχανία Χανίων

Τηλέφ. 23.364 — 22.510

Ἡ ἀρχαιοτέρα Ἐλαιοϋργική Βιομηχανία τῆς Ἑλλάδος (ἀπὸ τὸ 1889).

Ἀπὸ τὸ ἔτος 1951 ἐλέγχεται καὶ διοικεῖται ἀπὸ τὰς Ἑνώσεις Γ. Συνεταιρισμῶν Χανίων.

Τὰ προϊόντα τῆς ΑΒΕΑ εἶναι γνωστὰ πανελληνίως μὲ τὸ Σῆμα τῆς ὑψηλῆς ποιότητος, τὴν κεφαλὴν κορασίδος.

1. Σάπωνες κοινοί, ἐξαιρετικῆς ποιότητος μὲ 75% λάδι, τυποποιημένοι 300 γραμ. Πράσινοι, λευκοὶ πρέσσας.
2. Σάπωνες ἀρωματικοί. Ποιότης ἐξαιρετική. Σὲ σελλοφάν 125 γραμ., ἀνὰ 40 τεμάχια εἰς χαρτοκιβώτια 5 χιλιogramμῶν.
3. Σκόνη ἐνισχυμένου σάπωνος, δι' ἡλεκτρικὰ πλυντήρια.
4. Ἐλαιόλαδα: Εἰς δοχεῖα λιθογραφημένα 16,8, 4,5 καὶ 2,175 κιλῶν. Καὶ πλαστικὰς φιάλας 1 λίτρου.

Ο ΦΟΙΝΙΞ

ΑΝΩΝΥΜΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ ΓΕΝΙΚΩΝ ΑΣΦΑΛΕΙΩΝ

ΠΑΝΤΟΤΕ
ΠΡΩΤΟΠΟΡΟΣ

ΑΣΦΑΛΕΙΑΙ:

Ζωής - Πυρός - Μεταφορών - Προσωπικών 'Ατυ-
χημάτων - 'Αστικής Εϋδύνης - 'Εργατικών 'Ατυ-
χημάτων - Μηχανικών Βλαβών - Κλοπής - Θραύ-
σεως Κρυστάλλων - Πλοίων - 'Αεροσκαφών - Κε-
φαλαιοποιήσεως - Αύτοκινήτων - Κλάδος 'Ασθε-
νείας.

ΚΕΝΤΡΙΚΟΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ

'Οδός Σοφοκλέους 11 - Τηλ. 3211.211 - 14

'Ιδρυτής 'Εμπορική Τράπεζα τής 'Ελλάδος

ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ-ΠΡΑΚΤΟΡΕΙΑ ΣΕ ΟΛΗ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

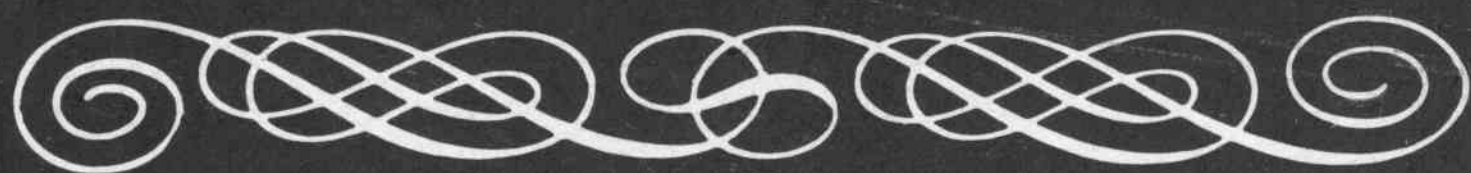
ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΣΤΡΑΤΗΣ Γ. ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ
ΓΕΝΙΚΟΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΒΟΓΙΑΤΖΑΚΗΣ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ
ΕΜΠΟΡΙΟΥ

μὲ τὸ μεγαλύτερον δίκτυον Ὑποκαταστημάτων
εἰς ὅλην τὴν χώραν καὶ τὸ ἐξωτερικόν, σᾶς παρέχει
ἄνεσιν καὶ ταχύτητα εἰς τὰς συναλλαγὰς σας

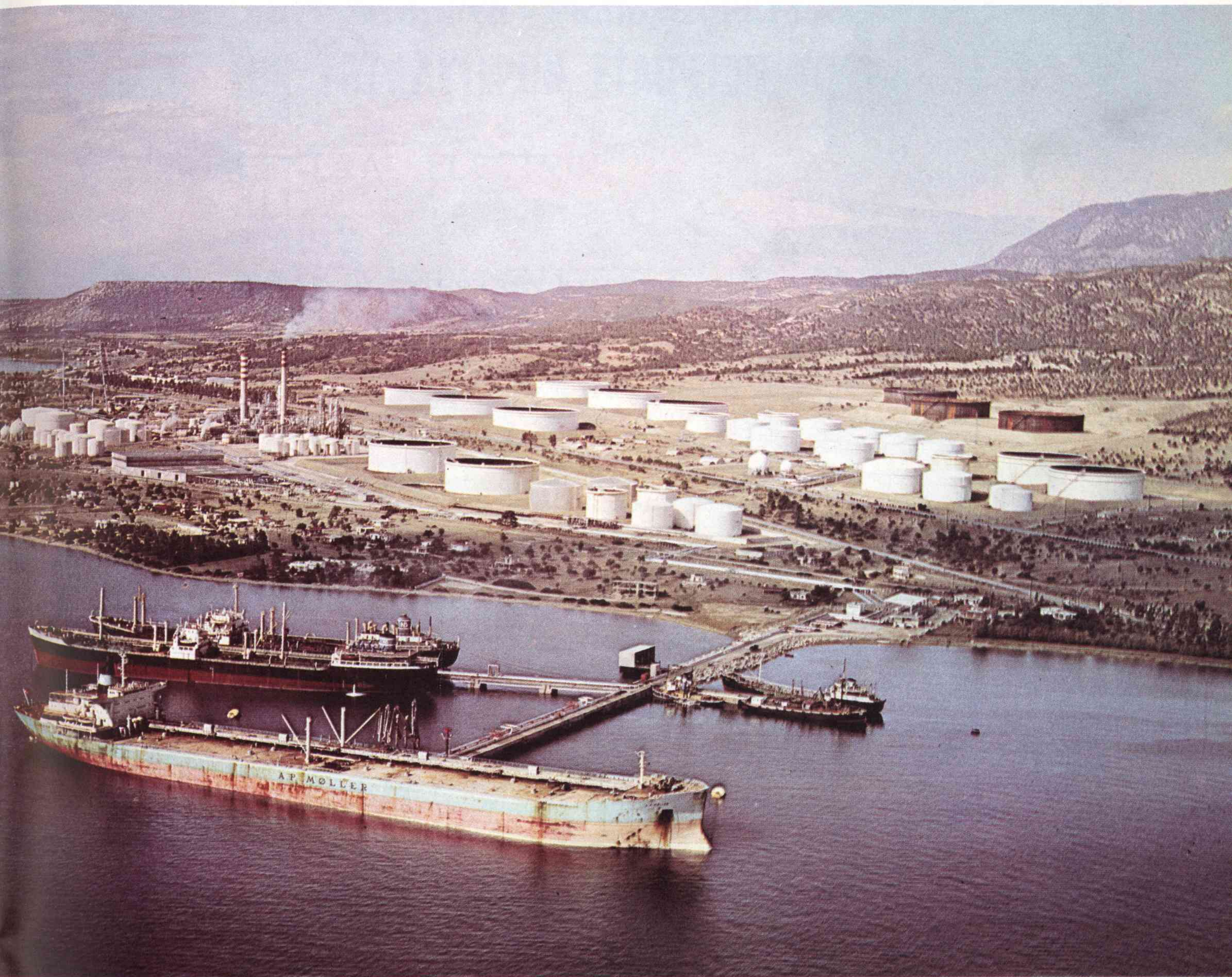
ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΜΟΤΟΡ ΟΪΛ (ΕΛΛΑΣ) ΔΙΫΛΙΣΤΗΡΙΑ ΚΟΡΙΝΘΟΥ Α.Ε.

Κεντρικά Γραφεία Καραγεώργη Σερβίας 2 – 'Αθήναι (125)

Τηλέφ. 3246311 – 15, 324586 – 88 ΤΕΛΕΞ 005741

Τὸ Διυλιστήριον τῆς ΜΟΤΟΡ ΟΪΛ (ΕΛΛΑΣ) τοῦ Ὑμίλου Ἐπιχειρήσεων Βαρδινογιάννη εἰς Ἀγίους Θεοδώρους Κορινθίας, δυναμικότητος κατεργασίας 7 ἑκατομ. τόννων ἀργοῦ πετρελαίου, μὲ τὸ δεξαμενόπλοιο «Ν. Ι. Βαρδινογιάννης», χωρητικότητος 140.000 τόννων, πλοιοκτησίας Ὑμίλου, τὸ ὁποῖον ἐκφορτώνει τὴν πρώτην ὕλην.

ΜΥΡΟΛΟΪ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΝΕΚΡΟΥΣ 1941 - 1945

Τὴ μαύρη φρίκη ἐσκόρπισαν οἱ Γερμανοὶ στὴν Κρήτη·
κι' ἐκλείσει ἡ πόρτα πένθιμα, βουβὰ σὲ κάθε σπίτι·
κάθε τραγούδι ἐσώπασε, κάθε καρδιά ἐνεκρώθη
θαρρεῖς ποτάμι ὁ θάνατος πύρινο, ὁλοῦθε ἀπλώθη.

Κι' ὦ, Ἐσεῖς ἀξέχαστοι Νεκροὶ κι' ἀδικοσκοτωμένοι,
ἄκλαυτοι, ἀμοιρολόγητοι κι' ἂν κείτεστε θαμμένοι,
ἐκεῖ ὅπου σᾶς κάρφωσε πικρὸ θανάτου βόλι,
μιὰ μέρα τρισφαρμακερὴ πού 'χεν ὁ Χάρος σκόλη·
ἄκλαυτοι, ἀμοιρολόγητοι κι' ἂν κείτεστε κι' ἀκόμα
ἄγνωστο κι' ἀλιβάνιστο κι' ἂν εἶναι σας τὸ χῶμα
ἐκεῖνο πὺ σᾶς σκέπασεν, ἀξέχαστοι Νεκροὶ μας,
Ἱερὸ Βωμὸ ἃς στήσωμε βαθιὰ μὲς στὴν ψυχὴ μας,
βωμὸ νὰ σᾶς λατρεύωμε καὶ νὰ σᾶς προσκυνούμε.

Γιὰ τῶν Ἡρώων τὸ θάνατο λόγια πικρὰ μὴν ποῦμε!
Κανεῖς μὴν παραπονεθεῖ, κανένας νὰ μὴν κλάψει.
Τὰ ὀνόματά των ὁλωνῶν ἡ Ἱστορία θὰ γράψει
μὲ γράμματα ξαστραφτερὰ καὶ μέσ' ἀπὸ τὰ χρόνια
ποὺ θὰ κυλοῦν ἀτέλειωτα, θὰ ζοῦν Ἐκεῖνοι αἰώνια!

Γιὰ τὸν καθένα μας γυρνᾷ τῆς Μοίρας τὸ σφεντύλι·
μιὰ μέρα πὺ δὲν προσδοκᾷς, πρωί, μεσημέρι, δείλι
καθένας πὺ 'ζησεν, ἐδῶ στὴ γῇ καὶ θὰ πεθάνει.
— Νόμος ἀλύγιστος, κοινὸς πὺ ὅλους τσ' ἀνθρώπους πιάνει —
'Εμεῖς δὲν εἴμαστε βουνά, νὰ στέκουμε παναιώνια·
τί σήμερα καὶ τί ταχιά καὶ τί σὲ δέκα χρόνια;
Χαρᾶς τὸν πὺ μὲ θάνατον ὅμοιο μὲ σᾶς πεθάνει·
κερδίζει δόξα καὶ τιμῆς ἀμάραντο στεφάνι!

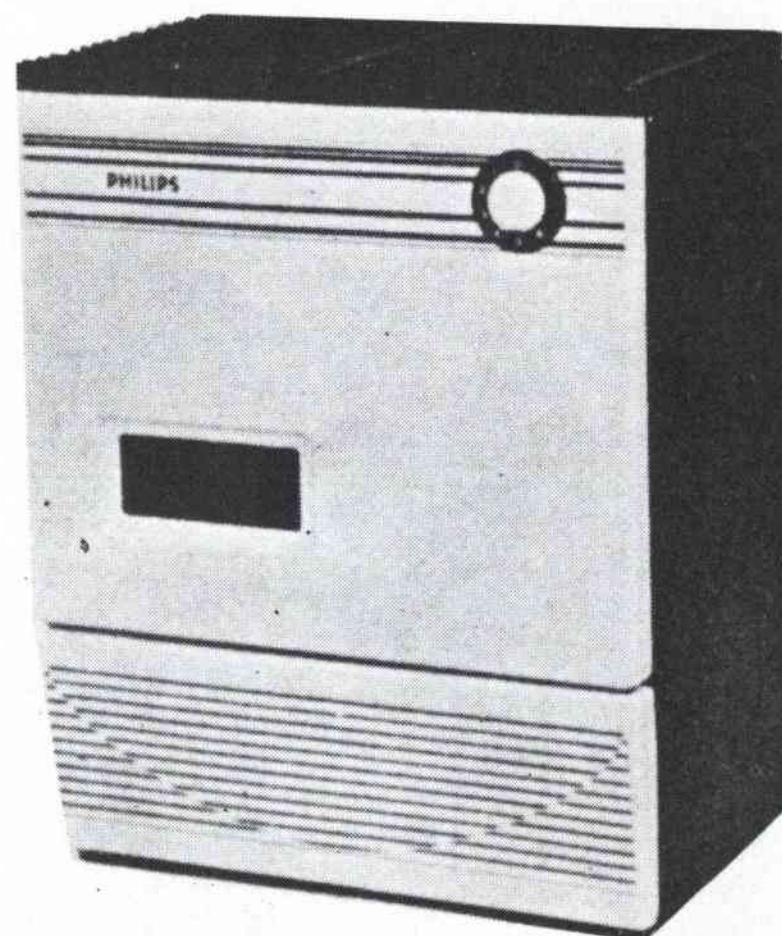
Μά, ὦ, Ἐσεῖς κορμιὰ μαρτυρικὰ κι' ἀδικοσκοτωμένα!
Μὲ τ' ἅγιο τὸ αἷμα σας Ἐσεῖς, δεντρὸ ἐποτίσατε ἓνα
πὺ ΛΕΥΤΕΡΙΑ ὀνομάζεται κι' ἔχει τὸν ἥλιο στέμμα
τρέφεται καὶ καρποφορεῖ μόνο καὶ μόνο μὲ αἷμα.
Μέσα στοῦ μαύρου πόνου μας τὸ φουντωτὸ περβόλι
κι' ἐμεῖς θὰ κανακίζωμε τὸ δέντρο αὐτό, ὅλες κι' ὅλοι·
Θὰ τ' ἀκριβοφροντίζωμε πρωί, μεσημέρι, βράδι,
ὥς πὺ νὰ πᾶνε οἱ ρίζες τοῦ βαθιὰ κάτω στὸν Ἄδη
καὶ νὰ θεριέψει καὶ νὰ φτάξει ἀπάνω ἴσια στ' ἀστέρια
πὺ κι' ἂν τὸ δέρνουν κεραυνοί, χειμῶνες κι' ἀγριοκαίρια
νὰ ὀρθώνει τὴν ἀλύγιστη καὶ σκοτεινὴ κορφή τοῦ
γιὰ τοὺς τυράννους κάνοντας σπαθὶ κάθε κλαδί τοῦ!

ΑΓΓΕΛΟΣ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙΝΟΣ

**Ψυγεία - Πλυντήρια - Κουζίνες - Τηλεοράσεις
Σκοῦπες - Μαγνητόφωνα - Στερεοφωνικά
συγκροτήματα - Ραδιομαγνητόφωνα κ.λ.π.
ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΩΝ ΕΤΑΙΡΕΙΩΝ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ**

**CENERAL ELECTRIC
AEG
ΦΙΛΙΠΣ
NATIONAL**

**ΑΜΕΡΙΚΗΣ
ΓΕΡΜΑΝΙΑΣ
ΟΛΛΑΝΔΙΑΣ
ΙΑΠΩΝΙΑΣ**

Ἀντιπρόσωπος Χανίων - Ρεθύμνης

Ε.ΝΙΚΟΛΙΟΥΔΑΚΗΣ

ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ «ΤΕΡΨΙΣ»

**Η ΑΡΧΑΙΟΤΕΡΑ ἐπιχείρησις εἰς τὸ εἶδος μας
ἐν ΚΡΗΤΗ**

- **Θὰ ὠφεληθῆτε ἐὰν μᾶς ἐπισκεφθῆτε πρὶν ἀγοράσετε**
- **Μία ἐπίσκεψίς σας εἶναι ἀρκετὴ διὰ νὰ διαπιστώσετε τὴν ὑπεροχὴν μας**

Χιονοδρόμοι στὰ Λευκά Όρη.

**ΒΙΟΧΥΜ Α.Ε.
ΧΑΝΙΩΝ**

**ΠΡΟΪΟΝΤΑ
ΠΟΙΟΤΗΤΟΣ**

Έμφιαλωμένοι
ζακχαρούχοι χυμοί
Βυσινάδες
Πορτοκαλάδες

«Χαλὶ τῆς καλογριᾶς»

6η Παγκρήτιος Ἐκθεσις Χειροτεχνίας 1975

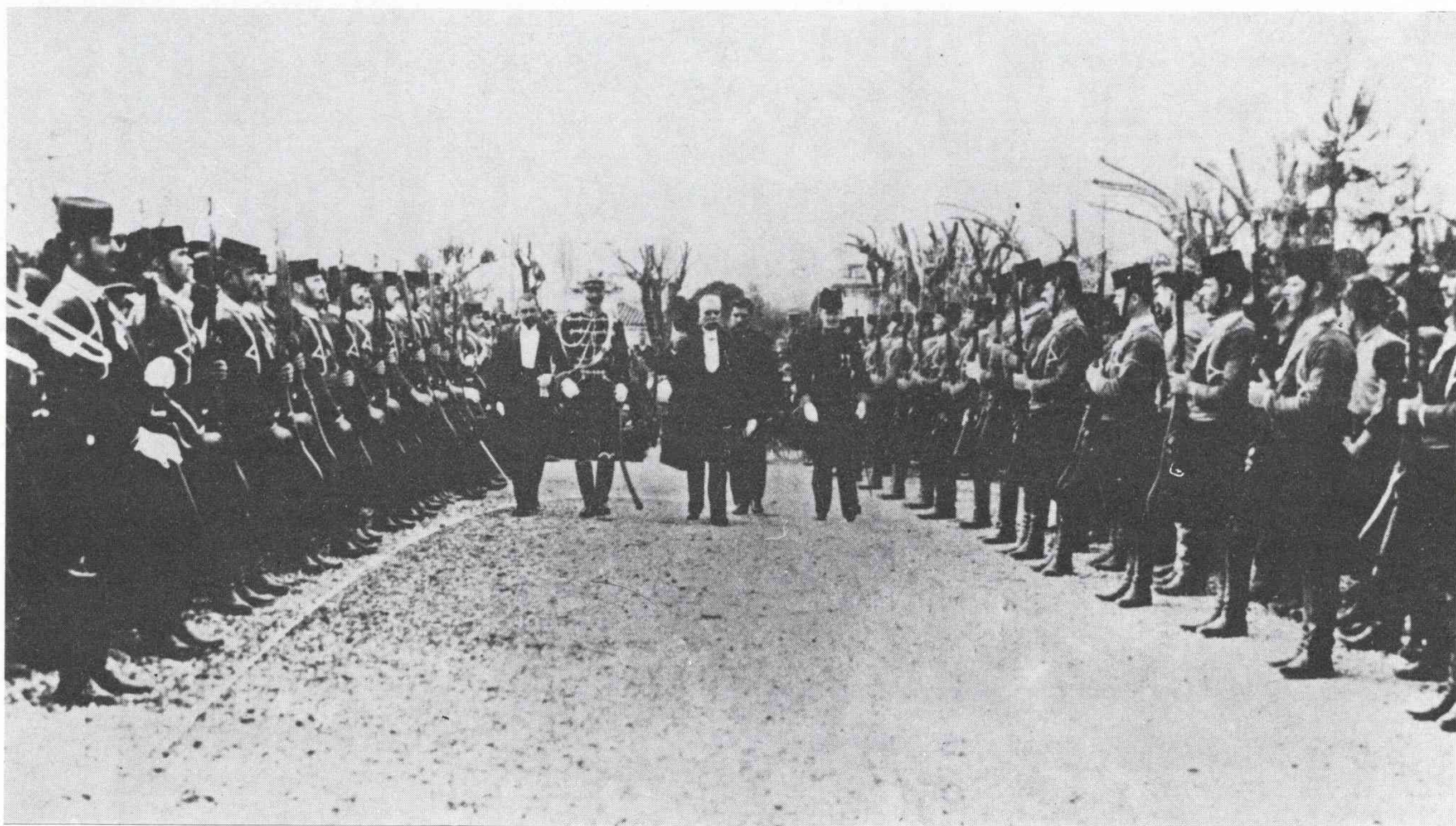
Ἐναρξίς 23 Μαΐου ἐ.ἔ.

Αἴθουσα Τεμένων Λιμενικοῦ Περιπτέρου

Ἡ Ἐκθεσις αὕτη ἀποτελεῖ ζωντανὴν προβολὴν τῆς Λαϊκῆς Τέχνης τῆς Κρήτης, διότι εἰς αὐτὴν οἱ ἐπισκέπται θὰ θαυμάσουν ἀντιπροσωπευτικὰ δείγματα τῆς Κρητικῆς Χειροτεχνίας καὶ Καλλιτεχνικῆς Βιοτεχνίας

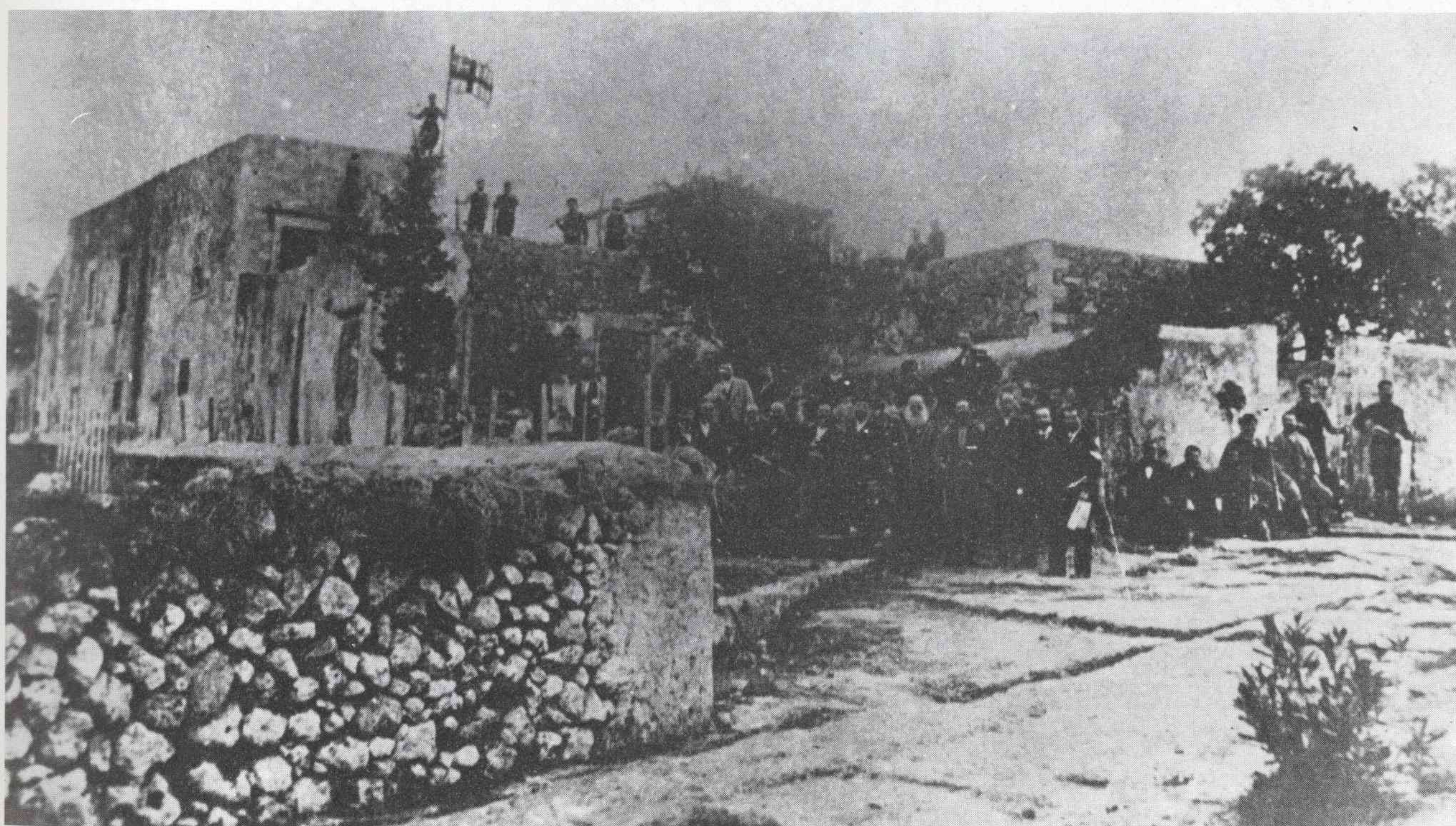
Ἡ κρητικὴ σημαία κυματίζει στὸν Προφήτη Ἡλία τοῦ Ἀκρωτηρίου.

Ὁ ἀρμοστής Ἀ. Ζαῖμης ἐπιθεωρεῖ τὴν κρητικὴ χωροφυλακὴ κατὰ τὴν ἄφιξή του στὰ Χανιά.

Ἀξιωματικοὶ τῶν συμμαχικῶν στόλων με τοὺς ἡγέτες τῶν ἐπαναστατῶν στὸ Ἀκρωτήριο.

Συγκέντρωση Κρητῶν ἀγωνιστῶν στὶς Πλακοῦρες.

26-10
98 2

sinenossis

Κεντρική Ένωση Γεωργικών Συνεταιρισμών Χανίων
UNION CENTRALE DES COOPERATIVES
AGRICOLES DE LA CANEE
Πλατεία Κατεχάκη 12 TELEX 128, τηλ. 25.967
Άντιπροσωπεία Αθηνών: Γ. Κατσιφαράκης
Νάξου 65, Πλ. Κολιάτσου, τηλ. 2013171 - 2027347
Οίνοι Έμφιαλωμένοι και χύμα
VINS EN BOUTEILLES ET EN VRAC
5 Εξαγωγαι είς όλας τας Χώρας τής Εϋρώπης

Οίνοι Ξηροί (VINS SEC)
LISSOS
CLOS DU CASTEL
Ρωμείο
Κυδωνία
Ρετσίνα

Οίνοι Γλυκοί (VINS DOUX)
Μοσχάτο Μάζης
Έλυρος
VERMOUTH CRETAN

«Ο λαός τῆς Κρήτης κηρύττει ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων τὴν "Ἐνωσιν...».

